

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELEİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ahmet AĞAR

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

T.C.
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELERİ

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ahmet AĞAR

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

Çanakkale – 2016

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “XVIII. Yüzyıl İstanbul Türbeleri” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

06/10/2016

Ahmet AĞAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Ahmet AĞAR'a ait, XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELERİ adlı çalışma, jürimiz tarafından Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği/oyçokluğu ile kabul edilmiştir.

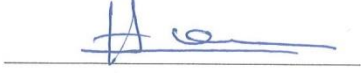

Üye Doç. Dr. Alptekin YAVAŞ

Üye Yrd. Doç. Dr. Mesut DÜNDAR

(Danışman)

Üye Yrd. Doç. Dr. Hasan UÇAR

Tez No : 10128671

Tez Savunma Tarihi : 06.10.2016

ONAY

Doç. Dr. Şerif KORKMAZ

Enstitü Müdürü

27.10.2016

ÖZET

XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELERİ

Türbe, üzeri örtülü mezar anıtı anlamına gelmektedir. Türkler, İslamiyetle birlikte benimsedikleri türbe yapma geleneğini Anadolu'ya kadar taşımışlardır. Anadolu'da kurdukları medeniyetlerde cami, han, hamam, medrese gibi yapılarla birlikte anıtsal türbeler de inşa etmişlerdir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı başkentleri, başta hanedana mensup kişiler ve önemli devlet görevlilerinin türbeleriyle donatılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na uzun süre başkentlik yapan İstanbul'da türbeler, diğer yapılarla birlikte önemli bir yer tutmaktadır. İstanbul'un fethiyle birlikte yapılmaya başlanan türbeler imparatorluğun son dönemine kadar devam etmişlerdir. Mimarlık tarihi ve sanat tarihi açısından dikkat çeken bu türbeler üzerine çok sayıda araştırma yapılmış olmakla birlikte, söz konusu araştırmaların daha çok erken ve klasik dönem ile sınırlı kaldığı, sonraki dönemler üzerine fazla durulmadığı veya önem arz ettiği düşünülen bazı yapıların ele alındığı görülmektedir. Oysaki imparatorluğun son dönemlerinde ortaya konulan ve kendi döneminin üslup özelliklerini yansıtan türbeler de hem kent hem de Osmanlı mimarisindeki yeri bakımından özenle üzerinde durulması gereken yapılardır.

Bu çalışmada XVIII. yüzyılda Osmanlı başkentinde yapılmış olan türbeler ele alınmıştır. "XVIII. Yüzyıl İstanbul Türbeleri" adlı çalışmada, bu yüzyılda yapılmış olan türbelerin plan, mimari, malzeme ve süslemeleri ele alınmış, yapılar çizim ve fotoğraflarla desteklenerek dönem içerisindeki yeri ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, türbe.

ABSTRACT

18th CENTURY İSTANBUL TOMBS

Tomb means mausolea which is blanketed. Turkish people transported the custom of building tombs to Anatolia associated with Islam. They built mausoleas together with mosque, inn, bathhouse, madrassa in the Anatolian civilisation. Especially, the capitals of Ottoman and Seljuk are equipped with tombs of people who are belonging to the dynasty and important government officials.

The tombs in İstanbul, which is the capital of Ottoman Empire a long time, have an important place with other buildings. Together with the Conquere of İstanbul, the tombs began to be built and it continued the last times of Ottoman Empire. Although there have been many studies on these tombs in terms of the history of architecture and art history, it is observed that these studies are limited with early period and classical period and there is no focus on the tombs which are thought significant. But the tombs which are built at the late periods of Empire and reflect their own wording features are also important in terms of both city and their place on the Ottoman architecture.

In this study, it is tackled the tombs which are built on the Ottoman Empire in the 18th centruy. "18th Century İstanbul Tombs" studies the tombs in this century their plan, architecture, material, ornament. The architectures are supported with drawing and photos and it is aimed to reveal their place over the century.

Keywords: Ottoman, tomb.

ÖNSÖZ

Ülkemiz son derece zengin bir mimari mirasa sahiptir. Bunların büyük bir bölümünü Türk mimarisi oluşturmaktadır. Bu mimarinin bir kolunu da türbeler oluşturmaktadır. Türkler, Anadolu'ya kurdukları medeniyetlerde cami, han, hamam, medrese gibi yapılarla birlikte anıtsal türbeler de inşa etmişlerdir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı başkentleri, başta hanedana mensup kişiler ve önemli devlet görevlilerinin türbeleriyle donatılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'na uzun süre başkentlik yapan İstanbul'da türbeler, diğer yapılarla birlikte önemli bir yer tutmaktadır. İstanbul'un fethiyle birlikte yapılmaya başlayan türbeler, imparatorluğun son dönemine kadar devam etmiştir. Bu mimari eserlerin bilimsel olarak değerlendirme çalışmalarında önemli bir yol kat edilmiştir. Mimarlık tarihi ve sanat tarihi açısından dikkat çeken bu türbeler üzerine çok sayıda araştırmalar yapılmıştır. Araştırmaların daha çok erken ve klasik dönem ile sınırlı kaldığı, sonraki dönemler üzerinde fazla durulmadığı veya önem arz ettiği düşünülen bazı yapıların ele alındığı görülmektedir.

XVIII. yüzyılda İstanbul'da inşa edilen türbeleri toplu bir şekilde ele alan çalışma bulunmamaktadır. Biz de çalışmamızda mimari özelliklerini, üsluplarını sunan XVIII. yüzyıl İstanbul türbelerinin tanıtım ve değerlendirilmesini yaparak bu alandaki eksikliğin giderilmesine katkıda bulunmaya çalıştık.

Bu düşünceden hareketle ve bu alandaki eksikliği bir ölçüde giderebilmek amacıyla beni böyle bir çalışma yapmaya yönlendiren, araştırmamızın her aşamasında büyük bir özveri ile yardımını esirgemeyen tez danışmanım Yrd. Doç. Dr. Mesut Dünder'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Ayrıca hem yayın hem de gerekli tenkit ve yol göstermeleri ile destek veren değerli hocalarım Doç. Dr. Alptekin Yavaş, Yrd. Doç. Dr. Hasan Uçar'a teşekkürü bir borç bilirim. Tezin yazım aşamasında görüş ve önerileriyle destek veren Sanat Tarihcisi Ali Ziyrek'e de teşekkür ederim.

Çalışmaları sürecinde eserlerin yerinde incelenmesi ve fotoğraf çekimlerinde gösterdiği yardımlarından dolayı Hamza Akyürek'e, çini süslemeler hakkındaki yardımlarından dolayı Zeleha Kuvvet'e, kalemişleri hakkında yardımlarından dolayı

Gamze Bayhan'a, çizimler konusundaki yardımlarından dolayı Emre akır, Yasemin Türkmen Bekar ve Ahmet Yuran'a, İngilizce çevirileri için Sinem Tutan'a, kitabelerin okunmasındaki yardımlarından dolayı Ayşe Kuru'ya, metnin yazımı konusundaki yardımlarından dolayı Burak Karabacak, Serkan Kaynak ve Yasin Kakız'a teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmalarım sırasında gösterdikleri kolaylık ve yardımlarından dolayı İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü çalışanlarına da teşekkür ederim.

Bunların dışında, hayatımın her alanında maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Çanakkale, Ekim 2016

Ahmet Ağar

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
KISALTMALAR	vii
ŞEKİL LİSTESİ	viii
RESİM LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BÖLÜM I

XVIII. YÜZYIL MİMARİSİNE KISA BİR BAKIŞ	7
--	---

BÖLÜM II

XVIII. YÜZYIL ÖNCESİ ANADOLU'DA TÜRBE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ	11
2.1. Anadolu Selçuklu Türbeleri	13
2.2. Beylikler Devri Türbeleri	15
2.3. Osmanlı Dönemi Türbeleri	17
2.3.1. Erken Osmanlı Dönemi Türbeleri	19
2.3.2. Klasik Devir Osmanlı Türbeleri	21

BÖLÜM III

XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELERİ	24
3.1. Gülnuş Valide Sultan Türbesi	24
3.2. Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi	27
3.3. Kefçe Dede Türbesi	29
3.4. Hasan Ünsî Efendi Türbesi	31
3.5. Fatma Hanım Sultan Türbesi	33
3.6. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi	36

3.7. Hacı Beşir Ağa Türbesi.....	40
3.8. Şeyh Cemaleddin Uşşakî Türbesi	43
3.9. Nuruosmaniye Türbesi	47
3.10. Koca Ragıp Paşa Türbesi	53
3.11. III. Mustafa Türbesi.....	55
3.12. Aynülhayat Kadın Türbesi	61
3.13. Fatih Sultan Mehmed Türbesi	64
3.14. Gülbahar Hatun Türbesi	69
3.15. Mehmed Vusuli Efendi Türbesi	72
3.16. Sultan I. Abdülhamid Türbesi	75
3.17. Mihrişah Valide Sultan Türbesi	80
BÖLÜM IV	
DEĞERLENDİRME	85
4.1. Mimari.....	87
4.2. Süsleme	99
SONUÇ	104
KAYNAKÇA	108
ŞEKİLLER	119
RESİMLER	146

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı geçen eser

a.g.m. : Adı geçen makale

Bil. : Bilimleri

bkz. : Bakınız

C. : Cilt

cm : Santimetre

ev. : Çeviren

Doç. : Doçent

Dr. : Doktor

Ens. : Enstitüsü

m. : Metre

s. : Sayfa

S. : Sayı Sos.

: Sosyal

T.C. : Türkiye Cumhuriyeti

Yrd. : Yardımcı

yy. : Yüzyıl

ŞEKİL LİSTESİ

- Şekil 1: Gülnuş Valide Sultan Külliyesi yerleşim planı(Gülçin Erol Canca).
- Şekil 2: Gülnuş Valide Sultan Türbesi planı (Hakkı Önkal).
- Şekil 3: Nasuhi Mehmet Efendi Türbesi planı.
- Şekil 4: Üsküdar Ahmediye Külliyesi (Reşad Sevinçsoy).
- Şekil 5: Fatma Hanım Sultan Türbesi planı (İsmail Orman).
- Şekil 6: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, türbe ve sebiline Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi görünüşü rölövesi (Birnur Akgün Afacan).
- Şekil 7: Türbe ve sebil yerleşim planı rölövesi (Birnur Akgün Afacan).
- Şekil 8: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi kesiti (Birnur Akgün Afacan).
- Şekil 9: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi avlu cephesi görünüşü (Birnur Akgün Afacan).
- Şekil 10: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi yan görünüşü ve şadırvan (Birnur Akgün Afacan).
- Şekil 11: Hacı Beşir Ağa Türbesi vaziyet planı.
- Şekil 12: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi planı (M. Baha Tanman).
- Şekil 13: Nuruosmaniye Külliyesi (Pervititch).
- Şekil 14: Nuruosmaniye Külliyesi planı (Doğan Kuban).
- Şekil 15: Nuruosmaniye Türbesi planı (Hakkı Önkal).
- Şekil 16: Nuruosmaniye Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 17: Nuruosmaniye Türbesi cadde cephesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 18: Nuruosmaniye Türbesi ön cephe (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).
- Şekil 19: Koca Ragıp Paşa Türbesi planı (Behçet ÜNSAL).
- Şekil 20: Laleli Külliyesi (Pervititch).

Şekil 21: III. Mustafa Türbesi planı (Hakkı ÖNKAL).

Şekil 22: III. Mustafa Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 23: III. Mustafa Türbesi kesit (Behçet Ünsal).

Şekil 24: III. Mustafa Türbesi ön görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 25: III. Mustafa türbesi giriş cephesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 26: III. Mustafa ve Aynülhayat Kadın Türbeleri (A.S. ÜLGEN).

Şekil 27: Fatih Sultan Mehmet Türbesi planı (Behçet Ünsal).

Şekil 28: Fatih Sultan Mehmet Türbesi planı (Hakkı Önkal).

Şekil 29: Gülbahar Hatun Türbesi (Hakkı Önkal).

Şekil 30: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi (Yıldız Demiriz).

Şekil 31: Sultan I. Abdülhamid Türbesi planı (Hakkı Önkal).

Şekil 32: Sultan I. Abdülhamid Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 33: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, sandukalar.

Şekil 34: Mihrişah Valide Sultan Türbesi planı (Hakkı Önkal).

Şekil 35: Mihrişah Valide Sultan Türbesi kubbe bezemesi (Akant Tasarım Restorasyon).

Şekil 36: Mihrişah Valide Sultan Türbesi kubbe bezemesi (Akant Tasarım Restorasyon).

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Gülnuş Valide Sultan Türbesi.

Resim 2: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, kubbe detayı.

Resim 3: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, taş süsleme.

Resim 4: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, demir şebeke.

Resim 5: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 6: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 7: Gülnuş Valide Sultan'ın mezarı.

Resim 8: Gülnuş Valide Sultan'ın mezar taşı kitabesi.

Resim 9: Gülnuş Valide Sultan'ın ayak taşı.

Resim 10: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi.

Resim 11: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, kuzey cephede yer alan kitabe.

Resim 12: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, doğu cephede yer alan kitabe.

Resim 13: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 14: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, güney cephede yer alan pencere.

Resim 15: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, sekiz kollu yıldız motifi.

Resim 16: Nasuhi Mehmed Efendi'ye ait sanduka.

Resim 17: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, sandukalar.

Resim 18: Kefçe Dede Türbesi.

Resim 19: Kefçe Dede Türbesi, sütun başlıkları.

Resim 20: Kefçe Dede Türbesi, kubbeye geçiş öğeleri.

Resim 21: Kefçe Dede'nin mezarı.

Resim 22: Kefçe Dede'nin mezar taşı.

Resim 23: Hasan Ünsî Efendi Türbesi.

Resim 24: Hasan Ünsî Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 25: Hasan Ünsî Efendi Türbesi kitabesi.

Resim 26: Hasan Ünsî Efendi Türbesi, iç görünüş.

Resim 27: Fatma Hanım Sultan Türbesi.

Resim 28: Fatma Hanım Sultan Türbesi, demir şebeke.

Resim 29: Fatma Hanım Sultan Türbesi, taş süsleme.

Resim 30: Fatma Hanım Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 31: Fatma Hanım Sultan'ın mezar taşı.

Resim 32: Fatma Hanım Sultan'ın ayak taşı.

Resim 33: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi.

Resim 34: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kuzey cephede yer alan kitabe.

Resim 35: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, İsmail Ziyai Efendi'ye ait sanduka.

Resim 36: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Abdullah Paşa'nın sandukası.

Resim 37: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, güney cephede yer alan kitabe.

Resim 38: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, içte yapıyı ikiye bölen sivri kemer.

Resim 39: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 40: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kalemişleri.

Resim 41: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kalemişleri.

Resim 42: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Abdal Yakup ailesine ait sandukalar.

Resim 43: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Hekimoğlu Ali Paşa ailesine ait sandukalar.

Resim 44: Hacı Beşir Ağa Türbesi.

Resim 45: Hacı Beşir Ağa Türbesi, giriş açıklığı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivinden).

Resim 46: Hacı Beşir Ağa Türbesi, batı cephede yer alan hacet penceresi.

Resim 47: Hacı Beşir Ağa Türbesi, batı cephede yer alan kitabe.

Resim 48: Hacı Beşir Ağa Türbesi, güney cephede yer alan ayet-i kerime.

Resim 49: Hacı Beşir Ağa Türbesi, kuzey cephede yer alan giriş açıklığı.

Resim 50: Hacı Beşir Ağa Türbesi, sebil.

Resim 51: Hacı Beşir Ağa Türbesi, çini süsleme.

Resim 52: Hacı Beşir Ağa Türbesi, çini süsleme.

Resim 53: Hacı Beşir Ağa'ya ait sanduka (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 54: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi.

Resim 55: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, kitabe.

Resim 56: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, kitabe.

Resim 57: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 58: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, batı cephede yer alan pencere.

Resim 59: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 60: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 61: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 63: Şeyh Cemaleddin Uşşaki 'ye ait sanduka.

Resim 64: Nuruosmaniye Türbesi.

Resim 65: Nuruosmaniye Türbesi, çatı kuleciği.

Resim 66: Nuruosmaniye Türbesi, kuzey cephe.

Resim 67: Nuruosmaniye Türbesi, doğu cephe.

Resim 68: Nuruosmaniye Türbesi, revak bölümü.

Resim 69: Nuruosmaniye Türbesi, üst örtü.

Resim 70: Nuruosmaniye Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 71: Nuruosmaniye Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 72: Nuruosmaniye Türbesi, köşelere yerleştirilen sütunlar.

Resim 73: Nuruosmaniye Türbesi, alt sıra penceresi.

Resim 74: Nuruosmaniye Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 75: Nuruosmaniye Türbesi, kubbe kasnağında yer alan pencere.

Resim 76: Nuruosmaniye Türbesi, kubbe kalemişleri (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 77: Nuruosmaniye Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 78: Nuruosmaniye Türbesi, sandukalar.

Resim 79: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı.

Resim 80: Nuruosmaniye Türbesi, ana yapıdan ek yapıya geçiş.

Resim 81: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı giriş açıklığı.

Resim 82: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı doğu cephe.

Resim 83: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı üst örtü.

Resim 84: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı üst örtü kalemişleri.

Resim 85: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı sandukalar.

Resim 86: Koca Ragıp Paşa Türbesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 87: Koca Ragıp Paşa Türbesi, XIX. yüzyılın ilk yarısında çizilen gravür (M. J. M. Juannın, Turque'den).

Resim 88: Koca Ragıp Paşa Türbesi, üst örtü (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 89: Koca Ragıp Paşa Türbesi, Koca Ragıp Paşa'nın lahdi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi'nden).

Resim 90: Koca Ragıp Paşa Türbesi, Mehmet Emin Bey'in lahdi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi'nden).

Resim 91: Laleli Külliyesi.

Resim 92: III. Mustafa Türbesi.

Resim 93: III. Mustafa Türbesi.

Resim 94: III. Mustafa Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 95: III. Mustafa Türbesi, kuş evi.

Resim 96: III. Mustafa Türbesi, kuş evi.

Resim 97: III. Mustafa Türbesi, üst örtü.

Resim 98: III. Mustafa Türbesi, avlu giriş kapısı.

Resim 99: III. Mustafa Türbesi, revak örtüsü.

Resim 100: III. Mustafa Türbesi, revak kalemişleri.

Resim 101: III. Mustafa Türbesi, revak kalemişleri.

Resim 102: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 103: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 104: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı içten görünüm.

Resim 105: III. Mustafa Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 106: III. Mustafa Türbesi, çini süsleme.

Resim 107: III. Mustafa Türbesi, çini süsleme.

Resim 108: III. Mustafa Türbesi, mihrap.

Resim 109: III. Mustafa Türbesi, kadem-i saadet.

Resim 110: III. Mustafa Türbesi, yazı kuşağı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 111: III. Mustafa Türbesi, kalemişi pencere tasviri.

Resim 112: III. Mustafa Türbesi, kubbeye geçiş ögesi kalemişleri.

Resim 113: III. Mustafa Türbesi, kubbe kalemişleri.

Resim 114: III. Mustafa Türbesi, III. Mustafa'ya ait sanduka.

Resim 115: III. Mustafa Türbesi, III. Selim'e ait sanduka.

Resim 116: III. Mustafa Türbesi, sedef süsleme.

Resim 117: III. Mustafa Türbesi, sedef süsleme.

Resim 118: Aynülhayat Kadın Türbesi.

Resim 119: Aynülhayat Kadın Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 120: Aynülhayat Kadın Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 121: Aynülhayat Kadın Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 122: Aynülhayat Kadın Türbesi, içten görünüş.

Resim 123: Aynülhayat Kadın Türbesi, kubbe kalemişleri.

Resim 124: Aynülhayat Kadın Türbesi, sandukalar.

Resim 125: Aynülhayat Kadın Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 126: Aynülhayat Kadın Türbesi, Lefizar Kadın'a ait baştaşı kitabesi.

Resim 127: Aynülhayat Kadın Türbesi, Aynülhayat Kadın'a ait baştaşı kitabesi.

Resim 128: Fatih Sultan Mehmet Türbesi.

Resim 129: Fatih Sultan Mehmet Türbesi.

Resim 130: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 131: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 132: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, saçak.

Resim 133: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 134: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, giriş açıklığı içten görünüş.

Resim 135: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, içten görünüş.

Resim 136: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 137: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 138: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kalemişi pencere tasviri.

Resim 139: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kubbeye geçiş öğeleri.

Resim 140: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kubbe kalemişi süsleme (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 141: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kalemişi süsleme.

Resim 142: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kristal avize.

Resim 143: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, sanduka (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 144: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, gümüş sanduka şebekesi.

Resim 145: Gülbahar Hatun Türbesi.

Resim 146: Gülbahar Hatun Türbesi, XVIII. asırdaki görünüşü (Haluk Y. Şehsuvaroğlu Asırlar Boyunca İstanbul'dan).

Resim 147: Gülbahar Hatun Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 148: Gülbahar Hatun Türbesi, kitabe.

Resim 149: Gülbahar Hatun Türbesi, içten görünüş.

Resim 150: Gülbahar Hatun Türbesi, pencere kenarlarında yer alan kalemışleri.

Resim 151: Gülbahar Hatun Türbesi, restorasyon öncesi kalemışleri (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 152: Gülbahar Hatun Türbesi, kubbe kalemışleri.

Resim 153: Gülbahar Hatun Türbesi, sandukalar.

Resim 154: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi.

Resim 155: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 156: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 157: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 158: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 159: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 160: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 161: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 162: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, kubbe kalemışleri.

Resim 163: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 164: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 165: Sultan I. Abdülhamid Türbesi.

Resim 166: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 167: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 168: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe.

Resim 169: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe içten.

Resim 170: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak bölümü.

Resim 171: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst örtü (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 172: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak kalemişi süsleme.

Resim 173: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak kalemişi süsleme.

Resim 174: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 175: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 176: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı içten.

Resim 177: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe içten.

Resim 178: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 179: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kadem-i saadet.

Resim 180: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kadem-i saadetin üzerinde yer alan kitabe.

Resim 181: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 182: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, hattatın imzasının bulunduğu kısım.

Resim 183: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, “besmele” ve “kelime-i tevhid”.

Resim 184: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst sıra pencereler.

Resim 185: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 186: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kubbe kalemişi süsleme.

Resim 187: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, Sultan I. Abdülhamid'e ait sanduka.

Resim 188: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, IV. Mustafa'ya ait sanduka.

Resim 189: Mihrişah Valide Sultan Türbesi.

Resim 190: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 191: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, demir şebekesi olmayan pencereler.

Resim 192: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 193: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst örtü.

Resim 194: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, revak bölümü.

Resim 195: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, revak kalemişi süsleme.

Resim 196: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 197: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 198: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı içten.

Resim 199: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe içten.

Resim 200: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 201: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 202: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst sıra pencereler.

Resim 203: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, dairesel madalyonlar.

Resim 204: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, kubbe kalemişi süsleme (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğu arşivinden).

Resim 205: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğu arşivinden).

Resim 206: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Mihrişah Valide Sultan'a ait sanduka.

Resim 207: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Rahime Prestû Sultan'a ait sanduka.

GİRİŞ

Türkçe’de “ünlü bir kimsenin mezarı üzerine yaptırılan yapı”¹ anlamında kullanılan türbe kelimesi, Arapça’da yerin üst sathı, kabir, mezarlık anlamında kullanılan “el turbetu” kelimesinden gelmektedir². Dünya mimarlık tarihinin en eski yapı tiplerinden biri olan mezar anıtı veya türbenin, yapılışındaki asıl amaç; bu yapılarda gömülü bulunan şahsın hatırasını ebedileştirmek ve sonraki kuşakların hafızasında canlı tutulmasını sağlamaktır³.

Anıtsal mezar fikri İslâm doktrini ile bağdaşmasa gerekir⁴. İslâm geleneği, vefat eden bir Müslüman’ın toprağa verilmesini öngörür. Kabirlerin yapımında, değerli malzeme kullanılmasından sakınılması, peygamber buyrukları arasındadır. Bunun tabii bir sonucu olarak mezar üzerine bina kurmak anlamındaki türbe yapımı da uygun görülmemiştir⁵. Muhtemelen bu sebepler yüzünden, İslâm kültürlerinin temellerinin atıldığı bölgelerde X. yüzyıla kadar pek ender türbeye rastlanmıştır. X. yüzyıldan itibaren anıt mezar yapısının “moda” haline gelmesi olayı Horasan ve Türkistan taraflarında ortaya çıkmıştır. Günümüze kalan en eski türbe, Abbasilerin merkezinde yapılmıştır. X. yüzyıl başlarından itibaren, Türkistan ve Doğu İran’da türbe yapıları yayılmaya başlamıştır. Tarihi bilinen en eski olanı Buhara’da 907 tarihinde yapılmış olan İsmail Samani Türbesi’dir. Bu erken mezar anıtları, kübik bir altyapının kubbe ile örtülmesi gibi Mezopotamya’dan Orta Asya’ya kadar İslâm öncesinden beri bilinen bir kuruluş esasına dayanır. Bu tipe, çeşitli ölçü ve detay farklılığıyla günümüze kadar her bölgede rastlamak mümkündür⁶. Anadolu’da bütün unsurlarıyla tamam bir türbe; içinde asıl mezar bulunan hücreyi havi oturtmalık= alt kat; sembolik lahitler bulunan ziyaret hücresinin yer aldığı gövde= üst kat ve örtü sisteminden oluşmaktadır⁷.

Türkler, İslâmiyet’le birlikte benimsedikleri türbe yapma geleneğini Anadolu’ya kadar taşımışlardır. Anadolu’da kurdukları medeniyetlerde cami, han, hamam, medrese gibi yapılarla birlikte anıtsal türbeler de inşa etmişlerdir. Özellikle Selçuklu ve Osmanlı

¹ Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2016, s.478.

² Mevlüt Sarı, *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul 1980, s.151.

³ Hakkı Önkal, “Eyüp Türbeleri”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sempozyumu II*, İstanbul 1998, s.71.

⁴ M. Oluş Arık, “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anatolia*, S.11, Ankara 1967, s.57.

⁵ Hakkı Önkal, *a.g.m.*, s.71

⁶ M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.57-58

⁷ M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.65.

başkentleri, başta hanedana mensup kişiler ve önemli devlet görevlilerinin türbeleriyle donatılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'na uzun süre başkentlik yapan İstanbul'un kent fizyonomisinde türbeler, diğer yapılarla birlikte önemli bir yer tutmaktadır. İstanbul'un fethiyle kent fizyonomisine girmeye başlayan türbelerin yapımı imparatorluğun son dönemlerine kadar devam etmiştir. Mimarlık tarihi ve sanat tarihi açısından dikkat çeken bu türbeler üzerine çok sayıda araştırmalar yapılmış olmakla birlikte, söz konusu araştırmaların daha çok erken ve klasik dönem ile sınırlı kaldığı, sonraki dönemler üzerinde fazla durulmadığı veya önem arz ettiği düşünülen bazı yapıların ele alındığı görülmektedir. Oysaki imparatorluğun son dönemlerinde ortaya konulan ve kendi döneminin üslupsal özelliklerini yansıtan türbeler de hem kent hem de Osmanlı mimarisindeki yeri bakımından özenle üzerinde durulması gereken yapılardır.

Bu gözlemler doğrultusunda, "XVIII. Yüzyıl İstanbul Türbeleri" adlı çalışmamızda, söz konusu dönemde İstanbul'da inşa edilen tüm türbeler toplu biçimde ele alınarak İstanbul ve Osmanlı mimarisindeki yeri ve öneminin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu bağlamda ele alınan tüm türbeler mimari ve süsleme gibi özellikleri bakımından ayrıntı bir şekilde değerlendirilerek bunların dönemsal özellikleriyle birlikte gelişim ve değişimleri izlenmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte, dönemlerinin siyasi ve toplumsal eğilimleri, mensuplarının yaşam tarzları ve mimari eğilimleri, mimarının sanatsal seçimi, batılılaşma ile birlikte dış etmenlerin bu eserlerin şekillenmesi üzerinde ne gibi etkileri olduğu sorularının cevapları aranacaktır.

Daha önce belirttiğimiz gibi İstanbul'da XVIII. yüzyıla ait türbelerin tamamını ele alan bir araştırmaya rastlanılmamaktadır. Yapılan araştırmalar genelde tek yapı bazında olup daha çok ön plana çıkan eserleri konu almaktadır. Bunların dışında yer alan yapılar pek dikkate alınmamıştır.

Genel olarak türbeler ile ilgili yapılan önemli çalışmaların bazılarını Hakkı Önkal'ın yaptığı araştırmalar oluşturmaktadır. Hakkı Önkal, "Osmanlı Hanedan Türbeleri"⁸ adlı çalışmasında Osmanlı hanedanına mensup kişilerin türbelerini toplu olarak ele almıştır. Bu çalışmada hanedana mensup kişilerin türbelerinin mimari ve süslemesi üzerine değinilmiştir. Önkal, "Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri"⁹ adlı çalışmasında Selçuklu ve Osmanlı sultanlarının türbelerini ele almıştır. Sultanlara ait bilgiler verilip,

⁸ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.

⁹ Hakkı Önkal, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Ankara 1999.

türbelerin özellikleri anlatılmıştır. Önkal, “Eyüp Türbeleri”¹⁰ adlı çalışmasında İstanbul’un Eyüp ilçesinde yer alan önemli türbe yapılarını ele almıştır. Önkal, “Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine”¹¹ adlı çalışmasında türbe mimarisinde görülen değişimlere yer vermiştir. Hakkı Önkal’ın bu çalışmaları, hem bilgileri hem de çizimleri bakımından çalışmamız için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Tahsin Ömer Tahaoğlu, “İstanbul’da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi”¹² adlı doktora çalışmasında İstanbul’da inşa edilmiş 80 adet türbeyi ele almıştır. Türbeler tipolojik bir sınıflandırmaya tabi tutmuştur. Çalışma, bilgileri ve çizimleri bakımından çalışmamız için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Ali Ziyrek, “Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansıması:1755-1914”¹³ adlı yüksek lisans çalışmasında batı tesirlerinin görüldüğü 20 türbe örneği ele alınmıştır. Bu çalışmada ele alınan eserler hakkında en kapsamlı bilgilere ulaşılmaktadır. Çalışma bilgileri konumuz için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

Mehmet Mermi Haskan’ın “Yüzyıllar Boyunca Üsküdar”¹⁴ adlı 3 ciltlik çalışması Üsküdar ile ilgili yapılan çalışmalardan en önemlilerinden birini oluşturmaktadır. Bu çalışma sayesinde Üsküdar ilçesinde bulunan yapılar hakkında önemli bilgilere sahip olmaktadır. Çalışmanın 2. cildinde Üsküdar türbeleri ve mezarlıklarına da yer verilmiştir. Haskan’ın “Eyüpsultan Tarihi”¹⁵ adlı çalışması da Eyüp ilçesinde yer alan eserler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Bu çalışmada bu bölgede yer alan türbelere de yer verilmiştir. Haskan’ın her iki çalışması da buldukları bölgede yer alan türbeler hakkında önemli bilgiler vermektedir.

İbrahim Hakkı Konyalı’nın “Abideleri ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi”¹⁶ adlı 2 ciltlik çalışması Üsküdar yapıları için ana kaynaklardan birisidir. Bu çalışmada bu bölgede yer alan yapılar ve kitabeleri üzerinde durulmuştur. Bu bölgede yer alan türbeler için önemli bir kaynak oluşturmaktadır.

¹⁰ Hakkı Önkal, *Eyüp...* s.70-75.

¹¹ Hakkı Önkal, “Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul 1995, s. 400-409.

¹² T. Ömer Tahaoğlu, *İstanbul’da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1988.

¹³ Ali Ziyrek, *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansıması:1755-1914*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2004.

¹⁴ M. Mermi Haskan, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.II, İstanbul 2001.

¹⁵ M. Mermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, İstanbul 1996.

¹⁶ İ. Hakkı Konyalı, *Abideleri ve kitabeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.I, İstanbul 1977.

Celil Civan'ın "İstanbul'un 100 Türbesi"¹⁷ adlı çalışmasında yapılar hakkında genel bilgiler verilmiştir. Yapılar ana hatlarıyla anlatılmış ayrıntılara yer verilmemiştir. Çalışmamıza dâhil bulunan türbelerin bir kısmı hakkında bilgiler vermektedir.

Behçet Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması"¹⁸ adlı çalışmasında İstanbul'daki türbeler, Türk klasik öncesi stildeki, Türk klasik stildeki, Türk son klasik stildeki, Türk barok stildeki ve ampir, eklektik, Türk neoklasik stildeki türbeler olarak sınıflandırılmış ve incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmalarımız sırasında Türk barok stildeki türbeler hakkındaki bilgilerden yararlanılmıştır.

İ. Aydın Yüksel'in "Padişah Türbeleri"¹⁹ adlı çalışmasında padişahlar hakkında bilgiler verilip ebedi istirahatlarını yaptıkları türbelerin özellikleri anlatılmıştır. Yaptığımız çalışma kapsamında XVIII. yüzyılda İstanbul'da gömülü olan padişahlar ve türbeleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Öne çıkan bu araştırmalar dışında, çalışmamızda yararlandığımız diğer kaynak ve yayınlar²⁰ yeri geldikçe metin içerisinde ve toplu olarak da kaynakça kısmında verilmiştir.

Çalışmaya ilk olarak kütüphane araştırmaları yapılarak konuyla ilgili mevcut bilgiler toplanarak başlanılmıştır. İkinci adım olarak, ilgili kurum ve kuruluşlardaki arşivler taranarak fotoğraf ve çizim gibi belgeler derlenmiştir. Daha sonra ise, elde edilen bilgiler

¹⁷ Celil Civan, *İstanbul'un 100 Türbesi*, İstanbul 2013.

¹⁸ Behçet Ünsal, "İstanbul Türbeleri Üzerine Stil Araştırması", *Vakıflar Dergisi*, S.16, Ankara 1982, s.77-120.

¹⁹ İ. Aydın Yüksel, *Padişah Türbeleri*, İstanbul 2009.

²⁰ Bunların bazıları; A. Nezih Galitekin, "İstanbul Türbeleri", *İstanbul Araştırmaları*, C.II, İstanbul 1997, s.91-146; Önder Kaya, "Eski Kartpostallarda Osmanlı Padişah Türbeleri", *İstanbul'un Kitabı Fatih*, C.II, İstanbul 2013; Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl*, Ankara 2007; C. Esad Arseven, *Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1956; Tahsin Öz, "İstanbul Türbeleri", *Atatürk Konferansları V*, Ankara 1975, 91-94; Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996; Beyhan Karamağaralı, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992; O. Cezmi Tuncer, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986; A. Osman Uysal, *Germiyanogulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara 2006; Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1985; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984; Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977; Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976; Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007; Mustafa Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002; Edhem Eldem, *İstanbul'da Ölüm*, İstanbul 2005; Recep Akakuş, *Eyüp Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973; E. Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953; M. Orhan Bayrak, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul 1998; Can Alpgüvenç, *Abideleriyle Osmanlı İstanbul'u*, İstanbul 2008; M. Çağatay Uluçay, *Padişah Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980; Yıldız Demiriz, *Eyüp'de Türbeler*, Ankara 1989; Nazım Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947; Betül Bakır, *Mimaride Rönesans ve Barok*, Ankara 2003; Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1995; Necla Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, İstanbul 1992; Doğan Kuban, *İstanbul, Bir Kent Tarihi*, İstanbul 1996; Doğan Kuban, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları; İstanbul 1998; M. Orhan Bayrak, Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*; İstanbul 1982; Ayda Arel, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975; Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1962; H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri*, Ankara 2009.

ve belgeler doğrultusunda her yapı tek tek yerinde incelenmiştir. İncelemeler esnasında yapıların mevcut durumları fotoğraflanıp belgelenmiş, gerekli görülen bazı eserlerin planları yeniden kontrol edilmiştir. Bütün bu çalışmalarda derlediğimiz bilgilerin ışığında araştırma metnimiz oluşturulmuştur. Koca Ragıp Paşa Türbesi, restorasyon çalışmaları sebebiyle kapalı olduğundan bu yapıya girilememiş, mevcut fotoğraflarından yararlanılmıştır. Hasan Ünsî Efendi Türbesi kapalı olduğundan ve yapılan arşiv taramalarında çizimine rastlanılmadığından bu yapının çizimine yer verilememiştir.

“XVIII. Yüzyıl İstanbul Türbeleri” adı altındaki çalışmamız dört ana bölümden meydana gelmektedir.

Giriş bölümünde konunun amacı, niteliği ve öneminden bahsedilmiş, ilgili kaynak ve yayınlara değinilmiş, mevcut yayınlardan önemli olanların eleştirileri yapılmış, metodolojik düzenden bahsedilmiştir.

İlk bölümü “*XVIII. Yüzyıl Mimarisine Kısa Bir Bakış*” oluşturmaktadır. Bu dönemde mimaride görülen değişimler hakkında bilgi vermeden türbelerin anlatılmasının eksik olacağı düşünülmüştür. Batılılaşma döneminde mimarimizde görülen değişimler üzerinde kısaca bahsedilip bu dönem hakkında fikir sahibi olmamız istenmiştir.

İkinci bölümü “*XVIII. Yüzyıl Öncesi Anadolu’da Türbe Mimarisi*” oluşturmaktadır. Araştırmanın sağlığı açısından bu döneme kadar olan türbeler hakkında kısaca bahsedilmiştir. Başlangıcından, batı sanatının tesirlerini mimarimizde göstermeye başladığı zamana kadar ne gibi değişikliklerin olduğu hakkında bilgiler verilmiştir. Bu sayede batı sanatının tesirlerinin mimarimizde görülmeye başlamasıyla kendinden önce yapılan eserlerle ne gibi farklılıklar görüldüğünün daha rahat saptanabilmesi amaçlanmıştır.

Üçüncü bölümü “*XVIII. Yüzyıl İstanbul Türbeleri*” oluşturmaktadır. Bu bölümde türbelerin tarihine göre kronolojik bir sıralama izlenmiştir. Her bir eser sırasıyla belirli bir anlatım düzeni içerisinde tarihi, mimari ve süsleme özellikleriyle detaylı bir şekilde tanıtılmıştır. Bunlar resim ve çizim gibi görsel malzemeye de desteklenmiş ve yapıların inşasından bugüne kadarki durumları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümü “*Değerlendirme*” oluşturmaktadır. Yapılar katalog düzeni içerisinde gruplandırılarak, mimari ve süsleme özellikleri bakımından kendi içerisinde değerlendirilmiş ve gerekli görüldüğü oranda benzer örneklere de yer verilerek mukayese sağlanmıştır.

Sonuç bölümünde çalışmanın bütününde ortaya konulan bilgiler özet olarak bir araya getirilerek elde edilen veriler ortaya konmuştur.

Çalışmada yararlanılan kaynaklar, sayfa altlarına bilimsel kriterlere uygun bir dipnot düzeni içerisinde verilmişlerdir. Burada daha önce tam künyeleri verilen yayınların tekrarına gerek görülmeyerek yine bilimsel kriterlere uygun bir şekilde kısaltmalara gidilmiştir. Yer yer kullanılan bu kısaltmalar çalışmanın başında açıklanmıştır. Dipnot olarak verilen kaynak ve yayınların tümü “*Kaynakça*” kısmında toplu olarak sunulmuştur.

Katalog bölümünde ayrıntılı olarak tanıtmaya çalıştığımız yapıların bugünkü durumlarını belgeleyen tarafimca çekilen fotoğraflar ve bazı yapılar hakkında elde edilen arşiv fotoğrafları çalışma sonuna “*Resimler*” olarak eklenmiştir. Yine aynı şekilde mevcut yapıların gerek rölöve çizimleri, gerekse kesit çizimleri de çalışma sonuna “*Şekiller*” olarak yerleştirilmiştir.

1. XVIII. YÜZYIL MİMARİSİNE KISA BİR BAKIŞ

Osmanlı devri Türk mimarisi, genelde üç büyük bölüme ayrılır. Bunların birincisi kuruluş ve ilk gelişme safhasıdır ve XIV. Yüzyıldan, XVI. yüzyılın başlarına kadar olan zamanı kapsar. İkincisi Türk sanatının klasik çağı olup XVI. yüzyıl başlarından XVIII. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. Üçüncü bölüm ise Avrupa'dan gelen batı tesirlerinin görüldüğü dönemdir. XVIII. yüzyıl başlarında başlayıp XIX. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir²¹.

Batılılaşma olarak da adlandırılan bu dönem, klasik evre ile eski prensiplere ve motiflere dönüşün başladığı Türk neo-klasiği arasında uzun bir safhayı teşkil eder. Bu dönemde Türk sanatı batıdan devamlı olarak sızan sanat zevklerinin ağırlığı altında yeni biçimlere girmiştir. Türk sanatı, XVI. yüzyılda bilhassa Mimar Sinan ile yaşadığı klasik dönemi XVII. yüzyılda onu devam ettirenlerle sürdürmüş ve bu yüzyılın sonlarına doğru bir duraklama başlamıştır²².

Mimar Sinan'ın ölümüyle birlikte anıtsal mimarinin duraklamış olmasının nedeni, imparatorluğun böyle kapsamlı çalışmalar yapacak mimarlardan yoksun olması değil, mali kaynaklarının azalmış olmasındandır. XVI. yüzyıl sonuyla birlikte savaşlar, zenginlik kaynağı olmak yerine yoğun insan kayıplarının yaşandığı ve ekonominin olumsuz etkilenmesine sebep olmuştur. O güne dek selâtin külliyelerinin masrafları, padişahın savaş ganimetlerinden aldığı beşte birlik pay ile beslenen kişisel servetinden, yani iç hazineden karşılanmıştır. İç hazine giderek yoksullaşmaya başlamıştır. Siyasi bunalım arttıkça devlet ricalinin konumu sarsılmış, eskiden olduğu gibi anıtsal yapılar yaptırma imkânı verecek servet biriktirememiştir²³.

I. Ahmed'ten sonra birbiri peşi sıra küçük yaştaki ya da akli başında olmayan padişahların tahta çıkması, haremin etkisini arttırmıştır. Bu etki Kösem Sultan ile doruğa ulaşmıştır. Bu dönemde sarayda yaşanan entrikalar ve iktisadi bunalımlar kendini göstermiştir. Yaşanan bu dönem ne imar çalışmaları ne de sanat eseri yaratılmasına uygun bir dönem olmuştur²⁴.

XVII. yüzyılın ilk yarısındaki kargaşa döneminin ardından, Osmanlı hanedanı ve

²¹ Semavi Eyice, "XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klasik Üslubu", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. 9-10, İstanbul 1981, s.163.

²² Semavi Eyice, "Batılılaşma-Mimari", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.V. , İstanbul 1992, s.171.

²³ Stefanos Yerasimos, *İstanbul, İmparatorluklar Başkenti*, İstanbul 2000, s.329-330.

²⁴ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.* , s.332.

saray çevreleri gerek Topkapı Sarayı'na, gerekse artık yönetilmez hale gelmiş olan İstanbul'a karşı büyük bir nefret duymaya başlamışlardır. Avcı lakabıyla tanınan ve ömrünün büyük bir bölümünü avda geçiren IV. Mehmed, İstanbul'un yerine Edirne'yi tercih etmiştir. Burayı tercih etmesinin sebeplerinden biri buranın av yapmak için uygun yerlere sahip olmasıdır. Onun kardeşleri ve ardılları olan II. Süleyman, II. Ahmed ve IV. Mehmed'in oğlu olan II. Mustafa da yaşamlarını bu kentte geçirmişlerdir. Bu süreç, İstanbul halkının ayaklanarak Edirne'ye yürümesi ve II. Mustafa'yı tahttan indirerek, onun kardeşi ve ardılı olan III. Ahmed'i İstanbul'a dönmek zorunda bırakmasına dek sürmüştür. Dolayısıyla III. Ahmed'in saltanatı ile Osmanlı başkenti İstanbul yeniden değer kazanmıştır²⁵.

Büyüklüğüne ve nihai sınırlarına XVI. yüzyıl başlarında ulaşmış olan Osmanlı Devleti'nin uzun bir durgunluk döneminin sonunda XVIII. yüzyıla doğru siyasal gücünün azalması ve ardı ardına gelen yenilgi ve toprak kayıpları üzerine yönetici kadroda Avrupa'daki gelişmelere karşı ilgi uyanmıştır. Avrupa'nın bu anlaşılamayan ilerlemesinin sonuçları ve görüntüsü karşısında uyanan bu gecikmiş ilgi, bazı değişimleri başlatmıştır²⁶.

İlk batı tesirleri Sultan III. Ahmed (1703-1730) zamanını kapsayan devirde kendisini belli etmiştir. Bu bir geçiş aşamasıdır. Osmanlı-Türk sanatının klasik döneminde her şeyi inceden inceye nisbetlere bağlamış ve çeşitli elemanları çok hassas ölçüler ile kullanmış, sanatın bu geçiş safhası içinde artık dışarıdan gelen tesirler ile karakterini kaybetmeye ve yeni biçimlere bürünmeye başladığı açıkça belli olur. Çağımızın bir Türk tarihçisi Ahmet Refik bu geçiş devrini, Türk medeniyet tarihindeki özel durumundan dolayı "*Lale Devri*" olarak adlandırmıştır. Bu geçiş devri III. Ahmed'in hüküm sürdüğü devirleri kapsar ve belki de en geniş sınırı ile 1740'a kadar uzatılabilir. Damat İbrahim Paşa bu geçiş döneminde önemli bir rol oynamıştır²⁷.

Lale Devri, tarihçiler, şairler tarafından övülen kısa bir altın çağ sayılabilir. Lale Devri uzun süren bir şenlik gibidir. Nedim ya da Vehbi'nin şiirlerinde çok iyi ifade edilen Lale Devri, garip bir yorumla "*vur patlasın çal oynasın*" imgesiyle kamu belleğine geçmiştir. Oysa toplumsal ve kültürel açılarıyla Osmanlı kültüründe bir dönüm noktasıdır. Matbaa, bu dönemin Osmanlı tarihine vurduğu damgadır. İstanbul'da Yahudiler

²⁵ Stefanos Yerasimos, *a.g.e.* , s.336.

²⁶ Afife Batur, "Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. IV. , İstanbul 1985, s.1038.

²⁷ Semavi Eyice, *XVIII. Yüzyılda...* , s.164.

XV. yüzyıl sonunda kitap basmaya başladıkları halde Türkler ilk kez Lale Devri'nde bu cesareti gösterebilmişlerdir²⁸.

Lale Devri sanatında, yabancı ve batıdan gelen sanat sızmaları bilhassa süslemenin aşırı derecede çoğalması ve bu arada Türk sanatının o yıllara kadar hiç bilmediği bazı elemanların da kullanılmaya başlaması ile kendisini belli etmiştir. Fakat Türk klasik sanatı henüz çok yakın bir geçmişte olduğundan, onun prensipleri ve kuvvetlerini hala duyurmaktadır. Bu yüzden bu geçiş devrinin başlangıç eserlerinde, yabancılık ve avrupalılık geç fark edilmektedir. Ancak 1730-1740 yıllarından sonra klasik gelenek, günden güne hızla gerilerken Avrupa sanat zevkinin çeşitli unsurları da şaşılacak bir hız ve kuvvetle Türk sanatına yerleşmeye başlamıştır.

1740'dan itibaren XVIII. yüzyılın ikinci yarısı Türk sanatına giren bir barok zevkin hâkimiyetini göstermiştir. "Türk baroğu" olarak adlandırılan bu sanat üslubu geleneklere bağlı çeşitli yapılarda tatbik edilmekle beraber bunların her türlü aksamında kendini gösterir²⁹. Osmanlı geç dönem mimarlığının batıya açılmasının ikinci basamağı Nuruosmaniye Külliyesi'nin tasarımıdır. Sultan I. Mahmud döneminde yapımına başlanan ve III. Osman'ın saltanat döneminde tamamlanan külliye arkitektonik özellikleri bakımından barok nitelmesine hak kazanan ilk yapıdır³⁰.

Tek kubbeli, basit bir şemaya göre yapılmış olan bu cami, özellikle dış mimarisinin cesur kornişler, profillerle plastikleşen silueti, cephelerinin şimdiye kadar görülmemiş çok parçalı düzeni, minare şerefelerini, kapı nişlerini kaplayan soyut, bitkisel dekorasyonu ile ilginç değişiklikler gösterir. Batı baroğunun açık etkisi, Türkiye'de tek örneği olan dairesel avlusunda kendisini belli eder. İmareti, kütüphanesi, türbesi ve Kapalıçarşı karşısındaki barok nitelikte sebil ve çeşmeleriyle Nuruosmaniye Külliyesi bir devrin kapandığını ilan eder³¹.

Türk baroğu, batıdan esinlenmekle beraber bazı hususlarda kendisine has birtakım ana çizgilerden de vazgeçmemiştir. Süslemenin yabancılaştırmasına karşılık yapı sanatında ülkeye has bir zevkin varlığını sürdürdüğü görülür. İşte bunun içindir ki batıdakinden biraz daha farklı olan barok sanata "Türk baroğu" denilmiştir. Yaklaşık 1730-1740 yıllarına doğru başlayan bu yeni sanat akımı gittikçe güçlenmiş ve bu yeni gelişmede yabancı asıllı

²⁸ Doğan Kuban, *İstanbul, Bir Kent Tarihi*, İstanbul 1996, s.401-404.

²⁹ Semavi Eyice, *XVIII. Yüzyıl...*, s.164.

³⁰ Afife Batur, *a.g.m.*, s.1043.

³¹ Doğan Kuban, *100 Soruda Türk Sanatı Tarihi*, İstanbul 1973, s.240.

mimarların rolleri büyük olmuştur³².

XVIII. yüzyıl Osmanlı sanatında barok ve rokoko ağırlığını daha ziyade dekorasyon alanında koymuştur. Mimariye akant yaprakları, deniz kabuğu motifleri, kartuşlar, kıvrımlar girmiş, böylece cami, saray, köşk, çeşme, sebil ve mezar taşları da bu dekorasyonun istilasına uğramıştır. Barok ve rokoko dekorasyona yer verilmesiyle, Osmanlı klasik mimarisinin motifleri ortadan kalkar duruma gelmiştir. Mimari formların bazı yönleri eskisinden farklı bir biçimlemeye gitmiş, böylece klasik mimarinin karakteristik özelliklerinin bazı tarafları değişikliğe uğramıştır. Nitekim sivri kemerler, mukarnaslı veya baklavalı sütun başlıklarının ve düz çizgilerinin yerini batılı biçimler almıştır³³.

³² Semavi Eyice, *Batı Sanat...* , s.286.

³³ Mustafa Cezar, *Sanatta Batıya...* , s.5.

2. XVIII. YÜZYIL ÖNCESİ ANADOLU'DA TÜRBE MİMARİSİNİN GELİŞİMİ

Türkçe'de “ünlü bir kimsenin mezarı üzerine yaptırılan yapı”³⁴ anlamında kullanılan türbe kelimesi, Arapça'da yerin üst sathı, kabir, mezarlık anlamında kullanılan “el turbetü” kelimesinden gelmektedir³⁵. Mimarlık tarihinin en eski yapı tiplerinden birini teşkil eden türbelerin yapılış amacı, bu yapılarda gömülü bulunan kişilerin hatırasını ebedileştirmek ve sonraki kuşakların hafızasında canlı tutmak olmuştur³⁶.

Mühim kişilerin mezarlarının üzerine inşa olunan ve mezarı muhafaza etme amacıyla yapılan türbeler, biri üstü ve yanları açık, diğeri örtülü olmak üzere iki çeşittir. Üst örtülü türbeler Allah'ın rahmeti sayılan yağmurun mezar üstüne düşmesine mani olduğundan mevtanın Allah'ın rahmetinden mahrum kalmaması ve daha mütevazı olması için bazı türbeler üstü açık olarak inşa edilmiştir³⁷.

İslâmiyet'ten önce Orta Asya ve çevresinde farklı inanışlardan kaynaklanan zengin ölü gömme adetleri bulunmaktadır. Zerdüş dininin egemen olduğu İran ve Orta Asya'da Zerdüşh inancına göre, ölünlün kemiklerinin toprağı kirletmemesi amacıyla bu dine inanan insanlar, ölülerini yüksekçe bir tepenin üzerinde yer alan “sessizlik kulesi” denilen dairesel planlı yüksek duvarlarla çevrili büyük bir alanda yırtıcı kuşlara parçalatıp, kemiklerini ayrı bir yere gömmüşlerdir. Orta Asya'da ölünlün kemikleri “ossuarium” denilen pişmiş topraktan kaplara konulup daha sonra bu kaplar şehirlerin dışındaki “naus” denilen kerpiçten dörtgen veya dairesel planlı, üzeri tonozla ya da kubbe ile örtülü mezar odalarına yerleştirilmiştir. Orta Asya ve Sinkiang bölgelerindeki Budist çevrelerde de, içine kutsal rölüklerin konulduğu Hindistan mimarisi kökenli “stupa” denilen, altı çokgen veya dörtgen planlı, üstü kubbeli kerpiçten yapılmış mezarlara veya kulevari mezarlara yerleştirilmiştir³⁸.

Şamanizm, Budizm, Maniheizm, Zerdüştlük ve Hıristiyanlık gibi farklı inanışların kaynaştığı Orta Asya'da İslamiyet sonrasında yapılan mezar yapıları mimari kompozisyon açısından erken Hıristiyan ve Arap mimarisi mezar yapılarından, stupalardan, nauslardan,

³⁴ Doğan Hasol, *a.g.e.*, s.478.

³⁵ Mevlüt Sarı, *a.g.e.*, s.151.

³⁶ Hakkı Önkal, *Eyüp...*, s.71.

³⁷ Celal Esad Arseven, *a.g.e.*, s.460.

³⁸ İbrahim Çeşmeli, *Antik Çağdan 13. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İstanbul 2007, s.118-119.

çâr-tak tarzı ateş tapınaklarından ve çadırlardan etkilenmiştir³⁹.

İslâm geleneği, vefat eden bir müslümanın toprağa verilmesini öngörür. Kabirlerin yapımında değerli malzemelerin kullanılmaması peygamber buyrukları arasındadır. Bundan dolayı mezar üzerinde bina kurmak anlamına gelen türbe yapımı da uygun görülmemiştir⁴⁰. Daha sonra bu durum değişmeye başlamış ve İslâm mimarisinde mezar yapıları IX. yüzyılda inşa edilmeye başlamıştır. Farklı mimari anlayışların etkisiyle şekillenen mezar yapıları, mimari kompozisyonları bakımından çeşitlilik göstermiştir⁴¹.

İslâm dünyasında bilinen ilk türbe, IX. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilen Samarrâ'da Kubbet-üs Süleybiye'dir. Halide el-Muntasır için böyle bir anıt-kabir yapılması annesinin Hıristiyan asıllı olmasına bağlı görülür. X. yüzyıldan itibaren, Türkistan ve Doğu İran'da türbe yapıları yayılmaya başlamıştır. Tarihi bilinen en eskisi Buhara'da 907 yılında yapılan İsmâil Sâ mânî Türbesi olan bu erken mezar anıtları, kübik bir altyapının kubbe ile örtülmesi gibi Mezopotamya'dan Orta Asya'ya kadar, İslâm öncesinden beri bilinen bir kuruluş esasına dayanmaktadır. Bu tipe, çeşitli ölçü ve detay farklılıkları ile günümüze kadar her bölgede rastlanılmaktadır⁴².

Orta Asya'da bilinen en eski İslâmi dönem mezar anıtları daha çok Samanoğulları Dönemi'nden kalmadır. Orta Asya'da ve İran çevresinde yapılan mezar anıtlarının inşasında ağırlıklı olarak tuğla ve kerpiç ile yer yer taş malzeme kullanılmıştır. Batıya gidildikçe tuğla malzeme kullanılmasına rağmen taş malzeme ağırlık kazanmıştır⁴³.

Karahanlılar, Samanilerden aldıkları türbe mimarisini daha da geliştirerek kullanmaya devam etmiştir. XI-XII. yüzyılda Maverâünnehir bölgesinde yapılan türbeler genellikle kare planlı ve kubbeli olarak yapılmıştır. Kare planın dışında dairesel ve sekizgen planlı türbeler de inşa edilmiştir⁴⁴. Dehistan'da sekizgen, Horasan dolaylarında kare, sekizgen daire biçimleriyle planlanmışlardır⁴⁵. Karahanlılar ile olgunlaşmaya başlayan türbe mimarisi, kendinden sonra inşa edilen yapılara ilham kaynağı olmuştur⁴⁶.

³⁹ İbrahim Çeşmeli, *a.g.e.* , s.120.

⁴⁰ Hakkı Önkal, *Eyüp...* , s.71.

⁴¹ İbrahim Çeşmeli, *a.g.e.* , s.120-121.

⁴² Mehmet Oluş Arık, *a.g.m.* , s.57-58.

⁴³ İbrahim Çeşmeli, *a.g.e.* , s.123-126.

⁴⁴ İbrahim Çeşmeli, *a.g.e.* , s.126.

⁴⁵ Behçet Ünsal, *a.g.m.* , s.78.

⁴⁶ İbrahim Çeşmeli, *a.g.e.* , s.126.

2.1. Anadolu Selçuklu Türbeleri

Anadolu'da ilk örneklerini Selçuklu döneminde gördüğümüz mezar anıtlarının kökeni konusunda kesin bir fikir ileri sürmek güçtür. Silindirik veya çok gövdeli, konik veya piramidal külahlı ilk türbe örneklerinin kökeni ile ilgili olarak çeşitli görüşler ileri sürülmüştür⁴⁷. Bu görüşler üç ana başlık altında toplanmaktadır:

1. Türbeler, Orta Asya Türk çadırlarından gelmiştir.
2. İran'daki kule mezarları, Sasani Ateşgede'lerini veya Budist Stupa'larını örnek almıştır.
3. Şekil bakımından Ermeni kiliselerinin çoğunda görülen yüksek kasnak ve konik külahtan etkilenmiştir.

Bu görüşlerden içerisinde en yaygın kabul edileni; türbelerin, Orta Asya'daki göçebe Türklerin çadırlarından geliştiğini öne süren görüş olmuştur⁴⁸.

Sultanlar, sultanların eşleri, hanedan mensupları, devlet büyükleri, emirler, din büyükleri, şeyhler ve velîler için yapılan Selçuklu türbeleri iki kattan oluşmaktadır. Altta mumyalık ile üstte gömülü bulunan ölü veya ölülerin ruhlarına dua okumaya ve namaz kılınmaya tahsis edilmiş ikinci bir kattan ibaret bulunan türbeler Anadolu'ya Türkler tarafından getirilen bir yapı tipidir. Karahanlılar, Harzemşâhlar, Gazneliler ve Büyük Selçuklular zamanında muhtelif bölgelerde değişik plan ve formda inşa edilen türbeler, Anadolu'da karşılaşılan tabii, tarihî, coğrafi, iktisadî ve kültürel şartların icaplarına göre, ana formu muhafaza etmekle birlikte malzeme, plan ve süsleme bakımından mühim farklılıklarla güçlü bir gelişme göstermiştir. Bazen bir medrese bünyesine dâhil ve bitişik, bazen bir mescitle birlikte, fakat umumiyetle müstakil olarak inşa edilen Selçuklu türbeleri genellikle iki katlıdır⁴⁹.

Cenazeliklerin kare, dikdörtgen, haçvari, sekizgen ve daire olmak üzere beş ana plan tipi göstermektedir. Bunlar arasında en çok uygulananı kare planlılardır. En az uygulanan plan tipleri ise dairevi ve sekizgen planlılar olmuştur. Anadolu Selçuklu türbelerinin cenazelikleri beşik tonoz, değirmi tonoz, kubbe, kubbemsi tonoz ve yıldız tonoz gibi değişik örtü şekilleri ile kapatılmışlardır. Beşik tonoz bunlar arasında en fazla tercih edileni olmuştur. Cenazeliklerde hem mekânı aydınlatmak hem de hava akışını sağlamak amacıyla

⁴⁷ İlk türbe örneklerinin kökeni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ertan Daş, *a.g.e.*, s.15-17.

⁴⁸ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.14-15.

⁴⁹ Hakkı Önkâl, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996, s.447.

bir veya birden çok mazgal pencere açılmıştır. Cenazeliklerin bazılarında hiç pencere ve menfez açılmamışken bazılarında yedi taneye kadar menfez bulunmaktadır. Anadolu Selçuklu türbelerinin bazılarının cenazelik kısımlarında sandukalar bulunmaktadır. Bunlar taş, tuğla ve ahşap malzemeler ile yapılmışlardır⁵⁰.

Gövdeleri itibariyle poligonal, silindirik, dilimli ve kare planlı olarak bölümleyebileceğimiz türbeler, dışta kaide üzerinde yükselen gövdenin piramidal veya konik bir külah veya bir kubbe ile örtülmesinden ibaret dikey yapılardır. Anadolu Selçukluları zamanında en çok benimsenen ve yaygın bir şekilde uygulanan türbe tipi, poligonal gövdeliler olmuştur. Sekiz, on, oniki olmak üzere çeşitlilik gösteren plana sahip olan türbeler içerisinde, sekizgen gövdeli olanlar ağırlıktadır⁵¹.

İstisnaları olmakla birlikte, Anadolu Selçuklu türbelerinin üst katlarının iç mekân planları, umumiyetle dış gövde planı ile uyum göstermekte, yani dışta poligonal gövdeye sahip yapılar, içte de poligonal, kare planlılar kare, silindirik ve dilimli gövdeliler dilimli bir iç mekâna sahiptirler. İç mekânın örtüsü genellikle kubbedir. Eyvan tipi türbelerde ise dikdörtgen planlı mekânlara daha uygun bir örtü tarzı olan tonoz kullanılmıştır⁵².

Anadolu Selçuklu türbeleri taş, taş-tuğla, tuğla veya moloz taştan inşa edilmiş yapılardır. Malzemenin tercihinde bölgede yeterli taş ocaklarının bulunup bulunmamasının önemli rolü olmuştur. Uygulanan tezyinat, malzemesi itibariyle taş, tuğla, çini, alçı, kalemişi ve ahşap olmak üzere altı gruba ayrılır. Selçuklu türbelerinde figürlü tezyinata da rastlanılmaktadır. Döner Kümbed, Şeyh Bedrettin, Emir Saltuk ve Hüdavend türbelerinde kabartma insan, arslan, ejder, çift başlı kartal gibi figürler görülür⁵³.

Bu dönemde gerçekleştirilmiş olan Erzurum'daki Emir Saltuk, Divriği'ndeki Sitte Melik, Pınarbaşı'ndaki Melik Gazi, Ahlat'taki Usta Şagirt, Tercan'daki Mama Hatun ve Konya'daki Gömeç Hatun türbeleri en dikkat çekici örneklerdir⁵⁴.

⁵⁰ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.449-452.

⁵¹ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.453.

⁵² Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.460-461.

⁵³ Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.465-466.

⁵⁴ Hakkı Önkal, *Eyüp...* , s.71.

2.2. Beylikler Devri Türbeleri

Selçuklu Devleti'nin çökmesiyle, Anadolu'da esasen yarı müstakil olan birçok beylik bağımsızlığını ilan etmiş ve böylece Selçuklu Devleti'ne varis birçok beylik ortaya çıkmıştır. Bir kısmı kısa süre içinde yok olan, bir kısmı daha uzun ömürlü olan yirmiye yakın beylik, siyasi güç olarak Selçuklu'ların tek varisi olma mücadelesi vermişlerdir. Bu mücadeleleri verirken de imar faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bu devirde yapılmış türbelerin çoğunda Selçuklu etkisi görülmektedir. İlhanlı, Karakoyunlu, Hamidoğulları, Karamanlılar ve Aydınoğulları'na ait türbelerde bu tesirler açıkça görülür. Eratnaoğulları zamanında yapılan türbeler farklı form ve düzenlemeleri ile Selçuklu türbelerinden ayrılmaktadır⁵⁵.

Beylikler Devri'nde Selçuklu geleneğini sürdüren örneklerin yanı sıra çeşitli yeni tipte türbeler de yapılmıştır. Türbeler genel olarak içinde mezarın yer aldığı alt kat ve sembolik olarak sandukaların bulunduğu mescit katı ve çatıdan oluşmaktadır. Beylikler Devri türbe örneklerinin tipolojik sınıflamasını yapmak oldukça zordur. Plan ve görünüş özelliklerine göre silindirik veya çok gövdeli dikey karakterli türbeler, kare gövdeli türbeler, baldaken tipi türbeler, eyvan tipi türbeler ve iki katlı türbeler olarak sınıflandırılabilirler. Bunlar içerisinde en yoğun grubu silindirik ve çokgen gövdeli türbeler oluşturmaktadır. Bunlar Selçuklu örneklerinin uzantısıdır. Erzurum'daki Cimcime Hatun Türbesi ve Ahlat'taki Emir Bayındır Türbesi Beylikler Devri'nde silindirik planın uygulandığı örneklerdendir. Niğde'deki Hüdavent Hatun Türbesi sekizgen planlı türbelere örnek oluşturmaktadır. Silindirik ve çokgen gövdeli türbelerden sonra en çok tercih edileni kare planlılar olmuştur. Karaman İbrahim Bey, Tokat Nurettin İbn Sentimur, Ankara Ahi Şerafettin, Bursa Devlet Hatun ve Gülşah Hatun türbeleri Beylikler Devri'nde yapılmış kare planlı türbelerdir. Beylikler Devri'nin getirdiği yeni bir türbe tarzı da baldaken tipi türbelerdir. Çokgen ve kare planlı olanları vardır. Karaman'da Karabaş Veli Türbesi çokgen planlılara, İznik Sarı Saltuk Kümbeti, Ankara Kesikbaş Türbesi kare planlı baldaken tarzı türbelere örnektir. Selçuklular'da ilk örnekleri görülen eyvan tipi türbe örneklerine Beylikler Devri'nde de rastlanılmaktadır. Kastamonu'da Candaroğulları Beyliği'ne ait Âşık Sultan Türbesi, Eratnaoğulları'na ait Amasya Şad Geldi Paşa Türbesi bu dönemde inşa edilmiş eyvan tipi türbelere örnekler oluşturmaktadır. Sayıları çok fazla olmamakla birlikte iki katlı türbelere de rastlanılmaktadır. Bazı Beylikler Dönemi

⁵⁵ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...*, s.4-5.

kümbetlerinde kare planlı, ana gövde gibi büyük tutulan alt yapının üzerinde silindirik, çokgen veya yivli bir gövdenin ve tepede konik çatının yer aldığı görülür. Sivas Gündük Minare Kümbeti iki katlı türbelere örnek teşkil eder⁵⁶.

⁵⁶ Gönül Öney, *Beylikler Devri Sanatı XIV. – XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 2007, s. 20-22.

2.3. Osmanlı Dönemi Türbeleri

Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirdikleri müstakil binalar halindeki türbe mimarisi Osmanlı Devri Türk Sanatı'nda yeni bir görünüş almış ve türbe mimarisinin şaheseri sayılabilecek örnekler yapılmıştır⁵⁷. Türbeler Osmanlı İmparatorluğu'na kadar hükümdarlara, hanedana mensup önemli kişilere, önemli devlet görevlerinde bulunan kimselere ve din büyüklerine yapılırken, bunlar dışında kalan kişiler için yapılamazdı. Osmanlılar ile bu uygulamadan vazgeçilmiş, bu isimlerin dışındakiler için de türbeler yapılmıştır⁵⁸.

Konumları itibariyle Anadolu Selçuklu türbeleri ile Osmanlı türbeleri farklılık göstermektedir. Selçuklu türbeleri daha çok tek başına yükselen binalar olarak dikkat çekmektedir. Bir cami veya medresenin yanında veya yakınında inşa edilmiş veya Erzurum Üç Kümbetler topluluğu gibi küçük gruplar teşkil eden türbeler de bulunmakla birlikte bunlar, daha sınırlı bir uygulama alanı bulmuşlardır. Osmanlı türbeleri genellikle, bir külliye veya manzumeye dâhil olarak veya camilerin mihrap duvarı önünde kurulmuşlardır. Eyüp, âdeti bir türbeler şehridir. Ebu Eyyûb el-Ensari Türbesi'nin etrafında türbe yapımı yoğunlaşmıştır. Ayasofya Camii ve Yavuz Selim Camii hazireleri de Osmanlı hanedanına ait türbelerin toplandığı yerler olarak dikkat çekmektedir⁵⁹.

Selçuklu türbelerinde inşa malzemesi genellikle taştır. Bölgesel özelliklere ve münferit uygulamalara göre tuğla malzeme ile inşa edilmiş ve İran geleneklerine bağlı kalınmış türbeler de yapılmıştır. Osmanlı türbelerinde ise başlangıçta taş-tuğla almasıık duvar tekniğine uygun düşen bir malzeme kullanımı hâkim olmuştur. Sonra bunun yerini taş almıştır ve daha sonra da önemli yapılarda yerini mermere bırakmıştır⁶⁰.

Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen türbelerde revak ögesi bulunmamaktadır. Buna karşılık Osmanlı türbelerinin birçoğunda revak, yapının ayrılmaz bir parçası olarak gövdeyle bütünleşmiştir. Anadolu Selçuklu türbelerinin üst örtüsü genellikle, piramidal veya konik külâhtır. İçte ise yarım küre bir kubbe mekânı örtmektedir. Selçuklu'ların sadece içte kullandığı kubbe, Osmanlı'nın tek tercihi olmuştur. Bazı erken devir türbeleri dışında külâh kullanımı görülmemektedir⁶¹.

⁵⁷ Semavi Eyice, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2010, s.222.

⁵⁸ Celal Esad Arseven, *a.g.e.*, s.463

⁵⁹ Hakkı Önkal, *Türk Türbe...*, s.401-402.

⁶⁰ Hakkı Önkal, *Türk Türbe...*, s.402

⁶¹ Hakkı Önkal, *Türk Türbe...*, s.405-406.

Selçuklu türbelerinde yer alan figürlü süsleme Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen türbelerde uygulanmamıştır⁶².

⁶² Hakkı Önkal, *Türk Türbe...* , s.409.

2.3.1. Erken Osmanlı Dönemi Türbeleri

Erken Osmanlı Dönemi türbe mimarisi, Anadolu Türk Beylikleri Dönemi kümbet-türbe mimarisi geleneğini takip eden ancak kısa süre sonra kendi türbe mimarisinin örneklerinin verildiği bir dönem olmuştur⁶³. Klasik Osmanlı mimarisinin temellerinin atıldığı 1300-1500 yılları arasında, Selçuklu türbelerinin bazı özellikleri yaşamaya devam ederken, bazı özellikleri de yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Selçuklu Dönemi için vazgeçilmez unsurlardan biri olan mumyalık katı bu dönemde büyük ölçüde ortadan kalkmıştır. Buna karşılık, revaklar ve yan kanatlara sahip taç kapılar gibi bazı unsurlar da bu dönemde ortaya çıkmıştır⁶⁴.

Kare prizma gövdeli türbeler, Erken Osmanlı Dönemi türbeleri içinde en kalabalık grubu oluşturmaktadır. Kare prizma gövdeli türbelerin bu kadar çok yapılmasının nedeni dönemin siyasi çalkantıları ve gerek devletin, gerekse bireylerin mütevazı mali imkânlarından kaynaklanabilir⁶⁵. Dışta kübik bir gövdeye sahip olan türbeler, iç düzenlemeleri, kubbe yuvarlağına geçiş elemanları, kasnak yükseklikleri ve revakları bakımından birbirinden farklı özellikler göstermektedir. XIV. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Gülçiçek Hatun Türbesi, bu dönemde inşa edilmiş kübik gövdeli türbelere örnek oluşturmaktadır. Bu yapıda dışta olduğu gibi içte de kare plan şeması uygulanmıştır. Erken devire ait kare prizma gövdeli türbeler sade mütevazı ölçülere sahip yapılar olmakla beraber revak unsurunun gövdeye ilave edilme denemelerinin başarılı örnekleri olması bakımından türbe mimarisinde önemli bir yer teşkil etmektedirler⁶⁶.

Anadolu'da her dönemde rastlanılan fakat çok yaygın olmayan dikdörtgen plan şemasına sahip türbelere erken devir örneklerinde de rastlanılmaktadır. Dört yapıda dikdörtgen plan şeması uygulanmıştır. Bu örnekler iç düzenlemeleri itibariyle birbirinden farklılık göstermektedirler. Şeyh Edebalı, Paşa Sultan, Geyikli Baba ve Pir İlyas türbeleri bu dönemde inşa edilmiş dikdörtgen planlı türbelerdir⁶⁷.

Kenar sayısı beş ve daha fazla olan türbelerin oluşturduğu poligonal plan tipi kare prizma gövdeli türbelerden sonra bu dönemde en çok tercih edilen grubu oluşturmuştur. Çokgen prizma gövdeli türbelerde, beşgen, yedigen, dokuzgen gibi tek sayıda kenarlardan

⁶³ Gönül Cantay, "Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi", *Türkler Ansiklopedisi*, C. XII, Ankara 2002, s.86-102

⁶⁴ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.287.

⁶⁵ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.288.

⁶⁶ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.8-10.

⁶⁷ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.289-290.

oluşan plan şeması, estetik kaygılar nedeniyle çok fazla tercih edilmemiştir. Anadolu Selçuklu Dönemi'nde beşgen ve altıgen türbe tiplerine rastlanılmamaktadır. Tire'deki Karakadı Meceddin Türbesi, beşgen prizma gövdenin Erken Osmanlı Dönemi'nde uygulandığı örnektir. Bilecik/Söğüt Ertuğrul Gazi Türbesi, Bursa Hatuniye Türbesi altıgen plan şemasının Erken Osmanlı Dönemi'nde uygulanan örnekleri arasında yer almaktadır. Her dönemde olduğu gibi, Erken Osmanlı Dönemi'nde de poligonal gövdeli türbeler içerisinde en yoğun grubu sekizgen prizma gövdeliler oluşturmaktadır. Türbelerden Yenişehir/Bursa'da yer alan Süleyman Paşa Türbesi XIV. yüzyıla tarihlendirilirken diğer tüm örnekler XV. yüzyıla aittir⁶⁸. Bursa Yeşil Türbe yalnız bu grubun değil, bütün erken devir türbelerinin en önemli mezar abidesidir. İç ve dış süslemesinin zenginliği, bir alt kat ihtiva etmesi, büyük bir camiye ait olabilecek büyüklük ve zenginlikteki mihrabı ve sandukası ile bu türbe, mimari tarihimizin en önemli yapılarından birisini teşkil etmektedir⁶⁹.

Beylikler Devri'nde yeni bir plan tipi olarak karşımıza çıkan baldaken tarzındaki türbe örneklerine Erken Osmanlı Dönemi'nde de yer verilmiştir. Bu dönemde baldaken tarzında 11 türbe yapılmıştır. Bunlardan 9 tanesinde kare plan uygulanırken 2 tanesinde altıgen plan şeması uygulanmıştır. İznik Yakup Çelebi Türbesi kare planın, Bursa Saraylılar Türbesi de bu dönemde altıgen plan şemasının uygulandığı yapılardır⁷⁰.

Beylikler Dönemi'nde, Anadolu-Türk mimari süslemesinde görülen sadeleşme, Erken Osmanlı Dönemi türbelerinde de hissedilmektedir. Bu dönemde inşa edilmiş türbelerde, birkaç yapı dışında yoğun süslemeye yer verilmemiştir. Süslemeler genellikle dış cephelerde taş ve tuğlayla yapılmış basit süsleme şeritlerinden oluşmuştur⁷¹.

İznik'te başlayıp Bursa ve Edirne'de devam eden erken Osmanlı türbe mimarisi çeşitlilik gösteren plan yorumlarıyla özellikle XV. yüzyıl İstanbul örnekleriyle Klasik Osmanlı Dönemi türbe mimarisinin hazırlayıcısı olmuştur⁷².

⁶⁸ Ertan Daş, *a.g.e.* , s.290-292.

⁶⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...* , s.10.

⁷⁰ Ertan Daş, *a.g.e.* , s.297-298.

⁷¹ Ertan Daş, *a.g.e.* , s.356.

⁷² Gönül Cantay, *a.g.m.* , s. 86-102.

2.3.2. Klasik Devir Osmanlı Türbeleri

Sanat tarihinde Klasik Devir olarak adlandırılan XV. yüzyılın ortalarından itibaren yaklaşık 250 yıllık devir, Osmanlı İmparatorluğu'nun refah ve varlık içinde yaşadığı en uzun devreyi teşkil etmektedir. Sadece mimaride değil güzel sanatların diğer dallarında da klasik ölçülere ulaşan bu devrede, türbelerde çok değişik tipler denenmemiş, belirli birkaç tipin en abidevi ve en gelişmiş örnekleri yapılmıştır. Bu dönem türbeleri dış gövdeleri itibariyle kübik gövdeliler, poligonal gövdeliler ve açık türbeler olarak belli başlı gruplara ayrılabilirler⁷³.

Kübik gövdeli türbeler kendi içerisinde iki alt gruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan ilki yalnızca kübik bir gövdeden ibaret olanlarıdır. Bursa'da Muradiye türbeler topluluğuna dâhil ve yan yana sıralanan Gülşah Hatun, Şirin Hatun, Mükrimme Hatun ve Gülrüh Hatun türbeleri bu plan tipinin uygulandığı yapılardır. Kuyucu Murat Paşa ve Ekmekçioğlu Ahmed Paşa türbeleri bu plan tipinin İstanbul'daki uygulamalarıdır. Eyvanla kübik gövdenin birleşmesinden meydana gelen türbeler kübik gövdeli türbelerin diğer bir grubunu oluşturmaktadır. Bunlar esas unsurları itibariyle kübik bir gövdeden ibaret bulunmakla beraber, girişlerinin karşısında geniş bir kemerle gövdeye bağlanmış birer eyvana sahip bulunmakta ve bu özelliği ile de diğerlerinden ayrılmaktadırlar. I. Sultan Ahmed Türbesi ve Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi bu tipin abidevi örneklerini teşkil etmektedirler⁷⁴.

Diğer dönemlerde olduğu gibi dikdörtgen plan şemasının bu dönemde de pek tercih edilmediği görülmektedir. Edirnekapı'daki Ahmed Paşa Türbesi bu dönemde yapılan dikdörtgen planlı türbeler arasındadır⁷⁵.

Klasik Devir'de en çok uygulanan türbe tipini poligonal gövdeliler oluşturmaktadır. Altı kenarlı türbeler daha az tercih edilmiştir. Her dönemde yoğun şekilde uygulanan sekizgen gövdeli türbeler, bu dönemde de poligonal türbeler içerisinde en yoğun grubu oluşturmuştur. Kenar sayısı sekizi aşan türbelerin de bu dönemde uygulandığı görülmektedir. Oniki ve onaltı kenarlı türbelere bu dönemde rastlanılmaktadır.

Topkapı Kara Ahmed Paşa (1555) ve III. Murad türbeleri, Klasik Devir'de altıgen

⁷³ Hakkı Önkal, "Klasik Devir Osmanlı Türbelerinin Plan Özellikleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, İzmir 1987, s.51.

⁷⁴ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...*, s.52-53.

⁷⁵ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...*, s.53.

plan şemasının uygulandığı örnekler arasında yer almaktadır. Poligonal plan tipinin en çok tercih edilenini sekizgen gövdeliler oluşturmaktadır. Mimar Sinan tarafından bu tipin bahsettiği bütün imkânlar denenip değerlendirilmiştir. Sekizgen planlı türbeler iç düzenlemeleri itibariyle farklılık göstermektedir. Dışta olduğu gibi içte de sekizgen gövdeli türbeler en sık tercih edileni olmuştur. Mahmud Paşa, Davud Paşa, Şehzade Mahmud türbeleri dışta olduğu gibi içte de sekizgen plan şemasının uygulandığı eserlerdir. Dış kenar sayısının sekiz olup iç kenar sayısının sekizden fazla olduğu örneklere de yer verilmiştir. Hürrem Sultan, Sokullu Mehmed Paşa ve Şehzade Mustafa türbeleri bu plan tipine örnek oluşturmaktadır. Hürrem Sultan ve Sokullu Mehmed Paşa türbelerinde içte onaltıgen plan şeması tercih edilirken Şehzade Mehmed Türbesi'nde içte onikigen plan şeması uygulanmıştır. Şehzadegan Türbesi dışta sekizgen içte haçvari planlıdır. III. Sultan Mehmed Türbesi'nde dışta sekizgen içte galerili bir plan şekli uygulanmıştır. Mirimiran Mehmed Paşa ve Gazanfer Ağa türbeleri oniki kenarlı plan şemasının Klasik Devir'de uygulandığı yapılardır. Onaltıgen plan şeması Ferhad Paşa, Koca Sinan Paşa ve Siyavuş Paşa türbelerinde uygulanmıştır. Ferhad Paşa Türbesi dışta olduğu gibi içte de onaltıgen plan şemasına sahipken, Koca Sinan Paşa ve Siyavuş Paşa türbelerinde içte sekizgen plan şeması uygulanmıştır⁷⁶.

Beylikler Dönemi'nde yeni bir plan şeması olarak ortaya çıkan Erken Osmanlı Dönemi türbelerinde de uygulanan baldaken plan tipindeki türbeler, Klasik Osmanlı Dönemi türbelerinde de uygulanmıştır. Kare, altıgen ve sekizgen planlı tipler meydana getirilmiştir. 1533 tarihli Hançerli Sultan ve 1588-1589 yıllarına tarihlendirilen Fatma Sultan türbeleri kare planlılara örnek teşkil eder. Şehzade Mahmud Türbesi'nde altıgen plan şeması uygulanmıştır. Kemankeş Koca Mustafa Paşa ve Mesih Mehmed Paşa türbeleri ise sekizgen plan şemasının uygulandığı eserlerdir⁷⁷.

Kanunî Sultan Süleyman ile oğlu II. Sultan Selim'e ait türbe iç düzenlemeleri ve dış görünüşleri ile münferit örnekler olarak kabul edilir. Mimar Sinan'ın eseri olan sekizgen planlı Kanunî Sultan Süleyman Türbesi, dıştan kemerlerle etrafını çeviren 29 sütunlu bir revakla bütün diğer türbelerden farklı bir özellik kazanmaktadır⁷⁸. Yine Mimar Sinan'ın eseri olan II. Selim Türbesi de gövdesinin dış köşelerinin genişçe pahlanmasıyla değişik

⁷⁶ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...* , s.54-57.

⁷⁷ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...* , s.57-58.

⁷⁸ Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s.582-583.

bir görünüm kazanmıştır⁷⁹.

Klasik Dönem Osmanlı türbeleri, mimaride ulaşılan gelişmeye paralel olarak, taş, çini, alçı, malakâri, kalem işi ve ahşap gibi süslemenin değişik çeşitlerinde klasik ölçülere ulaşmış bu süslemelerin en seçkin örneklerini sergilemişlerdir⁸⁰.

⁷⁹ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...* , s.59.

⁸⁰ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.25.

3. XVIII. YÜZYIL İSTANBUL TÜRBELERİ

3.1. Gülnuş Valide Sultan Türbesi

Sultan III. Ahmed, annesi Gülnuş Valide Sultan adına İstanbul'da bir külliye yaptırmıştır (Şekil 1). Külliye, Üsküdar İlçesi'nde, Hâkimiyet-i Milliye Caddesi üzerinde yer almaktadır. Cami, çeşme, sebil, sıbyan mektebi, imaret, türbe, hünkâr kasrı, muvakkithane, sarnıç ve dükkânlardan oluşan geniş kapsamlı külliyenin yapımına 1708 yılında başlanılmış, 1710 yılında tamamlanarak ibadete açılmıştır. Yapı, Üsküdar'daki diğer valide sultan camilerinden ayırt edilmek için “Cedid Valide” veya “Valide-i Cedid” adlarıyla da anılmıştır⁸¹.

Gülnuş Valide Sultan, Edirne Sarayı'nda vefat etmiştir⁸². Valide Sultan'ın naaşı, oğlunun da katılımıyla kılınan cenaze namazının ardından İstanbul'a gönderilmiştir. Önce Topkapı Sarayı'na getirilen sultanın naaşı, daha sonra bir saltanat kayığı ile Üsküdar'a geçirilerek kılınan ikinci cenaze namazı sonrasında vasiyeti üzerine kendi ismiyle anılan külliyesinde bulunan türbesine defnedilmiştir⁸³.

Türbe, külliye ile birlikte Lale Devri baş mimarı Mehmet Ağa tarafından inşa edilmiştir. Gülnuş Valide Sultan'ın sekiz köşeli üzeri açık türbesi (Şekil 2), Yeni Valide Külliyesi'nin Hâkimiyet-i Milliye Caddesi'ne bakan cephesinde, sebil ile muvakkithane arasında yer almaktadır (Resim 1).

Türbe, sekizgen planlı olup baldaken tarzında inşa edilmiştir. Üzeri demir kafes bir kubbe ile örtülüdür (Resim 2). Kubbenin üzerinde madeni bir âlem bulunur.

Türbe tamamen mermer malzeme ile inşa edilmiştir. Kemer gözleri ve kubbe madeni şebekeler ile kaplanmıştır.

Sekizgen planlı açık türbe, köşelerdeki mukarnas başlıklı sekiz mermer sütun ile bunlara dayandırılmış sövelerin sivri kemerlerle birbirine bağlanması ile meydana getirilmiştir. Mermer söveler dilimli kaş kemerlerle birbirlerine bağlanmıştır. Sivri kemerlerin kilit taşlarında kabaralar, köşelerinde ise rozetler vardır (Resim 3). Sivri kemer gözleri demir şebekeler ile kaplanmıştır (Resim 4). Bu şebeke palmet, lotus ve rûmi

⁸¹ Gülçin Erol Canca, “Gülnuş Emetullah Valide Sultan/Yeni Valide Sultan Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri”, *Üsküdar Sempozyumu*, C. II, İstanbul 2004, s.91.

⁸² Gülnuş Sultan ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Can Alpgüvenç, *Abideleriyle Osmanlı İstanbul'u*, İstanbul 2008, s.165-169.

⁸³ Can Alpgüvenç, *a.g.e.*, s.168-169.

kıvrımları ile oluşturulmuştur. Sivri kemerin altında yer alan dilimli kaş kemere sahip kemer gözleri de yine demir şebekeler ile kaplıdır. Burada işlenen kompozisyon sivri kemerlerde işlenen kompozisyondan farklılık gösterir. Ortada bir madalyon bulunur ve bu madalyonu çevreleyen geçmeler kompozisyonu oluşturur. Kapı olarak kullanılan kısım farklı olarak yapılmıştır (Resim 5). Burada bir madalyon yerine iki madalyon görülür ve bunların içlerinde rûmi ve palmet motifleri yer almaktadır. Sivri kemerlerin üzerinde her bir cephede üçer tane olmak üzere kartuşlar bulunur. Kartuşların içi boş bırakılmıştır. Türbenin üzerini örten demir kafesin eteğinde mukarnaslı bir silme yapıyı dolaşır. Bunların üzerinde yer alan bir palmet dizisi yapıyı nihayetlendirir.

Türbeye demir şebekeli bir kapı ile girilir. Yapının içinde de dıştaki düzenlemenin benzeri görülür. Sütun başlıkları dışta mukarnaslı iken içte pahlıdır. Dışta olduğu gibi içte de sivri kemerlerin kilit taşlarında kabarlara yer verilmiştir. Burada dışarıdan farklı olarak köşelerdeki rozetler bulunmaz. Sivri kemerin üzerinde bir yazı kuşağı gövdeyi dolaşır (Resim 6). Sülüs ile “*Innehü min Süleymane*” ve “*innehü bismillahirrahmanurrahîm*” ve “*Âyet-el-kürsî*” yazılıdır⁸⁴. Bu yazılar Mehmed Bursevî tarafından işlenmiştir⁸⁵.

Türbenin ortasında Gülnuş Valide Sultan'ın mezarı yer almaktadır (Resim 7). Biri başucunda diğeri ayakucunda bulunan iki adet mezar taşı vardır. Mezar taşları yekpare mermerden yapılmış olup başucunda yer alan mezar taşı diğere oranla daha büyüktür. Baştaşında on bir satırlık bir kitabe yer alır (Resim 8). Çok iyi Arapça yazılan bu kitâbede:

“Bu mezar, gaza ve fetihler babası muzaffer Sultan Ahmed Han'ın, hayır ve hasenat sahibi, hayaluların efendisi, saltanat güneşinin doğuşu ve hilâfet ayının ortaya çıkışını sağlayan annesine aittir. O, ecelinin gelişyle Rabbine kavuşmuş ve kendisine cennet odalarından bir oda kurulmuştur.”

denildikten sonra Gülnuş Valide Sultan övülmekte ve onun vefatının 1127 senesi Zilkade ayının yedisinde (4 Kasım 1715) vuku bulduğunu kaydetmektedir⁸⁶.

Dikey oturtulmuş bir dikkörtgenden meydana gelen başucu ve ayakucu taşının caddeye bakan yüzlerine birbirine benzeyen kompozisyonlar işlenmiştir. Taşların köşeleri burmalı sütuncelerle yumuşatılmıştır (Resim 9). Her ikisinin merkezine dokuz dilimli yuvarlak formda birer istiridye niş oluşturulmuştur. Başucu taşında bu istiridye nişin

⁸⁴ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s.389.

⁸⁵ Fevzi Güntüç, *XV.-XX. Yüzyıl Osmanlı Dini Mimarisinde Celi Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri* (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1991, s.145.

⁸⁶ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...*, s.212.

altında on bir satırlık kitabe yer alırken ayakucu taşının caddeye bakan kısmında vazo içerisinden çıkan çiçeklere yer verilmiştir. İstiridye şeklindeki nişin üzerinde bir mukarnas dizisi görülür. Bunun üzerinde palmet-lotus dizisi yer alır ve en üstte üç bölümlü bir taç ile sonlanır. Baş ve ayakucu taşlarının arka yüzlerinde ise birer servi ağacı yükselmektedir.

İbrahim Hakkı Konyalı: “*Türbe mîmârîsi, her çeşit süsleri, yazıları, nakışları, mezar taşları, şebekeleri bakımından, devrin şaheser bir örneğidir. San'atkârlar iç varlıklarının ve hünerlerinin güzelliklerini, ak mermerlerde dile getirmişlerdir. İnkılâb devrinin bütün san'at kolları burada serîler halinde canlandırılmıştır*”⁸⁷ sözleriyle yapıyı çok iyi betimlemiştir.

⁸⁷ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.* , s.389.

3.2. Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi

Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, Üsküdar'da Salacak Mahallesi, Tunusbağı Caddesi üzerinde yer alır. Türbe, Nasuhi Tekkesi Camii ile hazire arasında konumlanmıştır (Resim 10). Kesin yapım tarihi bilinmeyen türbenin Nasuhi Efendi'nin⁸⁸ öldüğü 1130 (1718) yılında inşa edildiği sanılmaktadır. Türbe, 1266 (1850) yılında Sultan Abdülmecit tarafından tamir ettirilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarında çoğunluğu ahşaptan olan tekke binaları yanmış, 1280 (1863) yılında Ebubekir Rüstem Paşa tarafından kâgir olarak son şekliyle ihya edilmiştir⁸⁹.

Türbe dikdörtgen planlı olarak inşa edilmiştir (Şekil 3). Üzeri ahşap çatı ile örtülüdür. Günümüzde sıvalı olan türbenin yığma taş ile inşa edildiği belirtilmektedir⁹⁰. Türbenin yapımında taşın yanında ahşap, demir ve kiremitten de yararlanılmıştır. Pencere, dolaplar, sanduka, sanduka parmaklıklarında ve üst örtüde ahşap kullanılmıştır. Pencere şebekelerinde ve sanduka parmaklıklarında madeni malzemeden yararlanılmıştır. Pencere ve dolaplar için kullanılan malzeme demir iken sanduka parmaklığında pirinç tercih edilmiştir. Çatısı kiremit ile kaplıdır.

Yapının dış cephesi yalın bırakılmıştır. Kuzey cephesinde dikdörtgen formlu bir pencere yer almaktadır. Basit demir parmaklıklara sahiptir. Üzerinde Şeyh Zekâi Efendi tarafından söylenen⁹¹ iki satırlık bir beyit yer almaktadır (Resim 11). Bu beyitte:

Makam-ı evliyadır menba-ı feyz-i fütûhidir

Edeple dâhil ol sûfî bu dergâh-ı Nasuhî'dir yazılıdır.

Anlamı: “*Nasuhi Dergâhı Evliya Makamıdır. Ey Derviş manevi fetihlerin ve feyizlerin kaynağı olan bu dergâha edeple gir*” dir.

Doğu cephede üç pencere yer almaktadır. Buradaki pencereler de dikdörtgen formludur. Kuzeyden bakıldığında birinci ve ikinci pencere arasında bir kitabe yer aldığı görülmektedir (Resim 12). Kitabede:

Şeh-i devran tevhîd aşına Abdülmecîd Han'ın

⁸⁸Nasuhi Mehmed Efendi için bkz., Kerim Kara, “Mehmed Nasûhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXVIII, İstanbul 2006, s.500-502.

⁸⁹ M. Baha Tanman, “Nasûhî Tekkesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXII. , İstanbul 2006, s.430.

⁹⁰ Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.596.

⁹¹ Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.596.

... hak kılsın namını şevkin âbad

... bu türbe harab olmakla artık binası

Nasuhi Dergâhını yaptı ol şeh(şah)... lütuf icâd

Tarihim olur üç ziver

Nasuhi Hangâh'ın eyledi kutb-i cihan bünyâd 1261 (1845) yazılıdır.

Güneyde ve batıda birer pencere yer almaktadır. Batı cephede yer alan pencere cami sahnına bakmaktadır. Güney cephede yer alan pencere, türbenin dışarıdan da ziyaret edilebilmesi için niyaz penceresi olarak düşünülmüştür.

Yapıya kuzeybatı köşesinde, minare kaidesinin yanında yer alan bir giriş açıklığı vasıtasıyla girilmektedir (Resim 13). Türbe, dışta olduğu içte de dikdörtgen planlıdır. Üzeri ahşap tavanla örtülmüştür. Dış cephe gibi türbenin içi de oldukça sade tutulmuştur. Duvarlar sıvanarak beyaza boyanmıştır. Pencerelemin çevresi pembe renkli boya ile belirtilmiştir. Güney cephede yer alan pencere diğerlerinden farklı tutulmuştur. Bu açıklık kaidelere oturan yivli plastrlar tarafından kuşatılmış ve yuvarlak kemer ile taçlanmıştır (Resim 14). Tavanda Nasuhi Efendi'nin sandukasının üzerine gelen kısma çitalarla oluşturulan sekiz kollu yıldız göbek yerleştirilmiştir (Resim 15).

Türbenin içinde 10 adet ahşap sanduka yer almaktadır. Halveti tarikatının Nasuhiye kolunun müçtehidî Nasuhi Mehmed Efendi'ye ait sanduka diğerlerinden daha büyük tutulmuş ve pirinç çubuklu şebeke ile çevrelenmiştir (Resim 16). Türbedeki diğer sandukalar Nasuhi Mehmed Efendi'nin oğulları ile kadın, erkek torunlarının ve türbede şeyhlik edenlerindir⁹² (Resim 17). Bunlar; 1168/1754 Nasuhîzade Şeyh Alaeddin Hazretleri, 1218/1803 Nasuhîzâde Şeyh Fazlullah Efendi Hazretleri, 1249/1833 Şeyh Şemseddin Efendi, 1282/1865 Bekir Rüstem Paşa, 1289/1872 İzzet Paşa, 1315/1898 Çelebi Mehmed Muhyiddin Efendi Hazretleri, onun eşi Esmâ İfakat Hanım 1317/1899 ve oğlu Şeyh Mehmet Cemaleddin Efendi 1319/1901 ye ait sandukalardır⁹³.

⁹² İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.* , s.373.

⁹³ Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.596-597.

3.3. Kefçe Dede Türbesi

Kefçe Dede Türbesi, İstanbul'un Üsküdar İlçesi'nin Ahmediye Sempti'nde, Ahmediye Külliyesi sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 4). Üsküdar'ı süsleyen ve XVIII. asır Türk yapı sanatının en güzel örneklerinden biri sayılan külliye; cami, medrese, kütüphane, sebül, çeşmeler, türbe ve hazireden meydana gelmektedir. Hayratı yaptıran Tersane kethüdası Eminzâde Ahmet Ağa'dır. Burada daha önceden Kefçe Dede denilen bir mescit bulunmaktadır. Bu mescidin yıkılması üzerine Tersane kethüdası Eminzâde Ahmet Ağa, buraya kendi manzumesini yaptırmıştır⁹⁴.

Kefçe Dede 974/1540 yılında ölmüştür⁹⁵. Bir halk söylentisine göre, Ahmediye Camii'nin bânisi tershane emini Ahmet Ağa, kendisine bir türbe yaptırmak istemiş fakat gördüğü bir rüya üzerine bundan vazgeçerek Kefçe Dede namıyla şöhret bulan Mehmet Dede'nin kabri üzerine görülen bu türbeyi yaptırmıştır (Resim 18). Ahmediye Camii'nin mihrap duvarı önünde yer alan türbe, 1540 yılında vefat eden ve Ahmediye Camii yerindeki ilk mabedin banisi olan Kefçe Dede'nin kabri üzerine 1722 tarihinde yaptırılmıştır⁹⁶.

Türbe, altıgen baldaken tarzında inşa edilmiştir. Altı mermer sütun sivri kemerlerle birbirine bağlanmış ve pandantiflerle geçilen kurşunla kaplı bir kubbe ile örtülmüştür.

Türbenin inşasında mermer, kesme taş, tuğladan yararlanılmıştır. Sütun ve sütun başlıklarında beyaz mermer, sütunların üzerinde yer alan kısımlarda kesme taş, kubbeye geçiş öğeleri ve kubbeye ise tuğla kullanılmıştır.

Altıgen baldakeni oluşturan sütunlar, baklava dilimli başlıklara sahiptir (Resim 19). Sütunlar sivri kemerler vasıtasıyla birbirlerine bağlanmıştır. Yapıyı üstten bir korniş sınırlandırmaktadır ve bunun üzerinde kurşun kaplı kubbe yer almaktadır.

Türbenin iç kısmında herhangi bir bezeme öğesine yer verilmemiştir. Kubbeye geçişte pandantiflerden yararlanılmış ve kubbe sıva ile kaplanmıştır (Resim 20). Türbenin ortasında Kefçe Dede'nin mezarı yer almaktadır. Sarıklı bir mezar taşına sahiptir (Resim 21). Kefçe dedeye ait bu mezar taşında:

⁹⁴ Reşad Ekrem Koçu, "Ahmediye Camii ve Külliyesi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, İstanbul 1958, s.378.

⁹⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, *a.g.e.*, s.370.

⁹⁶ Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar...*, s.583.

Sâhibu'l-hayrat

Merhum Kefçe Dede

Ruhuna Fatıha

*Sene 947*⁹⁷ yazılıdır (Resim 22).

⁹⁷ Mehmet Mermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.583.

3.4. Hasan Ünsî Efendi Türbesi

Hasan Ünsî Efendi⁹⁸ Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi, Hoca Paşa Mahallesi'nde, Alemdar ve Hüdavendigâr Caddeleri'nin kavşağında Aydınolu Tekkesi sınırları içinde yer almaktadır. Tekke, "Aydınzade", "İzzî Efendi", "Saçlı Emir" ve "Ünsî Hasan Efendi" adlarıyla da anılmaktadır⁹⁹. Tekke 1509 da II. Beyazid devri ulemasından Tebrizli Muhyiddin Mehmet Efendi tarafından yaptırılmıştır. Ünsî Hasan Efendi'nin 1724 tarihinde vefatı sonrasında tekke sınırları içerisinde yer alan mezarının üzerinde bir türbe inşa edilmiştir. Aydınolu Tekkesi, 1925 yılında tekkelerin kapatılmasından sonra harap olmaya terk edilmiş, 1960'lı yıllarda caddelerin genişletilmesi sırasında yıktırılmıştır¹⁰⁰. Günümüzde Aydınolu Tekkesi'nden Ünsî Hasan Efendi Türbesi, hazire, şadırvan ve yıktırıldıktan sonra geriye çekilerek yeniden inşa edilmiş olan çevre duvarları kalmıştır. Çevre duvarları 1999 yılında İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ulaşım A.Ş. tarafından yaptırılmıştır.

Hasan Ünsî Efendi Türbesi, 370x415 cm ölçülerinde olup kareye yakın bir plana sahiptir. (Resim 23). Üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülü olup, tepesinde bir âlem ile son bulmaktadır.

Türbe, moloz taş ve tuğla ile inşa edilmiştir. Tüm cephelerde tuğla ve taş birlikte kullanılmıştır. Kapı, pencere şebekeleri ve sandukayı çevreleyen parmaklıkta demirden yararlanılmıştır.

Doğu cephede 95x160 cm genişliğinde basık kemerli giriş açıklığı bulunur (Resim 24). Kapının üzerinde tuğla örgülü sahte kemerler yapılmıştır. Kemerin alınlık kısmına dikdörtgen çerçeveli kitabelik yerleştirilmiştir. İki satırlık kitabede:

Merkadi münevveri hazreti

Hasanil Ünsî kuddese sırrehülaziz 1136 (1724) yazılıdır¹⁰¹ (Resim 25).

Kapının kuzeyinde dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır. Lokma demir parmaklıklı şebekelere sahip olan bu pencerenin lokmaları dökülmüştür. Pencerenin üzerinde yer alan

⁹⁸ Hasan Ünsî Efendi, 1645 yılında Taşköprü'de doğmuştur. İstanbul'da ilim ve edep üzerine yetişmiş ve birçok talebe yetiştirmiştir. 1136 (1724) tarihinde vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Enver Ören, *Evlialar Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1992, s.22-23.

⁹⁹ M. Baha Tanman, "Aydınolu Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1993, s.482.

¹⁰⁰ M. Baha Tanman, *Aydınolu...*, s.482-483.

¹⁰¹ Reşad Ekrem Koçu, "Aydınolu Dergâhı ve Mescidi", *İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1960, s.1520-1521.

kısma tuğla örgülü sahte kemerler yapılmıştır.

Güney, doğu ve kuzey cepheleri oldukça sade tutulmuştur. Cephelerin her birinde dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir. Bu pencerelerin üzerine tuğla örgülü sahte kemerler yapılmıştır. Yapının cepheleri yalın bırakılmıştır.

Türbe, içte de kareye yakın plandadır. Kubbeye geçiş tromplar vasıtasıyla sağlanmıştır. Mekân dört yönde açılan pencereler vasıtasıyla aydınlatılmaktadır. Dikdörtgen formlu olan pencereler, sivri kemerlere sahiptir.

Türbe, dışta olduğu gibi içte de oldukça sade tutulmuştur. Duvarlar sıvanarak beyaza boyanmıştır. Duvarlar günümüzde pencerelerin alt hizasına kadar halı ile kaplanmıştır. İç kısımda herhangi bir süsleme ögesine yer verilmemiştir.

Türbede sadece Hasan Ünsî Efendi'nin mezarı vardır. Hasan Ünsî Efendi'ye ait ahşap sanduka demir parmaklıklar ile çevrilidir. Ahşap sandukanın üzeri ayetlerin yazılı olduğu bir puşide ile örtülüdür (Resim 26).

3.5. Fatma Hanım Sultan Türbesi

Fatma Hanım Sultan Türbesi, İstanbul'un Üsküdar İlçesi, Gülfem Hatun Mahallesi, Mektep Sokağı'nda, Aziz Mahmud Hüdayi Camii'nin doğusunda yer almaktadır.

Türbenin kitabesi yoktur. Kesin yapım tarihi bilinmeyen türbenin Fatma Hanım Sultan'ın öldüğü 1140 (1727) yıllarında inşa edildiği düşünülmektedir. 1894 depreminde hasar gören türbe onarılmıştır. Deprem sırasında taşlar yerinden oynamış, bu yüzden sütun başları hizasında demir bir kuşak geçirilmiştir¹⁰².

Türbe, kesme taştan yüksekçe bir kaide üzerinde, kare baldaken tarzında inşa edilmiştir (Şekil 5). Sekiz mermer sütun ve bunlara dayandırılmış sövelerin sivri kemerlerle birbirlerine bağlanması ile meydana getirilmiş, üzeri demir konstrüksiyonlu kafes kubbe ile örtülmüştür (Resim 27).

Türbenin inşasında mermer, kesme taş ve madeni malzemeden yararlanılmıştır. Kesme taş, kaide kısmında kullanılmıştır. Kemerler, sütun başlıkları ve mezar taşlarında mermer kullanılmıştır. Kemerlerin gözleri piriç şebekeli malzeme ile kapatılmıştır. Kubbe de demirden yararlanılmıştır.

Kare planlı türbe, baklava dilimli sütun başlıklı sekiz mermer sütun ile bunlara dayandırılmış sövelerin, sivri kemerlerle birbirlerine bağlanması ile meydana getirilmiştir. Mermer söveler dilimli kaş kemerleri birbirlerine bağlamıştır. Kaş kemer gözlerine piriç şebekeler yerleştirilmiştir (Resim 28). Bu şebekeler geometrik geçme kompozisyonludur. Sütun başlıklarındaki baklava dilimlerinin arasında kalan boş kısımlara çiçek ve sekiz kollu yıldız motifleri işlenmiştir. Sivri kemerin gözleri de piriç şebekeler ile kaplıdır ve kaş kemer şebekeleri ile aynı kompozisyonu tekrarlamaktadır. Doğu ve batı cephede yer alan sivri kemerden birer tanesinin şebekeleri günümüzde mevcut değildir. Sivri kemerlerin kilit taşlarında kabaralar bulunur. Kemerler arasında kalan kısımlarda ve köşelerde kabartma rozetler vardır (Resim 29).

Gövdeyi bir korniş sınırlandırmaktadır. Tüm cephelerde aynı şema uygulanmıştır. Diğer cephelerden farklı olarak doğu cephede sivri kemerler ile korniş arasında kalan bölüme güneş saati yerleştirilmiştir.

Kuzeydoğu 'da yer alan kaş kemerli kısım giriş açıklığı olarak değerlendirilmiştir

¹⁰² Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.548.

(Resim 30). Burada yer alan pirinç şebeke iki kanatlı olarak tasarlanmıştır ve türbeye giriş bu kapı vasıtasıyla sağlanmaktadır. Yapının dışında olduğu gibi içte de baklavalı sütun başlıklarının üzerinde bitkisel bezemelere yer verilmiştir. Dışarıda sivri kemerlerin kilit taşlarında görülen kabaralar ile köşelerde ve iki kemer arasında kalan kısımlarda görülen madalyonlara yapının iç kısmında yer verilmemiştir.

Yapıda biri Fatma Hanım Sultan'a¹⁰³ ait olmak üzere toplamda altı adet mezar bulunmaktadır. Fatma Hanım Sultan'a ait biri başucunda diğeri ayakucunda yer alan iki mezar taşı yekpare beyaz mermerdir (Resim 32-33). Dikey oturtulmuş bir dikdörtgenden meydana gelen başucu taşının kenarları burmalı sütunceler ile sınırlandırılmıştır. Alt kısımda on iki satırlık bir kitabe yer almaktadır. Kitabede:

Yine bir ma'bbedin cûd u keremi hayfâ kim

Eyledi dest-i ecel hâk-ı siyâh ecre nihân

Eylemiş idi anın zâtını Hallâk-ı ezel

Gül-i gülzâr-ı kerem sâhibu'l-hayr ü hasen

Ya'ni kim gevher derya-yı afâk ü ismet

Kaya Sultan Kızı Fâtıma Hanım Sultân

Bir idi dâde-i ikbâline seng ü.....

Cevher itmişdi ibâdetle vücûdın Yezdân

Ola Firdevs-i berin içre enîsi Zehra

İde Cennet'de Hüda kasrı lâl-i mercân

Rihletin gûş idicek Feyzî didi târihin

Azm-i celved-i beka eyledi Hanım sultan 1140 (1727) yazılıdır¹⁰⁴ (Resim 31).

Kitabenin üst kısmında dokuz dilimli yuvarlak formda bir istiridyeye niş oluşturulmuştur. Nişin kenarlarında kalan üçgen köşelilere birer çiçek motifi işlenmiştir. Nişin üzerinde bir sıra mukarnas dizisi kullanılıp en üst kısım üç bölümlü bir taç ile sonlandırılmıştır. Taç kısmının iç yüzeyi rumili ince kıvrık dallarla bezenmiştir. Ayakucu taşı da yine dikey

¹⁰³ Fatma Hanım Sultan; IV. Murad'ın kızı Kaya Sultan ile Melek Ahmet Paşa'nın çocuğudur. 15 Şubat 1659 tarihinde dünyaya gelmiştir. 1727 yılında 68 yaşında iken vefat etmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.548-550.

¹⁰⁴ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.549.

oturtulmuş bir dikdörtgenden meydana gelmektedir. Baş taşında olduğu gibi ayakucu taşı da üç bölümlü bir taş ile sonlanmaktadır. Ayakucu taşında bir servi ağacı yükselmektedir. Bu servi ağacını asma dalları dolamakta ve dalların üzerinde asma yaprakları ve üzüm salkımları bulunmaktadır(Resim 32).

Mezartaşlarına göre türbede gömülü diğer kişiler; Şerife Hanım 1212 Cemaziyelevvel (Ekim 1797), Mir Mehmed Sadrüddin Efendi 1230/1815, Mîr-i mîrân tekaüd es-seyyid Mehmed Arif Paşa 1236/1820, Fitnat Hanım 1250/1834 ve Şeyh Abdurrahman Aziz Efendi 1334/1915 dir¹⁰⁵.

¹⁰⁵ Mehmet Nermi Haskan, *Yüzyıllar...* , s.550.

3.6. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi

Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi, Davut Paşa Mahallesi, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerinde yer alan Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nde bulunmaktadır. Cami, tekke, kütüphane, türbe, sebil ile dört çeşmeden oluşan külliye, I. Mahmud'un sadrazamlarından Hekimoğlu Ali Paşa¹⁰⁶ tarafından Çuhadar Ömer Ağa ve Hacı Mustafa Ağa adında iki mimara yaptırılmıştır¹⁰⁷. Caminin girişleri üzerinde yer alan kitabelere göre külliye 1147 (1734-1735)'de bitirilmiştir¹⁰⁸.

Türbe, Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi üzerinde yer almaktadır (Şekil 6). Bu türbe yapısı Türk mimarisinde örneklerine az rastlanan sebil-türbe-çeşme-şadırvan topluluğu içinde yer alır¹⁰⁹ (Şekil 7). Doğusunda sebil, batısında hazire bulunmaktadır. Türbe iki kare mekânın yan yana gelmesiyle oluşmuş dikdörtgen bir plana sahiptir (Şekil 8-10). Her iki kare mekânın üzeri sekizgen tamburla geçilen kubbe ile örtülmüştür. Giriş açıklığının yer aldığı güney cephesi, şadırvana kadar uzanan ahşap bir saçağa sahiptir. Bu saçak, 1918 yangınında ortadan kalkan avlu cephesindeki sundurma yerine son yıllarda yaptırılmıştır¹¹⁰. Türbe son şeklini 1986'da yapılan restorasyon çalışmasında almıştır¹¹¹. Kalemışleri 1986'daki restorasyon çalışmaları sırasında yenilenmiştir.

Türbenin yapımında kesme taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır. Caddeye bakan kuzey cephe belirli bir yüksekliğe kadar mermerle kaplıdır. Bunun üzerinde yer alan kısım iki sıra tuğla bir sıra kesme taş malzemenin kullanıldığı almaşık teknikte örülmüştür. Güney ve batı cephesi kesme taş ve tuğlanın kullanıldığı kasetleme tekniği ile yapılmıştır. Doğu cephesi sebile bitişiktir. Sebilin üstünde kalan bölüm sıvalı olduğundan burada kullanılan malzeme ve teknik anlaşılamamaktadır.

Türbenin caddeye bakan kuzey cephesi, mermerle kaplıdır (Resim 33). Bu cephede dikdörtgen formlu, sivri kemerli dört pencereye yer verilmiştir. Günümüz pencere şebekeleri bitkisel kompozisyon ve ayetlerle bezelidir. Orijinalleri 215,216,217,218

¹⁰⁶ Hekimoğlu Ali Paşa Anadolu valisi iken 1175 (1761) tarihinde Kütahya'da ölmüştür. Naaşı İstanbul'a getirilerek camisindeki türbeye gömülmüştür. Hekimoğlu Ali Paşa hakkında bilgi için bkz. Nazım Poroy, *İstanbul'da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947, s.54;

¹⁰⁷ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XVII, İstanbul 1998, s.169.

¹⁰⁸ Doğan Kuban, "Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV. İstanbul 1994, s.43.

¹⁰⁹ İsmail Günay Paksoy, *İstanbul Rical Türbeleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1979, s.105.

¹¹⁰ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.*, s.171.

¹¹¹ Doğan Kuban, *Hekimoğlu...*, s.45.

envanter numaraları ile Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesinde¹¹² yer alır. Kuzeydoğu 'da yer alan ilk iki pencerenin üzerine bir kitabe yer almaktadır. Şair Hıfzî'ye ait üç satır halinde ta'lik hatla yazılmış¹¹³ bu kitabede:

Hayder-i razmi guza hatem-i bezm-i vüzerâ

Şemsine devlet guza bu âli şir-i benam

Geçdi divan-ı fenâdan hiçe ferman-i fermân

Var mı böyle anılır Hayri ile tâ rûz-i kıyâm

Hafziya bir bulunur böyle güzide tarih

Sadr-ı âli Ali Paşa'ya cinân oldu makâm 1771¹¹⁴ yazılıdır (Resim 34).

Mermer kaplı cephe, kurşunla kaplı ahşap bir saçak ile sonlanmıştır. Saçığın üstünde yer alan kısım taş ve tuğla malzemenin birlikte kullanıldığı almasıık tarzda örülmüştür. Bu kısım da kirpikorniş ile sınırlandırılmıştır.

Türbenin doğu cephesi sebilin su haznesi ile bitişiktir. Sebilin üstünde kalan kısımlar sıvanarak yeşile boyanmıştır. Sıvalı kısım kirpikorniş ile sınırlandırılmıştır.

Giriş açıklığının yer aldığı güney cephesi, saçak hizasına kadar kasetleme tekniği ile örülmüştür. Giriş açıklığının her iki yanında 70 cm yüksekliğinde seki yer almaktadır. Bu sekiler üzerinde bir mermer lahit yer almaktadır. Batı tarafta yer alan mermer lahitte Hekimoğlu Ali Paşa'nın oğlu İsmail Ziyai Efendi (1179 Fi 29 Safer), doğu tarafta yer alan mermer lahitte ise Hekimoğlu Ali Paşa'nın damadı Abdullah Paşa (1216 Fi 3 Şevval) yatmaktadır (Resim 35-36). Bu mezarlardan Hekimoğlu Ali Paşa'nın oğluna ait olanı geometrik ve bitkisel motiflerle bezenmişken damadına ait olanı sade tutulmuştur.

Ortada yuvarlak kemerli giriş açıklığı yer alır. Açıklığın her iki yanında dikdörtgen formlu sivri kemerli pencereler bulunur. Pencerelerin lokma demir şebekeleri vardır. Kapı ve pencerelerin üzerinde yer alan kısma tuğla örgülü sahte kemerler yapılmıştır. Giriş açıklığının üzerinde 4 satırlık mermer bir kitabe yer almaktadır. Kitabede:

Türbe-i gâzi Ali paşa'ya eyle yâdigâr

Rûh-i pâkin şâd edüp eylegüşad el-Fâtîha

¹¹² Türk İnşaat ve Sanat Eserleri Müzesi restorasyon çalışmaları dolayısıyla kapalı olduğu için orijinal pencere şebekelerine çalışmamızda yer verilememiştir.

¹¹³ Ahmet Vefa Çobanoğlu, *a.g.m.* , s.171.

¹¹⁴ T. Ömer Tahaoğlu, *a.g.e.* , s.257.

Türbe-i ebdal Yâkub ile Şeyh İbrahim'e

Gel rızâ ile duâ eyle oku bir Fâtiha yazılıdır (Resim 37).

Batı cephesi hazireye bakmaktadır. Güney cephede yer alan saçak hizasına kadar olan kısımda kasetleme tekniği uygulanmıştır. Bu kısmın dışında kalan bölümlerde almaşık teknik uygulanmıştır. Dikdörtgen formlu sivri kemerli bir pencere açılmıştır. Pencere lokma demir şebekelidir. Pencerenin üzerinde yer alan kısma tuğla örgülü sahte kemer yapılmıştır.

Kirpikorniş ile sınırlandırılan cepheler kurşun kaplı ahşap saçak ile örtülüdür. Saçağın üzerinde iki adet sekizgen kasnak yer alır. Kasnakta alçı şebekeli 4 pencere açılmıştır. Dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerlidir. Kasnağın üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür ve tepede bir âlem ile son bulmaktadır.

Türbeye iki kanatlı ahşap bir kapı vasıtasıyla girilmektedir. Türbe, içte büyük bir sivri kemerle birbirine bağlanan iki kare mekânın meydana getirdiği dikdörtgen plana sahiptir (Resim 38). Tromplar vasıtasıyla kubbe kasnağına, buradan da kubbeye geçiş sağlanmıştır (Resim 39).

Alt sırada 7 kasnaklarda 4 er adet olmak üzere toplamda 15 adet pencere vasıtasıyla mekân aydınlatılmaktadır. Alt sırada güneybatı ve güneydoğuda ahşap birer niş açılmıştır. Yapı süsleme bakımından pek zengin değildir. Trompların kenarlarında kalan boşluklara dairesel madalyonlar içerisinde Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan ve Hüseyin isimleri yazılmıştır. Türbenin kubbesinde ve kasnakta yer alan pencere kenarlarında ve kubbe eteğinde kalem işi bezeme görülmektedir (Resim 40-41). Bezemeler oldukça sade ve basit görünümlüdür. Kubbenin merkezinde beyaz zemin üzerine turuncu ve mavi renklerle işlenen hatayi ve kıvrım dallardan oluşan bezeme yer almaktadır. Bezemeler kırmızı ince pervazla çevrelenmiştir. Bunun etrafına ise saksıdan çıkan çiçek görünümlü stilize edilmiş motifler görülmektedir. Kubbe eteği palmet ve rumi motiflerinin kullanıldığı kalemişleri ile süslüdür. Kubbe kasnağındaki pencerelerin etrafı mavi ve turuncu renklerinin kullanıldığı palmet motifi ile çevrelenmiştir.

Türbenin zemini altıgen tuğlalar ile döşelidir. Her iki kare mekânda 7 adet olmak üzere toplamda 14 sanduka yer almaktadır. Sandukalar direk zemine oturmayıp alçak bir seki üzerine oturtulmuştur. Batı tarafta Abdal Yâkub ve Şeyh İbrâhim ile tekkenin ileri gelenlerine ait sandukalar bulunur (Resim 42). Doğu tarafta yer alan sandukalar ise

Hekimoğlu Ali Paşa, karısı Muhsine Hatun ve aile fertlerine aittir¹¹⁵ (Resim 43). Ahşap bir parmaklık ile çevrelenen Hekimoğlu Ali Paşa'nın sandukasının baş tarafına, kendi kavuğu konulmuştur.

¹¹⁵ Ahmet Vefa obanoğlu, *a.g.m.* , s.171.

3.7. Hacı Beşir Ağa Türbesi

Türbe, İstanbul'un Eyüp İlçesi'nde yer alan Eyüpsultan Camii avlusunda bulunmakta olup, şadırvan avlusunu iç avluya bağlayan büyük kapının kuzey tarafındadır (Şekil 11). Kuzeyinde Eyüpsultan Türbesi'ne girişin sağlandığı koridor, doğusunda ise hazire yer almaktadır (Resim 44). Batı cephesinde yer alan kitabeye göre Hicri 1159 (1746) yılında ölen Hacı Beşir Ağa¹¹⁶ adına yapılmıştır. Yapının mimarı bilinmemektedir.

Türbenin ana mekânı güneydoğu kenarı pahlanmış dikdörtgen planlıdır. Yapıya kuzeybatısına eklenen bir koridor vasıtasıyla da giriş sağlanabilmektedir.

Yapının inşasında küfeki taşı, mermer, çini, ahşap, demir, kurşun kullanılmıştır. Pencereilerin lento ve sövelerinde, giriş açıklığının yer aldığı kısımda, iç mekânın zemininde ve batı cephede yer alan hacet penceresinin her iki kenarında bulunan sebillerin yapımında mermer kullanılmıştır. Güney cephe küfeki taşındandır. Türbenin iç kısmının duvarları çiniler ile kaplanmıştır. Üst örtü, pencere ve kapılar ahşaptandır. Pencereiler demir şebekelere sahiptir. Yapının çatısı kurşun ile kaplanmıştır.

Türbenin, Eyüpsultan Camii'nin şadırvan avlusuna bakan batı cephesinin güneybatısına 70x180 cm ölçülerinde basık kemerli bir giriş açıklığı açılmıştır (Resim 45). Kapının kuzeyinde 36 cm dışa taşkın 150x200 cm ölçülerinde hacet penceresi vardır (Resim 46). Kapı üzerinden başlayan ve hacet penceresi üzerinde devam eden üç satırlık bir kitabe yer almaktadır. Kitabede:

Ağa-yı mesned-i dar'üs-sa'âdei sâbık

Beşir Ağa'yı melek haslet kerem fermâ

Virüb sinin kesire o sadre revmâk u zîb

Mekârimiyle halayıktan itdi celb-i du'a

Cihânın eyledi terk izz ü câhını âhir

Çû bildi bâki değıldir sa'âdet-i dünyâ

Olunca âzim-i râh-ı bakâ hulûsunu gör

¹¹⁶ Hacı Beşir Ağa XVIII. asırda Osmanlı sarayına hâkim olan en nüfuzlu saray mensuplarından birisidir. Hacı Beşir Ağa ile ilgili bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Beşir Ağa, Hacı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1992, s.555; Recep Akakuş, *Eyüb Sultan Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s.188.

Cıvar-ı Hazret-i Hâlid ki menzil oldu ana

Cenâb-ı Hazret-i Hakk afv idüb cerâmîni

Makâmın eyliye Firdevs-i hem-demin havrâ

Du'a idüb didi bir bendesi ana târih

Beşir'e zîr-i Livâi Resûl ola mevâ

1159(1746) yazılıdır¹¹⁷ (Resim 47).

Hacet penceresi lokma demir parmaklıklara sahiptir. Bu pencerenin kuzeyinde 190x190 cm ölçülerinde ikinci bir pencereye yer verilmiştir. Bu pencere de lokma demir parmaklıklara sahiptir. Cephenin geri kalan kısmı sıvanarak boyanmıştır. Cephe üzeri kurşun kaplı bir saçak ile sonlandırılmıştır.

Eyüpsultan Camii'nin iç avlusuna bakan güney cephede, bir pencere açılmıştır. 140x190 cm ölçülerindeki bu pencere de hacet penceresi görevi görmektedir. Pencerenin üzerinde bir ayeti kerime yer almaktadır (Resim 48).

Yapının kuzey cephesi Eyüpsultan Türbesi'ne girişin sağlandığı koridora bakmaktadır. Bu cephede de 105x192 cm ölçülerinde bir kapı açılmış, buradan da türbeye giriş sağlanmıştır (Resim 49). Kuzey cephedeki bu kapıdan girildikten sonra bir koridordan geçilerek ana mekâna ulaşılmaktadır. Türbenin doğu cephesi hazireye bakmaktadır. Burada Semiz Ali Paşa¹¹⁸, Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa¹¹⁹ ve Kethüdâ Can-Fedâ Hatun'un¹²⁰ kabirleri vardır¹²¹.

İçte de ana mekân dikdörtgen bir plan göstermektedir. Dikdörtgenin güneydoğu köşesi pahlanmıştır. Yapının üzeri ahşap ile örtülmüştür.

Mekânın aydınlatılması doğu, batı ve güney cephelerde açılan pencereler vasıtasıyla sağlanmıştır. Batı cephesinde açılan hacet penceresinin her iki yanına birer sebil yapılmıştır (Resim 50). Bu cephede bir pencere daha açılmıştır. Kare formlu bu pencerenin alt ve üstündeki boş kısımlar ile duvarlar çini ile kaplanmıştır. Güney cephede yer alan pencere hacet penceresi görevi görmektedir. Pencerenin altı ve üstündeki boş kısımlar

¹¹⁷ Mehmet Mermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.141.

¹¹⁸ Semiz Ali Paşa hakkında bilgi için bkz. Nazım Poroy, *a.g.e.*, s.13.

¹¹⁹ Sadrazam Gürcü Mehmed Paşa için bkz. Nazım Poroy, *a.g.e.*, s.30-31.

¹²⁰ Kethüdâ Can-Fedâ Hatun için bkz. Mehmet İpşirli, "Canfedâ Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993, s.150-151.

¹²¹ Mehmet Mermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.141.

parça çiniler ile kaplanmıştır. Güney doğu köşesi de çini parçaları ile kaplanmıştır. Yapının hazireye bakan doğu cephesi camekânlarla kaplıdır. Burada hazireye açılan bir kapıya da yer verilmiştir. Kuzey cephede ikinci bir kapı açılmıştır. Bu kapıdan girince bir koridor vasıtasıyla ana mekâna ulaşılmaktadır. Kapının üzeri çiniler ile kaplanmıştır.

Türbenin duvarında görülen çiniler, Eyüpsultan Türbesi restorasyonunda türbenin içinden ve dehliz bölümünden çıkarılan çeşitli çini parçalarından oluşmaktadır (Resim 51-52). Desen bütünlüğü görülmeyen parçalar XVI, XVII, XVIII. yüzyıl özellikleri göstermektedir. Türbenin giriş bölümünde Eyüpsultan Türbesi'nin dehliz bölümündeki duvarların (giriş) üst bölümünde bulunan ulama desene ait parçalar restorasyon sırasında sökülerek buraya yerleştirilmiştir. Yarı simetrik ulama desen (boyuna simetrik), belli aralıklarla yerleştirilen palmet (tepelik) formları ve bunların etrafında ilerleyen bahar dalları ile oluşmaktadır. Palmet formunun içerisi 1/2 simetrik desen ile bezenmiştir. Renklerde farklılıklar vardır. XVIII. yüzyıla ait desende palmetin zemini kobalt mavisi ile doldurulmuştur. Motiflerin geneli beyaz, sarı ve kobalt mavisi kullanılmıştır. Sarı renk kullanımı Kütahya çinisi özelliğidir. Yapılardaki çiniler renk ve kompozisyonlarına göre XVI, XVII, XVIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Çiniler, İznik ve Kütahya üretimidirler. XVIII. yüzyıla tarihlendirilen çiniler, Kütahya üretimidir. XVIII. yüzyılın ilk yarısında Tekfur Sarayı üretimi çiniler de burada kullanılmış olabilir.

Yapıda Hacı Beşir Ağa tek başına meftundur. Hacı Beşir Ağa'ya ait ahşap sanduka yerden hafifçe yüksek mermer bir platform üzerinde yer almaktadır. Sandukanın üzerinde bir puşide örtülüdür ve baş tarafına kendi kavuğu konulmuştur (Resim 53).

3.8. Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi

Şeyh Cemaleddin Uşşaki¹²² Türbesi, İstanbul'un Eyüp İlçesi'nde, Eğrikapı'da, Çebecibaşı Caddesi üzerinde, Hiramî Ahmed Paşa Camii'nin kible tarafında yer almaktadır. Türbe, Cemaleddin Efendi'nin vefatından hemen sonra 1751-1752 yılları arasında yapılmış olmalıdır. Yapıldıktan kısa bir süre sonra 1192 Ramazanında (Ekim 1778) Sadrazam Kara Vezir Mehmed Paşa tarafından onarılmıştır¹²³. Türbe, 1817 ve 1905 tarihinde iki onarım daha geçirmiş, bu onarımları belgeleyen tamir kitabeleri güney cephe duvarı üzerine yerleştirilmiştir. 1982 yılında yapı bir kez daha onarılmıştır. Bu onarım sırasında yapının iç duvarları çini panolar ile kaplanmıştır.

Türbe dikdörtgen bir plana sahip olup üzeri kırma çatı ile örtülüdür (Şekil 12). Yapı kesme taş malzeme ile yapılmıştır. Taşlar arasında kalan derzler kırmızı renklidir (Resim 54).

Cemaleddin Uşşakî Türbesi ile camii duvarla ayrılmayıp bir mekân bütünlüğü içerisinde kaynaştırılmıştır. Türbenin kuzey cephesi camiye bitişik olarak yapılmıştır. Bu kısım caminin harim kısmına bakmaktadır. Doğu cephede türbeye girişin sağlandığı yuvarlak kemerli açıklık bulunur. Güney cephe caddeye bakmaktadır. Burada üç pencere açılmıştır. Dikdörtgen planlı sepetkulpu biçiminde kemerli pencereler, lokma demir parmaklıklara sahiptir. Ortadaki pencerenin üzerinde dikdörtgen çerçeve içerisinde bir kitabe yer alır. Kitabede:

El-hazer mürde kıyas etmeyin Ehlullâhi

Reşk eder anların emvâtına rûh-ı ihyâ

Hamdüllâh kim anın türbesini ta'mire

Hakipâyî fukara Hâleti kullandı Hüdâ

İşte az cümle biri hüsn-ü Cemâl-i Uşşak

Feyz âlur bunca muhibbânı yüzünden hâlâ

İzzetâ fahri derim bende yazub târihin

Kerem-i Hakk'le bu türbe kılındı ihyâ

¹²² Şeyh Cemaleddin Uşşaki hakkında bilgi için bkz. Mahmut Erol, "Cemâleddin Uşşakî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1993, s.214-215; Ekrem Işın, "Cemaleddin Uşşakî", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s.399.

¹²³ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.228.

1232 (1817)

*El-fakir Yesâri-Zâde Mustafa İzzet yazılıdır*¹²⁴ (Resim 55).

Bu kitabeye göre türbe, 1232 (1817) tarihinde Hâlet Efendi tarafından tamir ettirilmiştir.

Bu kitabenin üzerinde bir kitabe daha yer almaktadır. Dikdörtgen formlu kitabelik sepetkulpu biçiminde kemere sahiptir. Kitabeliğin üst kısmında istiridye kabuğu yer almaktadır ve bunun her iki tarafı kıvrık dallarla bezenmiştir. On satırlık kitabe:

Hazret-i Allah'a hamd olsun ki bu asr-ı güzün

Maşrık'ül-envar ümrân eyledi her bir yeri

Siyemmâ Pir Cemaleddin Uşşâki gibi

Veliyyüllâh'ın işbû hankâh-ı envârı

Kalb-i Âşık-veş karâb olmuş iken tecdidine

Hakk muvaffak kıldı bir Mir-i inâyet perveri

Ya'ni Fındıklılı Hamdi beyefendi kim odur

Pâdişâh-ı âlem âranın küçük bir çâkeri

Oldur ol Pir-i Mukaddes ki sezâdır nâmına

Dinse deryâyı safa-zây-ı hakikat gevheri

Nesl-i âli Ali Ef-Murtazâdan dır o Pir

Münceli ol veche ile zatında feyz-i Haydârî

Pir-i sâniî tarik-i pâk-ı Uşşâki'dir ol

Sâlikan-ı rûh-ı Uşşâk pişvây ü rehberi

Bu makâm içre kerâmet-pişe O Rir'in müdâm

Doldu nûr-ı aşk ile el-hak dil-i rûşenteri

Oldu Yâ-hû sâye-i lâhuti açdı şeh-peri

Mürg-ü rûhu âlem-i lâhuti açdı Şah-peri

Bak şu âli türbenin envâr-dil pirasına

¹²⁴ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.228.

Ravzai huld ile tevemdir disem vardır yeri
Lâkin ey zâir veliullahı mürde sanmasın
Eyledi ihyâ ilmü irfan-ı ledünni anları
Yüz sürüb dergâhına bulsun sıfâyı sermedi
Derdine derman taharri eyliyen gelsün beri
Eylerdi ihyâ böyle bir dergâhı ol Mir-i Kerim
Doğrusu bu himmeti şâd itdi Uşşâkileri
Bâni sânidir ol Mir-i Mu'alla menkibet
Hazr-ı Tevfik-i Hüddâ olsun zâhir ü yâvari
Gördü itmamın Bahai söyledi târih-i tâm
Kıldı Hamdi Bey binâ bu kankâh-ı enveri
 1323(1905)

“Nemka Hulusi gafurle” imzalıdır¹²⁵ (Resim 56).

Bu kitabeye göre türbe, Hicri 1323 (1905) yılında Fındıklı'lı Hamdi Bey tarafından onarılmıştır.

Batı cephede dikdörtgen formlu sivri kemerli bir pencere yer almaktadır. Pencere, güneyde yer alan pencerelerden daha yüksek tutulmuştur.

Türbeye ahşap bir kapı vasıtasıyla girilmektedir (Resim 57). İçte dikdörtgen bir plan arz eden türbe ahşap ile örtülmüştür. Güney ve batı cephesinde açılmış 4 pencere ile türbe aydınlatılmaktadır. Bunlardan üçü güney duvarında yer alır. Bu pencereler II. Mahmud döneminin ampir üslubunu yansıtan sepetkulpu biçiminde kemerlere sahiptir¹²⁶. Diğer pencere batı duvarının kuzey kenarında yer alır. Diğerlerinden farklı olarak sivri kemerlidir. Kemer alınlığı vitraylıdır (Resim 58). Pencerenin güneyinde ahşaptan iki kanatlı bir dolap yapılmıştır.

Yapının duvarları çini ile kaplıdır. Bu çiniler 1982 tarihinde geçirmiş olduğu onarım sırasında yapılmıştır (Resim 59-61). Çinilerde geometrik paftalamalarla oluşturulan ulama

¹²⁵ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.228-229.

¹²⁶ M. Baha Tanman, “Cemaleddin Uşşakî Tekkesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul 1994, s.400.

desen kullanılmıştır. Altıgen paftada bulut motifleriyle oluşturulan 1/4 simetrik desen kullanılmıştır. Beşgen paftaların penç motifleri yerleştirilmiştir. Üçgen şeklindeki paftalar ise boş bırakılmıştır. Desende kobalt mavisi, türkuaz ve beyaz renk kullanılmıştır. Kuzey duvarlarının ortasında bordürlerle sınırlandırılan yarı simetrik ulama desen (boyuna simetrik) yerleştirilmiştir. Desen belli aralıklarla yerleştirilen palmet (tepelik) formları ve bunların etrafında ilerleyen bahar dalları ile oluşmaktadır. Palmet formunun içerisi 1/2 simetrik desen ile bezenmiştir. Desende karanfil, yaprak ve hatayi motifleri kullanılmıştır. Paftanın zemini türkuazdır, motiflerin geneli beyaz bırakılmış bazı bölümleri kırmızı ve kobalt mavisi ile boyanmıştır. Pafta dışındaki zemin beyaz bırakılmış bahar dalları kobalt mavisi, beyaz ve kırmızı, yapraklar ise türkuaz renklendirilmiştir. Desenin kenarındaki bordür deseninde hatayi grubu motiflerle “S” lerden oluşturulan ulama desen kullanılmıştır. Zemin kobalt mavisi ile doldurulmuş, motiflerin geneli beyaz bırakılarak bazı detayları kırmızı ve türkuaz renklerle bezenmiştir. Pencere kenarları zencereklere oluşan bordürlerle sınırlandırılmıştır. Duvarların üst bölümüne zencereklere oluşan bordür desenleri bulunmaktadır. Bunların üzerine palmet (tepelik) formunun yan yana yerleştirilmesiyle oluşan enine simetrik bordür deseni yerleştirilmiştir.

Dıştan kırma çatılı olan türbe, içten düz ahşap tavanlıdır. Tavanın merkezine çitalarla yapılmış sekiz kollu yıldız göbek yerleştirilmiştir (Resim 62). Bu göbeğin merkezinden kristal bir avize sarkmaktadır. Sekiz kollu yıldızın her iki kenarına yine çitalarla geometrik motifler yapılmıştır.

Türbenin içinde Cemaleddin Uşşakî ve Cemâlîzadelere ait altı adet ahşap sanduka yer almaktadır. Bu sandukalardan en büyük olanı Cemaleddin Uşşakî'ye aittir (Resim 63). Diğer sandukalardan dördünün kimlere ait olduğu bilinmemektedir. Bu kişiler; Şeyh Cemaleddin Uşşakî'nin oğlu Mehmed Nizameddin Efendi 1199/1784, Şeyh Mehmed Cemâli Efendi 1233/1817, Şeyh Alaeddin Efendi 1251/1835 ve Mevlevî Şeyhi Mehmed Nuri Efendi'dir¹²⁷.

¹²⁷ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.229.

3.9. Nuruosmaniye Türbesi

Nuruosmaniye Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde, Çemberlitaş'ın kuzeybatısındaki Kapalıçarşı girişinde Nuruosmaniye Külliyesi¹²⁸ içerisinde yer almaktadır (Şekil 13-14). Cami ve diğer yapılarla birlikte I. Mahmud tarafından inşa edilen türbe, külliyenin kuzeydoğusunda yer alır. Türbe, esasında I. Mahmud'un kendisi için tasarlanmıştır. Sultanın türbe tamamlanmadan ölümü üzerine kardeşi III. Osman tarafından Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne gömülmüştür.

Külliyenin inşasına I. Mahmud tarafından 1748'de başlanmış, onun vefatı üzerine, III. Osman tarafından devam ettirilmiş ve 1755 yılında tamamlanılmıştır. Mimarı, Mustafa Ağa olup yardımcısı Simon Kalfadır¹²⁹. Türbe birçok onarım geçirmiştir. 1825 te yapılan onarım çalışmalarında türbenin camları yenilenmiştir. 1866 yılı Ağustos ayı başlarında meydana gelen büyük yangın sonucunda külliyenin diğer yapılarıyla birlikte türbe de zarar görmüştür. Bu yangın sonucu külliye 51.000 kuruşa tamir ettirilmiştir. 1870 yılında türbenin harap durumda olan sıvaları onarılmıştır. 1906 yılında fırtınadan dolayı türbenin bazı yerleri hasar görmüş ve bunlar tamir edilmiştir. 1909 yılında imaret ve türbe kısımlarının tamiratları için 5.582 kuruş harcanmıştır¹³⁰.

I. Mahmud için tasarlanan, fakat sultanın türbe tamamlanmadan vefatı sonucu Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne gömülmesi sonucu türbeye, I. Mahmud'un halefi III. Osman gömülmek istemiştir. III. Osman'dan sonra tahta çıkan III. Mustafa bu isteği yerine getirmemiş, I. Mahmud gibi o da Hatice Turhan Valide Sultan Türbesi'ne gömülmüştür. Bu boş türbeye de III. Osman'ın annesi Şehsuvar Valide Sultan¹³¹ gömülmüştür¹³².

Türbe, caminin doğusunda kütüphane ile hünkâr mahfili arasında yer almaktadır (Resim 64). Önünde üç kemer gözlü bir revağı bulunan köşeleri yuvarlatılmış kübik bir gövdenin yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülmesinden meydana gelmiştir (Şekil 15-16). Kare kuruluş, köşelerde yer alan ağır payelerin yuvarlatılmasıyla

¹²⁸ Külliye için bkz., Doğan Kuban, "Nuruosmaniye Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. 6, İstanbul 1994, s.100-103.

¹²⁹ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri*, Ankara 1997, s.111.

¹³⁰ Fatih Köse "Arşiv Belgelerine Göre Nuruosmaniye Camii İnşası-Tamirleri ve Onarımları", *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S. 5, İstanbul 2012, s.25-41.

¹³¹ Şehsuvar Valide Sultan, II. Mustafa'nın kadınlarındanıdır. 1703 yılında II. Mustafa'nın tahttan indirilmesi üzerine eski saraya gönderilmiştir. 1754 yılında I. Mahmud'un ölümü üzerine oğlu III. Osman'ın hükümdar olması üzerine, Valide Sultan olarak Topkapı Sarayına gelmiştir. İki sene Valide Sultanlık yaptıktan sonra 1756 (Recep 1169) da ölmüş ve Nuruosmaniye Camii avlusundaki türbesine gömülmüştür. Detaylı bilgi için bkz., Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s.74.

¹³² Doğan Kuban, *Nuruosmaniye...*, s.103.

yumuşatılmıştır. Üstte dört yönde çatı kulecikleri yer almaktadır ve bu yükseklik hissini kuvvetlendirmektedir (Resim 65).

Türbenin inşasında mermer, küfeki taşı ve tuğladan yararlanılmıştır. Batı cephede yer alan revak ve giriş cephesi mermer ile kaplıdır. Kuzey cephede, alt sıra pencerelerinin üzerinde yer alan alınlığa kadar olan kısım mermer ile kaplı iken bunun üstünde yer alan bölümde küfeki taşı kullanılmıştır. Ana caddeye bakan doğu cephesinde külliye'nin diğer birimleri ile uyum açısından küfeki taşı kullanılmıştır. Güney cephe ek yapıya bitişiktir.

Türbenin batı cephesi hariç diğer cephelerin her birinde altta üçer adet pencereye yer verilmiştir. Kuzey ve güney cephede yer alan pencereler dikdörtgen formlu iken doğu cephede yer alanlar, külliye'nin diğer yapılarıyla uyum açısından kemerli olarak yapılmışlardır (Resim 66-67). Batı cephesinde ise farklı olarak iki pencereye yer verilmiştir. Cephenin ortasına 160 cm genişliğindeki kapı yerleştirilmiştir. 115 cm genişliğindeki dikdörtgen formlu pencerelerden kuzey ve güney cephede yer alanları düz plastrlarla bölünmüştür. Bu pencerelerin önlerinde muhafaza amaçlı lokma demir parmaklıklara yer verilmiştir. Pencerelerin üzerlerine yuvarlak kemerler atılmış alınlık kısımları sağır olarak bırakılmıştır. Doğru cephede yer alan ve diğer cephelerden farklı olarak kemerli yapılan pencereler, diğer pencerelerden daha büyük olarak yapılmıştır (Şekil 17). Pencereler 165 cm genişliğindedir. Bu cephede yer alan pencerelerde de muhafaza amaçlı lokma demir parmaklıklara yer verilmiştir. Batı cephede yer alan iki pencere dikdörtgen formludur ve burası da lokma demir parmaklıklara sahiptir.

Revak, dördü serbest, dördü duvara bitişik sekiz mermer sütun tarafından taşınmaktadır. Sütun başlıkları korint nizamındadır. Sütunlar, üzerlerine kemerler kurulmak suretiyle birbirlerine bağlanmışlardır. Üç kemer gözlü revak, ortada pandantifle geçilen kubbe, yanlarda ise aynalı tonozla örtülmüştür (Resim 68). Revak bölümünün üst örtü öğeleri hiçbir süsleme öğesi barındırmamaktadır (Şekil 18). Giriş revağının saçak korniş, revağın üç yönünde bir yay oluşturmaktadır. Bu hareketlilik köşe kulelerinin altından geçerek küçük ve derin bir yay hareketi oluşturur. Bu cepheye hâkim daha büyük bir yay hareketi oluşturarak devam eder ve bütün cepheleri dolaşır. Batı cephesi dışında, hareketli korniş ile üçlü pencere düzenlemeleri arasında kalan satırlara kemerli pencereler açılmıştır. Kubbe kasnağı düz ve geniş plastrlarla 8 bölüme ayrılmış ve bu bölümlere pencereler açılmıştır. Kasnak dışa çıkıntı yapan bir kornişle sonlandırılmış, bunun üzerine kurşun kaplı kubbe oturtulmuştur. Kubbenin tepesine mermerden bir âlem yerleştirilmiştir

(Resim 69).

Batı cepheye orta gözün gerisinde yer alan kapı, 160 cm genişliğinde yarım daire biçimli kemerli bir açıklıktır (Resim 70). Kemer, almaşık düzende siyah ve beyaz mermerin kullanımıyla geçmeli tarzda oluşturulmuştur. Kilit taşı akant yaprakları ihtiva eden madalyon ile bezenmiştir. Kemerin tepesine teğet geçen bir silme kapıyı çevreler. Kapı açıklığının hemen üzerinde boş bir kitabelik kısmı yer almaktadır. Kitabeliğin iki yanına plastrlar yerleştirilmiştir. Plastrların kenarlarında yer alan boş kısımlar kıvrık dallarla bezenmiştir.

Kare hacimli iç mekânı örten kubbeye geçişler, pandantiflerle sağlanmıştır (Resim 71). Karenin köşelerine birer mermer sütun yerleştirilip dışta olduğu gibi köşeler yuvarlatılmıştır (Resim 72). Sütunlar sade basit başlıklara sahiptir. Türbe, 22 adet pencere ile aydınlatılmaktadır. Bunlardan 11 tanesi alt sırada yer almaktadır. Giriş açıklığında iki, diğer kısımlarda üçer adet olarak tertiplenmiştir. Pencere düz atkılı ve mermer sövelidir. İki kanatlı ahşaptan basit kapakları vardır (Resim 73). Kapı kenarları ve pencere arasındaki boş kısımlara mermer plastrlar yerleştirilip hareketlilik sağlanmıştır.

Alt kat pencerelerinin üzerinde yapıda boylu boyunca uzanan geniş yazı kuşağı dolandır (Resim 74). Buradaki yazıların Yedikulelize Seyyid Abdülhalim'e ait olduğu düşünülmektedir¹³³. Yazı çeşidi celî sülüstür. Kuşakta sırasıyla ebeveyn ve annenin kıymetini anlatan Kur'an-ı Kerim'den alınan bazı ayetler yazılıdır. Lokman suresi 14, Ahkaf suresi 17-19, Nuh suresi 71. ayetlerinden sonra “*Sadakallahu'l-azîm Subhâne rabbike rabbi'l-izzeti a'mma yasifun ve selâmun alel mürselin velhamdülillahi Rabbilâlemin*” (Yüce Allah doğru söylemiştir, izzet sahibi olan Allah ona yakıştırılan herşeyden münezzehtir. Gönderilen Resûllere selâm olsun. Âlemlerin Rabbi'ne hamd olsun)¹³⁴ adlı dua ile bitmektedir.

Yazı kuşağının üzerinde kubbe kasnağına kadar uzanan yaklaşık yarım daire kavsine sahip kemerler dört kenarın üzerine kurulmuştur. Giriş kısmı dışındaki kemerlerin alınlıkları ortasında birer pencere açılmıştır. Kubbe kasnağı yüksek tutulmuştur. Kasnaktaki sekiz pencerenin aralarında kalan kısımlar kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 75). Bu kısımlarda siyahın tonlarının kullanıldığı stilize akant yaprakları, perde motifleri, şamdan, kıvrım dallar ve çiçek motifleri görülmektedir.

¹³³ Aras Neftçi, “Nuruosmaniye Külliyesi'nin Yazıları”, *Sanat Tarihi Defterleri*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi Yayını, S.1, İstanbul 1996, s.18-19.

¹³⁴ Aras Neftçi, *Nuruosmaniye...*, s.18-19.

İnce bir silme kasnak ile kubbeyi ayırmaktadır. Kubbe yarım küreden daha az bir derinliğe sahiptir. Kubbenin içi yoğun bir şekilde kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 76). Bu bezeme yapılırken siyahın tonlarından yararlanılmıştır. Kubbede iki farklı döneme ait kalemişleri görülmektedir. Kubbe göbeğinde bir rozete yer verilmiştir. Kubbe, döneme özgü barok bezemeler ile dekore edilmiştir.

Türbenin zemini altıgen tuğlalar ile döşelidir. 3 tane büyük 8 tane küçük olmak üzere toplamda on bir tane sanduka yer almaktadır (Resim 77-78). Büyük sandukalar ahşap parmaklıklar ile çevrelenmiştir. Parmaklıkların üzerine sedef kakmalar yapılmıştır. Parmaklık üzerine işlenen sedef kakmalar birbirinin aynı olmayıp farklılık göstermektedir. Kuzeyde ve ortada yer alan parmaklıkta altı yapraklı çiçek motifi ve baklava dilimleri kullanarak oluşturulmuştur. Güney yöndeki sandukayı kuşatan mozaik tekniğiyle yapılmış sedef parmaklık dönemin önemli örnekleri arasında yer alır. XVIII. yüzyılın sonuna tarihlenebilecek bu parça, gravürlerde görülen bir tekniğin nasıl uygulandığı konusunda bizleri bilgilendirmektedir. Ağaç iskelet üzerine kalemle çizilmiş baklavalardan oluşan desenin önceden çizildikten sonra baklava biçimi kesilmiş sedeflerin yapıştırılarak uygulandığını göstermektedir¹³⁵.

Türbe ile hünkâr kasrı arasında ek bir türbe yapısı yer almaktadır. Yol tarafından bakıldığında ayırt edilemeyen yapı 770x415 cm boyutunda dikdörtgen planlıdır (Resim 79). Yapıya bahçe kapısından girildiği gibi, ana türbe yapısından da geçiş sağlanabilmektedir (Resim 80). Ana yapıda güney cephede yer alan üç pencereden ortadakinin aynı genişlikte zemine kadar kesilmesi sayesinde bu geçiş sağlanmıştır.

Ek türbe yapısının inşasında mermer, tuğla, küfeki taşı, ahşap ve demirden yararlanılmıştır. Batı cephede giriş açıklığının bulunduğu kemerli kısım mermerdendir. Bu kısmın dışında kalan yerlerde küfeki taşı ve tuğla birlikte kullanılmıştır. Kuzey cephede mermer, doğu cephede küfeki taşı, güney cephede ise tuğla ve küfeki taşı almalı olarak kullanılmıştır.

Batı cephesinden 110x235 cm. boyutunda, yuvarlak kemerli bir kapı vasıtasıyla yapıya giriş sağlanmaktadır (Resim 81). Kemerin birleşme noktasında kırmızı renkli kilit taşı bulunur. Kapının üzerinde mermerden boş bir kitabelik bölümü yer almaktadır. Kapının iki kenarında birer pencere bulunur. Pencere formları bakımından ana yapı ile

¹³⁵ H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri*, Ankara 2009, s.473.

benzerlik göstermekle birlikte boyut olarak ana yapıdakilerden daha küçük olarak yapılmışlardır. Pencere lokma demir parmaklıklara sahiptir. Pencere üzerinde tuğla örgülü sahte kemerlere yer verilmiştir. Kalan kısımlarda tuğla ve küfeki taşı kullanılmıştır. Cephe tuğlalar ile oluşturulan kirpikorniş¹³⁶ ile sınırlandırılmıştır.

Caddeye bakan doğu cephede 125 cm genişliğinde iki pencere açılmıştır (Resim 82). Buradaki pencereler de külliye'nin diğer bölümleri ile uyum açısından kemerli olarak yapılmıştır. Pencere lokma demir parmaklıklara sahiptir.

Dikdörtgen planlı yapının üzeri aynalı tonozla örtülüdür (Resim 83). Yapı yedi pencere ile aydınlatılmaktadır. Bunlardan üç tanesi kuzey cephede, ikişer tanesi ise doğu ve batı cephesinde yer almaktadır. Hünkâr mahfiline bitişik olan güney cephede pencere kuruluşuna yer verilmemiştir. Bu bölüm iki sıra tuğla bir sıra küfeki taşın kullanıldığı almaşık duvar tekniğinde örülmüştür.

Aynalı tonoz siyahın tonlarının kullanıldığı kalem işleri ile bezenmiştir (Resim 84). Akantus yaprağı, kıvrım dallar, hilal ve çeşitli bitkisel motifler kullanılmıştır.

Zemin kare tuğlalar ile döşenmiştir. Bu ek yapıda sekiz adet sanduka yer almaktadır (Resim 85). Ana yapı ile birlikte Nuruosmaniye Türbesi'nde toplamda on dokuz sanduka vardır. Bu sandukalardan on beşinin kime ait olduğu bilinmektedir. Bunlar;

- . Sultan I. Mahmud'un eşi, aynı zamanda Fatma Sultan'ın annesine ait sanduka.
- . Sultan III. Osman'ın annesi Şehsuvar Sultan'a ait sanduka.
- . Hibetullah Sultan'a ait sanduka (1809)
- . Fatma Sultan'a ait sanduka (1809)
- . Ayşe Sultan'ın sandukası (1810)
- . Emine Sultan'ın sandukası (1814)
- . Şehzade Mehmed'in sandukası (1814)
- . Şah Sultan'a ait sanduka (1814)
- . Şehzade Ahmed'e ait sanduka (1815)
- . Şehzade Osman'a ait sanduka (1815)

¹³⁶ Testere dişlerini andıran korniş bkz. Doğan Hasol, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2016, s.270.

- . Zeynep Sultan'a ait sanduka (1816)
- . Şah Sultan'a ait sanduka (1816)
- . Şehzade Ahmed'e ait sanduka (1820)
- . Şehzade Süleyman'a ait sanduka (1820)
- . Şehzade Ahmed'e ait sanduka (1822) lardır¹³⁷.

¹³⁷ Filiz Başbaydar, *Nur-u Osmaniye Külliyesi Tarihi Belgeler Işığında Külliyeinin Yapım Süreci*, (Yüksek Lisans Tezi), Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul 2008, s.87.

3.10. Koca Ragıp Paşa Türbesi

Türbe, Koca Ragıp Paşa¹³⁸ tarafından 1762 yılında Laleli’de Ordu Caddesi üzerinde kendi adına inşa ettirilen külliyyede yer almaktadır (Şekil 19). Kütüphane, sıbyan mektebi, sebül, iki çeşme, türbe, dükkânlar, mahzenler ve tuvaletlerden oluşmaktadır. Bu yapı topluluğundan, sebül günümüze ulaşmamıştır¹³⁹. 7-8 Nisan 1763 tarihinde vefat eden¹⁴⁰ Koca Ragıp Paşa, kendi adına inşa ettirmiş olduğu türbesine gömülmüştür.

Koca Ragıp Paşa Türbesi, kütüphanenin avlusunda yer almaktadır (Resim 86). Türbe, altıgen baldaken tarzında inşa edilmiştir (Şekil 19-20). Üzeri madeni bir kafes kubbe ile örtülmüştür. XIX. yüzyılın ilk yarısında çizilen bir gravürde, türbe değişik bir düzenleme ile görülmektedir (Resim 87). Burada normalde basık olan kemerler sivri olarak resmedilmiştir. Yapılan bu gravürde lahitler de günümüzdeki halinden farklılıklar göstermektedir.

Türbe mermer ile yapılmıştır. Üç basamaklı bir kaide üzerine inşa edilmiştir. Kaidesiz altı mermer sütun, altı basık kemere istinad etmektedir. Sütunlar barok karakterli başlıklara sahiptir. Sütun başlıklarının köşeleri akant yaprakları şeklinde sonuçlanmıştır. Sütunların aralarında çeşitli motiflerin oluşturduğu dövmeler demir şebekeler yer almaktadır. Basık kemerler siyah ve beyaz mermerin almasıyla oluşturulmuştur. Kemerlerin arasına demirden hatıllar atılmıştır. Cepheler basit silmeli kornişle sonlandırılmıştır. Türbe, madeni bir kafes kubbe ile örtülmüştür. Madeni şebeke 23 dövmeler demir kıvrımlı çubuklardan yapılmış ve üstten dışarıya doğru bükülmüştür (Resim 88).

Türbede kubbeye geçişler pandantifler vasıtasıyla sağlanmıştır. Türbenin içerisinde 2 mermer lahit yer almaktadır (Resim 89-90). Bunlardan biri Ragıp Paşa’ya diğeri ise torunu Mehmed Emin Bey’e aittir. Ragıp Mehmed Paşa’ya ait lahit türbenin tam ortasında yer almaktadır. Paşanın baştaşı kavukludur ve şu yazılar okunur:

Hüvel Baki

Sahib’ül Hayrat ve’l hasenat

¹³⁸ Koca Ragıp Paşa, 1698 yılında İstanbul’da dünyaya gelmiştir. Asıl adı Mehmed olup Ragıp mahlası ile birlikte Ragıp Mehmet olarak bilinir ve daha çok Koca Ragıp Paşa olarak anılmaktadır. Koca Ragıp Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Turan GÖKTAN, “Koca Ragıp Paşa”, *Önasya*, C. VI, S.64, Ankara 1970, s.13; Nazım Poroy, *a.g.e.*, s.54-55; Mesut Aydın, “Râgıb Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. XXXIV, İstanbul 2007, s.403-406.

¹³⁹ Hale Tokay, “Koca Ragıp Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s.34.

¹⁴⁰ Mesut Aydın, *a.g.m.*, s.425.

El merhum ül Mağfurun leh el muhtac

İla rahmet-i Rabbil gafur es seyyad

Sadr-ı azam Muhammed Râgıp Paşa

Tabe serahü birrevaih il-cennat

Rûhiyçün el-Fatiha Sene 1176 25 fi Ramazan yevm 'ül cum 'a (M.1762)¹⁴¹.

Mehmed Emin Beyin mezar taşının kavuğunda Maşa-Allah yazısı yer alır. Bunun alt kısmında ise şu yazılar okunur:

Hüve'l helâk el-bakî

Merhûm ve mağfûr Mehmed Emin Bey torunu Ragıp Mehmed Paşa

Rûhuna Fatiha sene 1177 fi 12 Lâm (Şevval) yevm 'ül cum 'a(14 Nisan 1764)¹⁴².

¹⁴¹ İsmail Günay Paksoy, *a.g.e.* , s.110.

¹⁴² İsmail Günay Paksoy, *a.g.e.* , s.111.

3.11. III. Mustafa Türbesi

Türbe, İstanbul'un Fatih İlçesi Laleli Sempti'nde Ordu Caddesi üzerinde, Laleli Külliyesi¹⁴³ sınırları içerisinde yer almaktadır (Şekil 20-Resim 91). Bu nedenle Laleli Türbesi olarak da bilinir. Türbe 'de III. Mustafa ile birlikte bir diğer Osmanlı padişahı III. Selim de gömülü olduğundan, kaynaklarda III. Selim Türbesi olarak da geçmektedir.

Kaynakların çoğu yapının mimarının Mehmet Tahir Ağa olduğu hususunda birleşir. Fakat Gülsün Tanyeli yapının mimarı Mehmet Tahir Ağa'nın ismini doğrulayan özgün bir belgenin olmadığını, tam aksine, yapının inşaatının ilk aylarında mimarbaşılık görevini Hacı Ahmet Ağa'nın yaptığını, inşaatın neredeyse bitirilmek üzere olduğu 1176 Cemaziyelevvel'i ortalarında (1762 Aralık başında) bile hassa başmimarı olarak yine Hacı Ahmet Ağa'nın adını veren bir belgenin varlığından söz etmekte, bu sebeple mimari çalışmaları gerçekleştiren değilse de yönetenin o olduğu düşünülmesi gerekliliğini belirtmiştir¹⁴⁴.

Türbede yer alan kitabelerde yapım tarihine ilişkin bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bu kitabeler daha çok ayet kitabeleridir. Bu yüzden türbenin tarihlendirilmesiyle ilgili olarak Esad Efendi'nin kızı Fitnat Hanım'ın külliye dâhil bulunan caminin tamamlanması münasebetiyle düşürdüğü tarih mısrasını da burada kaydetmek uygun olacaktır:

*“Muallâ Cami-i rânay-ı Sultan Mustafa'dır bu 1177/1763”*¹⁴⁵.

Türbe hazire ile Aynülhayat Kadın Türbesi arasında konumlanmıştır (Resim 92). Bugün üç cephesiyle Ordu Caddesi'ne bakan türbe, önünde üç kemer gözlü bir revak bulunan ongen gövdenin kurşun kaplı bir kubbeye örtülmesinden ibaret barok tesirler gösteren bir yapıdır (Şekil 21-23). Binanın cephesinde yer alan, kuvvetli kornişler, özellikle ikinci kat pencereleri üzerindeki korniş büyük içbükey profili ile alttaki kütleyle sınırlandırmaktadır. Bu da binanın dışarıdan iki katlı gibi algılanmasını sağlamıştır (Resim 93).

Türbenin inşasında mermer ve küfeki taşı birlikte kullanılmıştır. Ordu Caddesi'ne bakan üç cephede alt kısım mermer malzeme ile kaplı iken diğer kısımların inşasında küfeki taşı kullanılmıştır. Dikdörtgen formlu pencerelerin söve ve lentoları mermerdendir.

¹⁴³ Laleli Külliyesi hakkında bilgi için bkz. Gülsün Tanyeli, “Laleli Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.190-193.

¹⁴⁴ Gülsün Tanyeli, *a.g.m.* , s.318-319.

¹⁴⁵ Tahsin Öz, *a.g.e.* , s.96.

Revak kısmını taşıyan sütun ve onun başlıkları, türbeye girişin sağlandığı açıklıkta yine mermer kullanılmıştır.

Türbe bir kaide üzerinde yükselmektedir. Caddeye bakan üç cephe hem malzeme hem de işçilik bakımından diğer cephelerden ayrılır (Şekil 24). Alt sırada mermer plastrlarla ayrılmış üç cepheye birer pencere açılmıştır. Daha özenli bir işçiliğin ürünü olan pencereler, basık kemerli olup çoklu silmelerle çevrelenmiştir. Kemerlerinin kilit taşları ve çoklu silmelerin üzerinde yer alan kısım akantus yaprakların kullanıldığı kabartmalar ile bezenmiştir (Resim 94). Pencereler demir parmaklıklara sahiptir. Demir parmaklıkların formu, türbenin inşa edildiği yılların dekorasyonuna uymayan formları ile dikkat çekmektedir. 1818 yılında inşa edilmiş olan Nakşidil Sultan Türbesi'nin pencere parmaklıklarıyla hemen hemen aynı oluşu; türbenin hiç olmazsa alt kısmının, asrın sonunda veya XIX. asrın başında bir tamir görmüş olduğu kanısını uyandırır¹⁴⁶. Üst kat pencereleri basit bir kemerle çevrelenmiş, herhangi bir süslemeye yer verilmemiş, çok sade yapılmıştır. Burada dikkati çeken şey, köşelerdeki iki plastrın üzerinde yapılmış olan kuş evleridir ki XVIII. yüzyılda inşa edilmiş türbelerde tek örneği oluşturmaktadır¹⁴⁷ (Resim 95-96). Gövdeyi geniş bir korniş sonlandırmaktadır. Köşelerinde birer plastr bulunan on kenarlı kasnağın üzerini kurşun kaplı kubbe örter. Kubbenin tepesinde madeni bir âlem bulunmaktadır (Resim 97).

Türbenin avlu giriş kapısı üzerinde celî sülüs hatla “Fecr Suresi” nin 27 ve 28. ayetleri yer almaktadır. Ayetin sonunda Mehmed Vasfi ve 1197 tarihi bulur¹⁴⁸ (Resim 98). Kuzeyde tertip edilmiş giriş açıklığı, üç kenarı içine alan, geniş üç gözlü revaktan oluşmaktadır (Şekil 25). Revak, dördü bağımsız dördü duvarlara bitişik olmak üzere sekiz mermer sütuna dayanan sivri kemerlerin taşıdığı, ortada kubbe, yanlarda tonozlarla örtülmüştür (Resim 99). Kubbeye geçişte pandantif kullanılmıştır. Kemerler, pandantif, kubbe ve tonozlar kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 100-101).

Orta gözün gerisinde sivri kemerli bir giriş açıklığı bulunur (Resim 102). Kilit taşının üzerinde su damlası motifi yer almaktadır. Kemerin üzerinde dikdörtgen bir pano üzerinde celî sülüs ayet içeren bir çerçeve yer alır (Resim 103). Burada “Ankebut Suresi”nin 57.

¹⁴⁶ Türkan Önalp, “Barok Türbeler”, *Önasya*, C.III, S.25, Ankara 1967, s.13.

¹⁴⁷ Kuş evleri için bkz. H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu İstanbul’undan Kuşevleri*, Ankara 2000; Cengiz Bektaş, *Kuşevleri*, İstanbul 2003.

¹⁴⁸ Fevzi Günüş, *a.g.e.*, s.161.

ayeti yazılıdır¹⁴⁹. Fevzi Günüş yaptığı çalışmada burada yer alan celî sülüs hatta herhangi bir sanatçının imzasının bulunmaması nedeniyle Mehmed Vasfî tarafından yazılmış olabileceği belirtilmiştir¹⁵⁰. Yazı panosunun iki yanına plastrlar yerleştirilmiştir. Bu yazı panosunun üzerine yekpare bir taç oturur. Taç, akant yaprakları ile bezenmiş olup yıldızla boyanmıştır. Ortada bir madalyon ve içerisinde çiçeklere yer verilmiştir.

Ongen planlı türbenin giriş açıklığı, içte de bir portal gibi değerlendirilmiştir. Dışta olduğu gibi burada da kemerin kilit taşında su damlası motifine yer verilmiştir. Kemerin üzerine dikdörtgen çerçeve içerisinde yer alan celî sülüs hatla “Haşr Suresi” nin 2. ayeti yazılmıştır¹⁵¹ (Resim 104). Yazı panosunun üzerine burada da akant yaprakları ile bezenmiş taç yerleştirilmiştir. Burada dışarıda görülen madalyon içerisinde bezenmiş bitkisel motif görülmemektedir.

Türbe, dışta olduğu gibi içte de ongen planlıdır (Resim 105). Türbenin içi altta ve üstte açılan 16 pencere vasıtasıyla aydınlatılır. Alt kısımda 9 pencere yer almaktadır. Giriş açıklığının dışında kalan her cephede birer pencereye yer verilmiştir. Pencereleden 6 tanesi düz atkılı iken caddeye bakan 3 pencere basık kemerlidir. Cadde tarafında yer alan basık kemerli pencerelerin köşeliklerinde istiridye kabuğu ve akantus yapraklarının yer aldığı kabartma motifler uygulanmıştır.

Mekânın köşeleri, dolap, kadem-i saadet¹⁵²yeri, mihrap ve mermer panolar ile değerlendirilmiş bunların dışında kalan kısımlar alt pencerelerin bitiş noktasına kadar XVI. yüzyıl çinileriyle süslenmiştir¹⁵³. Kapıdan girdiğimizde saat yönünde ilerlediğimizde 1,2,7,9 ve 10. köşelere çiniler panolar şeklinde yerleştirilmiştir. 3 ve 5. köşelere mermer panolar, bunların üzerinde yer alan kısımlara da çini panolar yerleştirilmiştir. 4. köşe mihrap olarak değerlendirilirken 6. köşeye kadem-i saadet, 8. köşeye dolap ve dolabın üzerinde yer alan kısımlara da yine çini panolar yerleştirilmiştir.

Sıraltı tekniğindeki bu çiniler Üsküdar Sarayı’ndan alınarak buraya nakledilmişlerdir. Bu türbede görülen çiniler İznik çini atölyelerinin işidir (Resim 106-107). XVI. yüzyılın II. yarısı Osmanlı-Türk sanatına aittirler. Mercan kırmızısı zeminli bordür çinilerinin iki yanında firuze renkli birer şerit uzanır. Zeminden yükselen dal üzerinde, lale ve

¹⁴⁹ Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedanı...*, s. 221.

¹⁵⁰ Fevzi Günüş, *a.g.e.*, s.161.

¹⁵¹ Hakkı Önkâl, *Osmanlı Hanedanı...*, s. 221.

¹⁵² İslam peygamberi Hz. Muhammed’in ayak izidir. İstanbul’da 4 yapıda görülür. Eyüpsultan Türbesi, Sultan I. Abdülhamid Türbesi ve Topkapı Sarayı bu yapının dışında ayak izlerinin görüldüğü yapılardır.

¹⁵³ Gönül Öney, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976, s. 104.

karanfillerden oluşan şemse motifleri görülmektedir. Bordür beyaz renkli rûmi ve palmet desenlerinde sürekli bir kompozisyon meydana getirir. Lacivert ve yeşil renklerle, yer yer örnekler canlandırılmıştır. Desenlerin konturları siyah renginin kullanılmasıyla oluşturulmuştur¹⁵⁴.

Dördüncü köşede yer alan mihrap tamamen mermerdendir (Resim 108). Beş satırlı olup derinliği 13 cm dir. Mihrap nişi bir kaş kemerle sonlanmıştır. Kemer köşelikleri ve kitabelik kısmı boş bırakılmıştır. Kitabeliğin üzerine akant yapraklarıyla bezenmiş yıldızla boyanmış taç yerleştirilmiştir.

Kadem-i saadet için ayrılan köşeye duvar sathından dışarı taşan bir yuva yapılmış ve içine çevresi gümüş levhalarla kaplı nakş-ı kadem-i saadet yerleştirilmiştir (Resim 109). Ahşaptan çok güzel bir tarzda hazırlanan yuvanın cephesinde kemerli bir açıklık bırakılmıştır. Bu açıklığın çevresinde kalan kısımlar ince çıtalarla kartuşlara ayrılmış tamamı yaldıza boyanmış bu bölümlere vazodan taşan çiçek ve yaprak motifleri işlenmiştir.

8. köşeye yerleştirilen dolap iki bölümlü olarak yapılmıştır. Ongenî oluşturan kenarların birleştiği yerden ince bir mermer şeritle ikiye bölünmüştür. Dolap kapakları çok sade tutulmuş, herhangi bir süslemeye yer verilmemiştir.

Altta açılan pencerelerin üzerinde, çok girift tarzda celî sülüs hatla yazılmış, ayetler içeren yazı kuşağı mekânı dolandır (Resim 110). 49. ayetinden itibaren “Zümer Suresi” yazılmıştır¹⁵⁵. Yazı kuşağının üzeri kalemişleri ile bezenmiştir. Köşelere gelecek şekilde kırmızı zemin üzerine bitkisel bezemelerden oluşan yarım madalyonlar yerleştirilmiştir. Madalyonların arasında kalan kısımlar kıvrık hançer yaprakları ve çiçek motiflerinin yer aldığı kalemişleri ile bezenmiştir.

Kalemişi süslemenin üzerinde üst kat pencereleri yer alır. Üst sırada yedi tane pencere açılmıştır. Kuzeyde yer alan üç yüze kalemişleri ile pencereler tasvir edilerek görsel bütünlük sağlanmaya çalışılmıştır (Resim111). Pencerelerin çevreleri, kenarlarında kıvrık hançer yaprakları arasında papatya motiflerinin görüldüğü kalemişleri ile bezenmiştir. Motifler kırmızı zemin üzerine beyaz renkle işlenmiştir.

Pendantifler yardımıyla kubbe kasnağına geçilir. Pendantiflerin üzerleri bitkisel

¹⁵⁴ Dilek Haskök, *İstanbul'da Çinili Türbeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi (Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1965, s.72.

¹⁵⁵ Ali Ziyrek, *a.g.e.*, s.13.

bezemeler ve şemse motifinin kullanıldığı kalemişleri ile süslüdür (Resim 112).

Türbede 1985-1986 yıllarında yapılan çalışmalar sırasında yüzeydeki kalemişlerinin altında daha eski tarihli kalemişlerine rastlanılmıştır¹⁵⁶. Üst kattaki kalem işlerinde barok dönem anlayışına uygun motif düzenlemeleri görülürken alt katman Klasik Osmanlı kalem işi anlayışını yansıtan motifler içermektedir. Yapılan çalışmalarda üst kat kazınarak daha eski tarihli alt katman süslemeleri gün yüzüne çıkarılmıştır. Bu çalışma yapılırken üst kat kalemişleri tamamen kazınmamıştır. Bu sayede iki dönem kalemişlerini de görebilme imkânı sağlanmıştır.

Kubbenin merkezinde, stilize çiçek ve yaprakların kullanıldığı bitkisel bezeme yer almaktadır. Motifler sarı zemin üzerine gri ve kırmızı renkle işlenmiştir. Bu bezemeden kubbe eteğine kadar olan alanda, klâsik Türk formunu andıran bir bezeme anlayışı vardır. Kubbe merkezinde bulunan daire formunda ki bezemeden sonra stilize edilmiş çiçek ve yaprak motiflerinin oluşturduğu yarım madalyon şeklinde bezeme görülmektedir. Zemini kırmızı, motifler gri olup sarı renkli dar bir pervazla çevrelenmiştir. Kubbe eteğinde yarım madalyonlar içerisinde çiçek ve yaprak motiflerinin oluşturduğu kompozisyon tekrarlanmıştır. Kubbe eteği bitkisel bezemelerden oluşan kompozisyonla sınırlandırılmıştır. Kubbe kasnağında sütunlardan oluşturulan dikdörtgen panoların içerisinde şemse ve salbek motifleri görülmektedir. Şemse motifinin içerisinde, kırmızı zemin üzerine gri renkle işlenen stilize çiçek ve yaprak motifleri görülmektedir. Salbeklerde ise altın yaldızla yapılan geometrik bezeme görülür (Resim 113).

Türbenin içi ve dışı akant yapraklarından barok süslemelidir. İçerde, pencereler üzerinde dolaşan geniş kitabe kuşağı ve pencereler arasındaki duvarları kaplayan, XVI. yüzyılın, sivri oval madalyon örneği ile parlak renkli natüralist karanfil ve laleler, bordürlerde çin bulutu, rumi ve palmet motifli çinileri, barok süslemeler ile garip bir tezat halindedir¹⁵⁷.

Türbede ikisi büyük olmak üzere sekiz sanduka bulunmaktadır. İki büyük sanduka III. Mustafa¹⁵⁸ ve oğlu III. Selim'e¹⁵⁹ aittir (Resim 114-115). Sandukalar ahşap bir şebeke ile çevrelenmiş, bu ahşap şebekeler sedef kakma ile süslenmiştir (Resim 116-117). Diğer

¹⁵⁶ Ali Ziyrek, *a.g.e.*, s.14.

¹⁵⁷ Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s.289.

¹⁵⁸ III. Mustafa için bkz. Kemal Beydilli, "Mustafa III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, İstanbul 2006, s.280-283.

¹⁵⁹ III. Selim için bkz. Nuri Özcan, "Selim III", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVI, İstanbul 2009, s.420-426.

sandukalar Şehzade Sultan Mehmet, Fatma Sultan (III. Mustafa'nın kızı), Mihrişah Sultan (III. Mustafa'nın kızı), Hibetullah Sultan (III. Mustafa'nın kızı), Mihrimah Sultan (III. Mustafa'nın kızı) ve Naima Sultan'a (Abdülmeçid Kızı) aittir¹⁶⁰.

¹⁶⁰ Türkan Önalp, *a.g.e.* , s.13.

3.12. Aynülhayat Kadın Türbesi

Aynülhayat Kadın Türbesi İstanbul'un Fatih İlçesi'nin Laleli Sempti'nde Ordu Caddesi üzerinde bulunan Laleli Külliyesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Külliye cami, imaret, türbe, sebil, muvakkithane, hamam, han ve dükkânlardan oluşup 1173-1177 (1759-1763) yıllarına tarihlenmektedir¹⁶¹. Aynülhayat Kadın Türbesi, III. Mustafa Türbesi'nin batısında türbeye bitişik olarak yapılmıştır. Türbe, III. Mustafa Türbesi ile türbedar evi arasında konumlanmaktadır (Resim 118).

Aynülhayat Kadın 21 Temmuz 1764 günü vefat etmiştir. Esad Efendi'nin Osmanlı'da Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme) adlı çalışmasında "*Laleli Çeşme yakınında padişahın yaptırdığı camide bulunan türbenin dışında pencerenin önüne gömüldü. Mezarı silahtar ağının denetiminde, şehremini ve mimar ağalar tarafından hazırlandı*"¹⁶² denilmektedir. Buradan da anlaşılacağı kadarıyla bu türbe yapısı daha sonradan oluşturulmuştur.

Türbe, kare planlı olup kuzey ve güneyde dörder doğu ve batıda birer olmak üzere on mermer sütuna atılan kemerler vasıtasıyla oluşturulan üzeri pandantiflerle geçilen tek bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 26).

Türbenin inşasında moloz taş, tuğla ve mermer kullanılmıştır. Sütunlar, sütun başlıkları mermerden yapılmıştır. Kuzey ve güney cepheleri sütun başlıkları hizasına kadar mermer ile kaplıdır. Yapının içi de sütun başlıkları hizasına kadar mermerle kaplanmıştır. Kuzey ve güney cephede sütun başlıklarının üzerinde yer alan bölümde tuğla ile birlikte moloz taş kullanılmıştır.

Türbeye giriş avluya bakan kuzey cepheden sağlanır. Ortada yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı yer almaktadır (Resim 119). Yuvarlak kemer kırmızı ve beyaz mermerin alması olarak örülmesiyle oluşturulmuştur. Bu giriş açıklığının her iki yanında dikdörtgen pencereler yer alır. Pencerelerden batıdaki avludan bakıldığında görülmemektedir. Bunun nedeni türbedar evinin türbeye bitişik olarak yapılmasıdır. Pencereler sade olup lokmalı demir parmaklıklara sahiptir (Resim 120). Kemerli giriş açıklığının üzerinde boş bir kitabelik bulunur. Sütun başlıkları korint nizamındadır. Sütun başlıkları üzerine atılan yuvarlak kemerlerin alınlık kısmı pencere olarak değerlendirilmiştir. Pencereler, ortada oval bir madalyonun ve bunun etrafında yer alan "C" ve "S" kıvrımlarının yer aldığı alçı

¹⁶¹ Tahsin Öz, *a.g.e.*, s.96.

¹⁶² Esad Efendi, *Osmanlıda Töre ve Törenler*, İstanbul 1979, s.116.

şebekelidirler (Resim 121).

Önünde hazirenin yer aldığı güney cephe, yapının kuzeyi ile benzerlik taşımaktadır. Alt sırada dikdörtgen formlu üç pencere bulunur. Burada da sütun başlıklarının üzerine atılan yuvarlak kemerlerin alınlık kısmı pencere olarak değerlendirilmiştir. Kuzey cepheden farklı olarak pencereler alçı şebekeli yapılmamıştır. Kuzey cephede yuvarlak kemerlerin üzerinde yer alan kısım sağır bırakılmasına karşılık burada orta pencere aksında dördüncü bir pencere yer verilmiştir. Pencere yuvarlak kemerlidir.

Dışta olduğu gibi yapı içte de kare planlıdır (Resim 122). Kare hacimi pandantiflerle geçilen bir kubbe örter. Yapının içerisi oldukça sade tutulmuştur. Sütun başlıkları hizasına kadar mermer ile kaplı yapının üst bölümü sıvanarak beyaza boyanmıştır. Süsleme bakımından pek zengin olmayan yapıda tek süsleme ögesi kubbede görülen kalemişi bezemelerdir (Resim 123). Kubbe göbeğinde dairesel bir madalyon yer alır. Madalyonun içerisinde rumi, penç ve yaprak motiflerinin kullanıldığı kompozisyon yer alır. Bezemenin etrafı ise kırmızı, sarı ve yeşil renkten oluşan beş ince pervazla çevrelenmiştir. Kubbe eteği kalemişleri ile yapılan palmet dizisi ile çevrelenmektedir. Kalemişleri yapılırken yeşil, kırmızı, sarı ve mavinin tonları kullanılmıştır.

Türbenin içinde zeminden hafifçe yüksek bir kaide üzerinde yer alan iki sanduka bulunmaktadır (Resim 124-125). Ahşaptan olan sandukaların üzeri puşideler ile örtülüdür. Sandukalar beyaz mermerden başlıklara sahiptir. Bu başlıklar üzerinde kitabelere yer verilmiştir. Kitabeler vasıtasıyla burada yatan kişiler hakkında bilgi edinebiliyoruz. Batı tarafta yer alan sanduka III. Selim'in Başkadını Lefizar Kadın'a, doğu tarafta yer alan sanduka ise türbeye ismini de veren III. Mustafa'nın üçüncü kadını Aynülhayat Kadın'a¹⁶³ aittir. Başlık kısımlarında kitabelerin yanı sıra taşlar üzerine işlenen çiçek motifleri de dikkati çekmektedir. Lefizar Kadın'a ait olan başlıkta çiçek motifleri ve kıvrık dallar yer almaktadır. Aynülhayat Kadın'a ait baş taşında gül motifleri ve en üstte bir rozete yer verilmiştir. III. Selim'in başkadını Lefizar Kadın'a ait kitabede:

Huve'l Bâkî

Azm-i nev bâğ-ı irem kıldı Cenâb-ı başkadın

Olmuş iken revnak-ı Gülşen sarây-i Padişâh

¹⁶³ Aynülhayat Kadın III. Mustafa'nın üçüncü kadınıdır. Aynülhayat Kadın ile ilgili bilgi için bkz. M.Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s.98.

*Yani Ser bânu Sarây-ı Hazret-i Sultan Selîm
 İnci'î emriyle oldu âzim-i kurb-i âle
 Pertev-i rahmetle mahz-ı nur olûb gitdi hemân
 Görmüşdi sâyesin 'alemde çeşm-i mihr u mâh
 Zîb-i taht olsun ebed 'umriyle-Sultân-ı Cihân
 Eyleye me'vâ sarây-i 'adn-i ol ismet penâh
 Cevher-i mengûş hur olsa sezaî târîhi de
 Lef'izar Kadına nev kasr-ı cinândır câygâh*

1206 hicri 8 Şevvâl 1206

fi 8 lam 1 Haziran 1791/ Çarşamba yazılıdır (Resim 126).

Doğu tarafta yer alan Aynülhayat Kadın'a ait sandukanın kitabesinde ise:

*Huve'l Hallâku'l Bâkî
 Âh mine'l-mevt ve el-firâk
 Merhume Mihrimâh Sultan'ın Vâlidesi Sâhibu'l-hayrâtın
 Zevce-i menkûhası Aynü'l-hayat kadın ruhîçun el Fatiha
 Sene 1178(1764) yazılıdır¹⁶⁴ (Resim 127).*

¹⁶⁴ Ali Ziyrek, a.g.e. , s.16-17.

3.13. Fatih Sultan Mehmed Türbesi

Fatih Sultan Mehmed Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde yer alan Fatih Külliyesi¹⁶⁵ sınırları içerisinde bulunmaktadır (Şekil 27-28). Türbe, Fatih Camii mihrap duvarı önünde konumlanmıştır.

Fatih Sultan Mehmed¹⁶⁶, VII. Osmanlı padişahı olarak tahta çıkmıştır. 29 Mayıs 1453 salı günü yeni bir çağı açan büyük bir fetih gerçekleştirmiş ve Doğu Roma İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmıştır. İstanbul'un fethi bütün dünyanın en mühim bir hadisesini teşkil etmiş ve onun fatihi olan II. Mehmed yüzyıllar boyunca Müslümanlar tarafından yüceltilip anılmıştır.

Fatih Sultan Mehmed, muhtelif sebeplerle arası açık olan Memlûk devleti üzerine sefere çıktığı sırada, Gebze'ye yakın Hünkâr Çayırı denilen mevkide 3 Mayıs 1481 günü vefat etmiştir. Vezir Karamânî Mehmed Paşa, Sultan'ın hastalığının artması sebebiyle İstanbul'a dönüleceğini yayarak Sultan'ın ölümünü gizlemek istemişse de bu, kısa zamanda anlaşılmış, Fatih'in iki oğlu arasındaki tahta çıkma mücadelesi sırasındaki karışıklıklar sebebiyle, cenaze zamanında defnedilememiştir¹⁶⁷. İstanbul'da Fatih'in cesedi ihmal edilerek kokmaya kadar varmıştır. Baltacılar Kethüdası Kasım, Sultan Beyazid'e takdim ettiği bir arızada, Sultan'ın cesedinin yanına kokudan kimsenin yaklaşmadığını ve bir usta ile birlikte cesedin iç organlarını temizlediğini ifade etmiştir¹⁶⁸.

22 Mayıs 1481 günü büyük bir merasimle banisi olduğu Fatih Camiinin mihrap duvarı önündeki bahçeye gömülmüştür¹⁶⁹. Cenaze namazını Şeyh Ebu'l-Vefâ kıldırmıştır¹⁷⁰. Sonradan mezarının üzerine 1766 depremiyle yıkılan türbe inşa ettirilmiştir. Türbe II. Beyazid tarafından yaptırılmıştır. Bu ilk türbe hakkında kesin bir bilgiye sahip değiliz. Türbe hakkında bilinen tek şey mermerle kaplı olduğudur. Ekrem Hakkı Ayverdi, 1953 yılında, türbe avlusu tanzim edilirken, türbe duvarlarının etrafında zamanla aşınmış, ampatman şeklinde, 35 cm lik köfeki bir çerçevenin meydana çıktığını ve bunların aynen şimdiki duvarları takip ettiğinden ve köşeleri beraberce döndüğünden eski türbenin de

¹⁶⁵ Fatih Külliyesi için bkz. Semavi Eyice, "Fatih Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1994, s.265-270.

¹⁶⁶ Fatih Sultan Mehmed ile ilgili bilgi için bkz. Halil İnalcık, "Mehmed II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVIII, Ankara 2003, s.395-407.

¹⁶⁷ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.225.

¹⁶⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, C.XXXIV, S.134, Ankara 1970, s.233-234.

¹⁶⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.225.

¹⁷⁰ Hüseyin Kutlu, *Fatih Camii ve Fatih Külliyesi*, İstanbul 2010, s.72.

ongen olması gerektiğini ifade etmiştir. Bununla beraber bu delilin yeterince kuvvetli olmadığını da belirtmiştir¹⁷¹. Fatih ve oğlu II. Beyazid zamanında belli başlı türbeler göz önünde tutulursa, onların daha çok kare, altıgen ve sekizgen planlı olarak inşa edildikleri on ve daha çok kenarlı türbelerin inşasının daha sonraki dönemlerde yaygınlaştığı görülür. İstanbul'da ve Fatih devrinde inşa olunmuş Mahmud Paşa, Eyüp Sultan, Rum Mehmed Paşa ve Davud Paşa gibi mühim eserlerin hepsi sekizgen plan esasına göre yapıldığı gibi, II. Beyazid ve I. Sultan Selim türbeleri de sekizgen planlıdır. Ayrıca, Köprülü ailesi suyollarının haritasındaki resmin, caminin eski şeklini ortaya koyduğu kabul edilir. Bu resimde Fatih ve Gülbahar Hatun türbelerine de yer verilmiştir. Resim türbenin batısındaki üç cephesini göstermekte ve üstte kenarların dönüşü belirtilmektedir. Sekizgen gövdeli bir yapı cepheden ancak bu şekilde gösterilebilir. Resmi yapan sanatkârın, çizimini hayale değil müşahedeye dayandırdığını, caminin depremde yıkılmayarak günümüze kadar ulaşan kısımlarının bu resimle olan benzerliği ortaya koymaktadır. Bundan dolayı Fatih Sultan Mehmed'in ilk türbesinin sekizgen olabileceği kanaati ortaya çıkmaktadır¹⁷².

İlk türbe yapısının 1766 yılındaki depremde tamamen yıkılmasından sonra, III. Mustafa tarafından, Mimarbaşı Mehmed Tahir Ağa'ya bugünkü ongen planlı türbe o devrin üslubuna göre yeni baştan inşa ettirilmiştir (Resim 128). Türbenin yapımına 1180 Recebinin 4. günü (6 Aralık 1766) başlanılmış aynı yılın Zilkade'sinin 28. Perşembe günü (27 Nisan 1767) tamamlanmıştır¹⁷³. 1782'de Cibali yangınında, halkın yangından kaçırıldığı eşyalarını bu cami avlusuna yığması yüzünden ateş türbeyi de sarmış, türbenin içi, bütün eşyası ve sandukası ile birlikte yanmıştır. I. Abdülhamid tarafından türbe tamir ettirilmiş, yeni sanduka Kâbe örtüsü ile örtülmüş ve bu arada yenilenen kapı söveleri üstüne 1199/1784-85 tarihli bir kitabe yerleştirilmiştir. Sultan Abdülaziz zamanında 1865-1866'da türbe yeniden tamir ettirilerek türbenin iç süslemesi yenilenmiştir. V. Mehmed Reşad (1909-1918) tarafından iç tezyinatı tamamen değiştirilmek, halı ve perdeleri yenileştirilmek suretiyle baştan tanzim olunmuştur. Türbelerin Müzeler İdaresi'ne devredildiği 1928 tarihinde Fatih Türbesi'nin mevcut eşyası kırk yedi parçadan oluşmaktadır. Bunlar arasında on kelâmı kadim, müteaddid eczayı şerife, üç levha, üç rahle, iki sehpa, iki sedef ve kemik işlemeli iskemle, üç saat, dört şamdan, iki kavuk, beş şal, erkân minderi şeklinde kanepeler, bir avize, perdeler, halılar, seccadeler, Kâbe örtüleri,

¹⁷¹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Fatih Devri*, C.III, İstanbul 1989, s.405.

¹⁷² Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.225-226.

¹⁷³ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.228.

mıhaf örtüleri ve diğer eşyalar bulunmaktadır¹⁷⁴. 1952-1953 yılında yenilenen türbe, 2003 de 550. Fetih yılı kutlamaları münasebetiyle tekrar onarılmış 29 Mayıs 2003'de resmi anma töreniyle birlikte ziyarete açılmıştır.

On köşeli poligonal bir plana sahip olan türbe, önünde tek gözlü revağa sahiptir. Yapının üzeri kurşunla kaplı kubbe ile örtülmüştür. Kubbe doğrudan duvarlara oturmaktadır (Şekil 28).

Türbenin inşasında mermer, alçı, kurşun, gümüş, bronz kullanılmıştır. Yapının genelinde mermer kullanılmıştır. Alt sıra pencerelerinin şebekeleri bronzdan yapılmıştır. Üst sıra pencereleri ve revak kısmının saçağı alçı ile yapılmıştır. Kubbe kurşun ile kaplıdır. Fatih Sultan Mehmed'in sandukasını çevreleyen şebeke gümüşten yapılmıştır.

Türbe iki basamaklı bir kaide üzerine oturmaktadır. Ongen planlı türbede cepheler plastırlarla bölümlere ayrılmıştır. Yapı dışta kuvvetli bir kornişle ikiye ayrılmış, bu da yapının iki katlı olarak algılanmasına sebep olmuştur (Resim 129). Giriş açıklığı dışında kalan 9 cephede altta ve üstte birer pencere olmak üzere toplamda 18 pencere yer almaktadır. Alt kat pencereleri düz atkılidir. Bronz şebekeli olup I. Abdülhamid devrindedir (Resim 130). Mermer söveli dikdörtgen formundaki bu pencerelerin üzerine yuvarlak kemerler oluşturulmuştur. Kemer alınlıklarının sağır bırakıldığı pencereler, ince silmelerle çevrenmiştir. Üst kat pencereleri yuvarlak kemer formuna sahiptir (Resim 131). Türbenin gövdesi bir korniş tarafından sınırlanır ve kurşunla kaplı kubbe ile yapı tamamlanır. Kubbenin tepesinde madeni bir âlem bulunur.

Yapının doğu tarafında tek kemer gözlü bir revak yer alır. Revak, ikisi serbest ikisi duvarlara bitişik olmak üzere dört mermer sütuna atılan yuvarlak kemerler ve bunlara oturan pandantifli kubbeden oluşmuştur. Pandantifler ve kubbe rûmi kıvrımlarının meydana getirdiği palmet ve lotus motifleri ile süslenmiştir. Dışta kubbenin üzeri büyük bir dalgalı saçakla kapatılmıştır. Yapıya sonraki devirlerde eklenen bu saçak, revak bölgesini taşmaktadır. Yapraklarla donatılmış aşırı "C" ve "S" kıvrımlı dallarla güller ve kartuşlarla bezenmiş bu saçak hem yeni konuların seçimi hem de birimlerin biçimlendirilmesi açısından ilgi çekmektedir¹⁷⁵. Saçaktaki bitkisel bezemelerde gözlenen üslup saçağın XIX. yüzyılda elden geçirilmiş olabileceğini düşündürmektedir¹⁷⁶ (Resim 132). Revak bölümü bugün bir camekânla kapatılmıştır.

¹⁷⁴ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *Asırlar Boyunca İstanbul*, İstanbul 1953, s.121.

¹⁷⁵ H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami...*, s.225.

¹⁷⁶ H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami...*, s.192.

Yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı ile girilen türbede kemer, siyah ve beyaz mermerin nöbetleşe kullanılmasıyla oluşturulmuştur. Giriş açıklığı üzerinde besmele yer almaktadır (Resim133). Giriş açıklığı içte de ikinci bir portal gibi değerlendirilmiştir. Beyaz mermerden yapılan kapı bloğunun kemerinin kilit taşı siyah renkli mermer kullanılarak belirginleştirilmiştir. Yuvarlak kemerli açıklık silmelerle dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. Çerçevenin üzerine büyük bir taç oturtulmuş ve içerisine talikle “Ankebut Sûresi” nin 57. ayeti yazılmış, altta ise yine talikle ancak daha küçük harflerle: “*Cenab-ı Hazreti Abdülhamid Han kaldırıp tahrir-Bu pür nur merkade bu âyeti vaz etti ibretgir 1199*” yazılıdır¹⁷⁷ (Resim 134). 1785 tarihli bu kitabeden anlaşılacağı üzere bu portal I. Abdülhamid tarafından konulmuştur.

Yapı dışta olduğu gibi içte de ongen bir plan arz eder (Resim 135). Ongen plan 11.35m. çapında bir daire etrafında koğuşlanır. Yapı dokuz kenarında açılan altı üstlü 18 pencere ile aydınlanır. Alt pencereleri düz atkılıdır (Resim 136). Basit ahşap kapaklara sahiptir. Alt kat pencerelerinin üstünde dikdörtgen çerçeveler yerleştirilmiş ve bu çerçevelerin içerisine besmele ile birlikte “Feth Sûresi” nin ilk beş ayeti yazılmıştır¹⁷⁸. Yuvarlak kemerli üstteki pencereler ise alçı şebekeli olup vitraylıdır (Resim 137). Giriş açıklığının üstünde bulunan bölüme görsel bütünlüğü sağlamak amacıyla kalemişi bezeme ile pencere tasvir edilmiştir (Resim 138).

Kubbe yuvarlağına geçiş pandantiflerle sağlanmıştır (Resim 139). Pandantiflere İsm-i Celâl, İsm-i Nebi, Çihar yar-ı güzün, Sa'd ve Said isimlerinin yazıldığı dairevi madalyonlar konulmuş her birinin etrafı rûmi kıvrımları ile tezyin edilmiştir¹⁷⁹. Kubbe göbeğinde on kollu yıldız motifi yerleştirilmiştir. Yapı boşluk bırakılmaksızın kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 140-141). Kalemişleri yapılırken bitkisel ve geometrik motifler kullanılmıştır. Kırmızı, mavi, sarı, yeşil, altın yıldız ve beyazın değişik tonları kalemişlerinin yapımında kullanılmıştır. Kalemişlerinde kullanılan renklerin koyu olması pencerelerin yapıyı yeteri kadar aydınlatamamasına sebep olmuştur. Sultan Abdülaziz döneminde asılan kristal bir avize ile bu sorun çözülmüştür (Resim 142).

Türbenin içinde sadece Fatih Sultan Mehmed'e ait sanduka yer almaktadır (Resim 143). II. Abdülhamid'in vefatından sonra ailesi Fatih Sultan Mehmed'in türbesine defni için ısrar etmiş, fakat Enver Paşa buna karşı çıkmış, Fatih'in Türbesi'ne hiç kimsenin defninin

¹⁷⁷ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.227.

¹⁷⁸ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.227.

¹⁷⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.226.

caiz olmadığını belirtmiştir¹⁸⁰. Sandukanın üzerinde sim işlemeli bir puşide yer almaktadır.

Sanduka gümüş şebekeli bir parmaklık içerisindedir (Resim 144). 1865-1866 yıllarında Sultan Abdülaziz türbeyi onarttığı sırada burada yer alan sedef işlemeli parmaklık yerine bu gümüş parmaklığı koydurmuştur¹⁸¹. Lûtfi Efendi bu olayla ilgili olarak: “*Acaba Fatih zamanı âsar-ı sinaiyesinden olan sedeflerle müzeyyen şebiyke-i asliye (parmaklık) nerede kaldı? Bu şebiykeyi kaldırıp yerine sim halisten değil, som altından mamûlü konulsa gene eskisinde olan hal bulunmaz*” demiştir. Lûtfi Efendinin XVIII. Asırda Fatih Camii ile türbesinin büyük zelzelede harap olup yeniden yapıldığını hesaba katmayıp türbedeki eşyayı Fatih zamanına mal etmişse de eski sanat eserinin ziyanından duyduğu üzüntüde yerden göğe kadar haklıdır¹⁸².

Fatih Türbesi, Türk Edebiyatı'na Tâcizade Cafer Çelebi'nin 1493'te yazdığı Hevesname'deki "Sıfat-ı Mezar-ı Sultan Mehemed" adlı manzum parça ve Abdülhak Hamid'in 1877'ye doğru yazılarak ancak 1909'da yayımlanan "Merkad-i Fatihi Ziyaret" adlı şiiri ile girmiştir. Bu şiirin, devrin iyi bir hattatına yazdırılarak şaire de imzalatılan kopyası, bir levha halinde I. Dünya Savaşı'nda törenle türbeye konulmuştur¹⁸³.

Fatih Türbesi yapıldığı tarihten itibaren kentin en yoğun ziyaret edilen makamlarından birini teşkil etmiştir. Osmanlı hükümdarları Eyüp Sultan'da kılıç kuşanma merasiminden sonra alayla Fatih'e gelip burada atalarının türbesini ziyaret etmişlerdir. İstanbul Türbeler Müzesi Müdürlüğüne bağlı yapı günümüzde de yoğun bir şekilde ziyaretçi akımına uğramaktadır.

¹⁸⁰ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.* , s.121-122.

¹⁸¹ H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami...* , s.192.

¹⁸² Cavid Baysun, "Fatih Türbesindeki Eski ve Yeni Tamirlere Dair", *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.134, İstanbul 1953, s.3-4.

¹⁸³ Semavi Eyice, *Fatih Külliyesi...* , s.267.

3.14. Gülbahar Hatun Türbesi

Gülbahar Hatun Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi'nde yer alan Fatih Külliyesi¹⁸⁴sınırları içerisinde bulunmaktadır. Türbe, Fatih Camii avlusunda, eşi Fatih Sultan Mehmed'in Türbesi'nin karşısındadır.

XV. yüzyılın ikinci yarısında yapılan ilk türbe yapısı 1766 yılında kentte meydana gelen deprem sonucu yıkılmıştır. Deprem sonucu zarar görüp yıkılan yapı, III. Mustafa tarafından, Mimar Mehmet Tahir Ağa'ya yeniden inşa ettirilmiştir (Resim 145). 1767 tarihli bir vesikaya göre türbenin som küfeki taşından inşasına 1780 kuruş harcanmıştır¹⁸⁵. Bu tamirden 15 yıl sonra 1782 yılında yangın sonucu türbe zarar görmüş aynı yıl tamir ettirilmiştir¹⁸⁶. Tamir sırasında türbenin kapısı yenilenmiş, kapının üzerine iki satırlık kitabe yerleştirilmiştir¹⁸⁷. Türbede 1953 yılında gerçekleştirilen restorasyon çalışmaları sırasında ilk inşasına ait kalıntılara ulaşılmıştır¹⁸⁸.

Ekrem Hakkı Ayverdi türbe ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar sırasında binanın eski temelleri üzerine yeniden yapıldığını saptamıştır. Çalışmalar sırasında tabanda da XV. yüzyılın silmesinin var olduğuna, 170 cm e kadar eski duvarların muhafaza edilip, yenilerinin onun üstüne inşa edildiğini belirtmiştir¹⁸⁹. Türbede son onarım çalışmaları 2012 yılında gerçekleşmiş, çalışmalar sırasında kalemişleri yenilenmiştir.

XVIII. yy. a ait bir gravürde türbenin içi tasvir edilmiştir (Resim 146). D'obsson tarafından yapılan bu gravürde, bir şebeke ile çevrili 3 sanduka yer almaktadır. Ortada yer alan sandukanın ön ve arka kısmına birer büyük şamdan yerleştirilmiştir. Kubbede 3 kandil bulunur. Bugün de türbede gravürde görüldüğü gibi sandukalar bir şebeke ile çevrilidir. Gravürün yapıldığı yüzyıla tarihlendirilen Hadikatül Cevami'de yatan şahıslara ait bilgiler bulunmaktadır. "*Harem-i hümayunları olan Gülbahar Sultân meftunedî ki, Sultân Bâyezid-i Velî'nin validesidir ve yanında iki sarâyılı ve bir kerîme sandukaları, cümle dört adet sandukadır*" denilmektedir¹⁹⁰. Hemen hemen aynı tarihlere rastlayan iki kitaptan birinde 3, diğesinde 4 adet sanduka gösterilmesi, D'obsson'un sandukalardan birini

¹⁸⁴ Fatih Külliyesi için bkz. Semavi Eyice, *Fatih Külliyesi...* , s.265-270.

¹⁸⁵ Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'mârîsinde Fâtih Devri 855-866 (1451-1481)*, C. III, İstanbul 1989, s.406

¹⁸⁶ Semavi Eyice, *Fatih Külliyesi...* , s.267.

¹⁸⁷ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.* , s.406.

¹⁸⁸ Haluk Y. Şehsuvaroğlu, *a.g.e.* , s.167.

¹⁸⁹ Ekrem Hakkı Ayverdi, *a.g.e.* , s.406.

¹⁹⁰ Ahmet Nezih Galitekin, *Hadikatü'l-Cevâmi (İstanbul Câmileri ve Diğer Dîni-Sivil Mi'mârî Yapılar)*, İstanbul 2001, s.49.

kaydetmemesinden ileri gelmiş olmalıdır.

Mimar Mehmet Tahir Ağa tarafından yapılan türbe sekizgen plan şemasına sahiptir ve üzeri kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür (Şekil 29).

Yapımında küfeki taşı, mermer ve alçıdan yararlanılmıştır. Yapının büyük bir bölümü küfeki taşı ile inşa edilmiştir. Giriş açıklığı mermer ile yapılmıştır. Üst sıra pencerelerinde ise alçı kullanılmıştır.

Sekiz kenarlı türbe, dışta oldukça sade tutulmuştur. Kuzey cephe giriş açıklığı olarak düşünülmüş, diğer 7 cephede alt sırada dikdörtgen formlu pencerelere yer verilmiştir. Düz atkılı bu pencereler hafifçe çökertmeler içinde yer almaktadır. Bunların üzerlerinde yuvarlak kemerler oluşturulmuş, kemerlerin alınlık kısımları sağır olarak bırakılmıştır. Pencereler lokma demir parmaklıklara sahiptir. Üst sırada 8 adet yuvarlak kemerli alçı şebekeli pencereye yer verilmiştir. Gövde, bir korniş ile sonlandırılmış ve kurşunla kaplı kubbe doğrudan duvarlara oturmuştur.

Kuzey cephede tertip edilmiş giriş açıklığı yuvarlak kemerlidir (Resim 147). Kemerin üzerinde 1782 yılında geçirmiş olduğu onarım sonrası konulan sülüsle yazılmış kitabe yer almaktadır. Kitabede:

“Cennet mekân Firdevs-i aşiyân merhum ve mağfurun leh Fatih Sultan Mehmed Han tabe serah hazretlerinin zevce-i muhteremleri vâlide-i mâcid merhum ve mağfurun leh Sultan Beyazid Velî Han, merhume ve mağfurun leha Gülbahar Hatun türbe-i şerifidir 1196” yazılıdır (Resim 148).

Dışta olduğu gibi türbe içte de sekizgen plana sahiptir (Resim 149). Mekân altta ve üstte açılan 15 pencere ile aydınlatılmaktadır. Alt sıra pencereleri düz atkılıdır. Üst sırada yer alan pencereler yuvarlak kemer formuna sahip olup alçı şebekelidirler ve vitray düzenlemelerine sahiptir. Pencerelerin etrafı kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 150). Türbe pendentiflerle geçilen kubbe ile örtülüdür. Kubbe kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 151-152). Yapıdaki kalem işleri, 2011-2012 yılları sırasında yapılan restorasyon çalışmaları sırasında yenilenmiştir. Restorasyon öncesi, kubbe merkezinde kırmızı renkte papatya çiçeğine benzer motif işlenmiştir, bunun etrafında ise iki yeşil kuşak arasına kırmızı kuşak yerleştirilerek üçlü dar şerit oluşturulmuştur. Kubbe eteği yine iki yeşil dar şeritle çevrelenmiş, etrafına kırmızı renkle 8 parça oluşturan şeritle çevrelenmiştir. Restorasyon sonrasında yenilen kalem işleri, orijinaline bağlı kalmayarak, sade bir şekilde

yeniden yapılmıştır. Kubbe merkezinde, yeşil-beyaz renklerin karışımı üzerine siyah renkle adeta çiçek görüntüsü verilmiştir. Motifin etrafını kırmızı ve kahverengi renklerden oluşan beş pervaz çevrelemiştir. En sonda yer alan yeşil renkli pervazda ise kanatlı rumi ve goncagül motiflerinden oluşan kompozisyon yer almaktadır. Bunun etrafına, simetrik olarak altı adet şemse motifi yerleştirilmiştir. Kubbe eteğinde yine rumi ve goncagül motiflerinden oluşan kompozisyon tekrarlanmıştır. Restorasyon sonrası kubbe kasağında ki pencere kenarlarına da kalem işi eklenmiştir. Hatayi motifinden oluşan kompozisyon sıralı olarak tekrarlanmıştır.

Türbede 4 ahşap sanduka yer almaktadır (Resim 153). Bunlardan biri Gülbahar Hatuna¹⁹¹, diğerleri ise Gülbahar Hatun'un kızı Gevheri Sultan¹⁹² ve iki saraylı kadına aittir. Sandukalar ahşap bir şebeke ile çevrelenmiştir. Sandukalar doğrudan zemine oturmayıp, zeminden hafifçe yüksek tutulmuş mermer platform üzerinde yer almaktadırlar.

Gülbahar Hatun Türbesi, geçirdiği büyük onarımlara rağmen, yapının büyük bir kısmı eski klasik tertibini korumuştur. Çok sade bir şekilde yapılmış abartılı bir süslemeye yer verilmemiştir. Gülbahar Hatun Türbesi eşi Fatih Sultan Mehmed'in türbesinin yanında çok mütevazı kalmaktadır.

¹⁹¹ Gülbahar Hatun ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Feridun Emecen, "Gülbahar Hatun", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. XIV, İstanbul 1996, s.230-231.

¹⁹² Gevheri Sultan için bkz. M. Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s.21.

3.15. Mehmed Vusuli Efendi Türbesi

Mehmed Vusuli Efendi Türbesi İstanbul'un Eyüp İlçesi'nde Feshane Caddesi ile Kızıldağırmen Sokağı'nın birleştiği yerde yer almaktadır (Resim 154). Türbenin Şair Fitnat Hanım'a ait olduğu da rivayet edilse de bu gerçeği yansıtmamaktadır. Yıldız Demiriz ve Tahsin Ömer Tahaoğlu türbenin Şair Fitnat Hanım Türbesi olduğunu yayınlarında belirtmiştir. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi* adlı kitabında¹⁹³ Fitnat Hanım'ın kabrinin Eyüp Sultan Türbesi haziresinde ve türbenin çıkış kapısı yanındaki türbedar odasının dibinde olarak belirtmiştir. Kitapta ayrıca şahidesinde yer alan kitabeye de yer vermiştir. Kitabede:

Hüve'l Bâki
 Sâbika Şeyh'ül-İslâm
 Efendi merhûmun kerime-i mükerreremesi
 Bülbül-ü gülistân ismet
 Ve tût-i şükristân iffet
 Merhûme mağfurlehâ Şerife
 Zübeyde Fitnat Hanım
 Rûhiçün el-fâtiha
 Fî sene 1194(1780)¹⁹⁴ yazılıdır.

Buradan da anlaşılacağı üzere türbe Şair Fitnat Hanım'a ait olamaz.

Mehmed Vusuli Efendi Türbesi'nde herhangi bir kitabe yer almamaktadır. Türbe 1780 yılına tarihlendirilir¹⁹⁵. Çapları birbirine eşit olmayan altıgen plana sahip olan türbede altıgeni oluşturan kenarlardan her biri 360 cm dir. Altıgen gövdenin üzeri kurşunla kaplı basık kubbe ile örtülüdür (Şekil 30).

Yapı; küfeki taşı, mermer, tuğla ve alçı malzeme ile inşa edilmiştir. Giriş açıklığının bulunduğu kemerli kısım ve alt sırada yer alan pencerelerin söve ve lentoları mermerdendir. Üst sırada yer alan pencereler alçı şebekelidir. Bu kısımların dışında kalan yerlerde küfeki taşı kullanılmıştır. İçte mekânın zemini altıgen tuğlalar ile döşelidir.

¹⁹³ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.87-88.

¹⁹⁴ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.187.

¹⁹⁵ T. Ömer Tahaoğlu, *a.g.e.* , s.285.

Altıgen planlı türbede, giriş açıklığı dışında kalan kısımlarda altta ve üstte pencerelere yer verilmiştir. Alt sırada yer alan pencereler dikdörtgen formludur (Resim 155). Pencerelerin üzerinde hafifçe çökertmeler içinde sivri kemerler oluşturulmuştur. Sivri kemerlerin alınlık kısımları sağır olarak bırakılmıştır. Pencereler lokma demir parmaklıklara sahiptir. Parmaklıklar çürümeye yüz tutmuş lokmaların bir kısmı dökülmüştür. Üstte sırada yer alan pencereler yuvarlak şebekelidir (Resim 156). Türbe gövdesi bir korniş ile sınırlandırılmakta, kurşunla kaplı kubbe doğrudan duvarlar üzerine oturmaktadır. Kubbenin tepesinde madeni bir âlem yerleştirilmiştir.

Türbeye 90x185 cm ölçülerindeki basık kemerli bir giriş açıklığı sayesinde girilmektedir (Resim 157). Giriş açıklığının lento ve söveleri mermer malzeme ile yapılmıştır. 98x203 cm ölçülerinde çift kanatlı ahşap bir kapıya sahiptir.

Türbe dışta olduğu gibi içte de altıgen bir plan göstermektedir (Resim 158). Altıgeni oluşturan her bir kenar 270 cm genişliğindedir. Mekân altta ve üstte açılan 10 pencere vasıtasıyla aydınlatılmaktadır. Altta yer alan dikdörtgen formlu 5 pencere ahşaptan olup çift kanatlı olarak yapılmışlardır (Resim 159). Üstte yer alan pencereler yuvarlak formlu olup vitraylıdır. Palmet ve lotus motifleri ile oluşturulan alçı şebekeler, sarı, kırmızı ve yeşil renklerinin kullanıldığı renkli camlara sahiptirler (Resim 160).

Kubbeye pandantifler vasıtasıyla geçilmektedir (Resim 161). Yapının içi dış kısmın aksine zengin süsleme öğelerine sahiptir. Kubbe kalemişleri ile bezelidir (Resim 162). Kubbe göbeğinde rumi, palmet ve kıvrım dallardan oluşan dairesel bir madalyon yer alır. Hâkim renk altın yıldızdır. Bu bezemenin etrafı beyaz renkli zencerek motifi ile çevrelenmiştir. Bu kuşaktan sonrada rumi motifi yerleştirilerek simetri oluşturulmuştur. Kubbe ile kubbe eteği arasındaki boşluk şemse motifleri ile bezenmiştir. Kubbe eteği ise rumi ve palmet motiflerinin içinde bulunduğu şemse motifi ile çevrelenmiştir.

Zemini altıgen tuğlalar ile döşeli türbede 4 adet sanduka yer almaktadır (Resim 163-164). Sandukalar zeminden hafifçe yüksek bir platform üzerinde durmaktadır. Türbeye girişte ilk yer alan sanduka Şemseddin Efendi'nin oğlu Mehmed Efendi'ye¹⁹⁶ (1650), ikinci sanduka türbeye adını da veren Osmanlı kadısı Mehmed Vusuli Efendi'ye¹⁹⁷ (1590), üçüncü sanduka Mehmed Vusuli Efendi'nin oğlu Şemseddin Efendi'ye¹⁹⁸ (1615) aittir. Dördüncü sandukanın baş kısmına mermer bir pano sonradan konulmuştur. Burada Şair

¹⁹⁶ Mehmet Efendi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.188.

¹⁹⁷ Mehmet Vusuli Efendi ile ilgili bilgi için bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.188.

¹⁹⁸ Şemseddin Efendi hakkında bilgi için bkz. Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.188.

Fitnat Hanım 1780 yazısı görülmektedir. Bu gerçeği yansıtmamaktadır. Bu son sanduka Mehmed Efendi'nin oğlu Mustafa Efendi'ye (1694) aittir¹⁹⁹.

¹⁹⁹ Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan...* , s.188.

3.16. Sultan I. Abdülhamid Türbesi

Sultan I. Abdülhamid Türbesi, İstanbul'un Fatih İlçesi, Hobyar Mahallesi, Hamidiye Caddesi üzerinde, 4. Vakıf Hanı'nın karşısında bulunmaktadır (Resim 165). Türbe Aya Logütkon Manastırı yerine inşa edilmiştir²⁰⁰. XVIII. yüzyılın son çeyreğinden kalan Osmanlı külliye mimarisinin günümüzde görülebilen son örneklerinden birini meydana getiren I. Abdülhamid Külliyesi²⁰¹ sınırları içerisinde yer almaktadır. Türbe, külliyenin diğer yapılarıyla birlikte Sultan I. Abdülhamid tarafından, Mimar Mehmed Tahir Ağa'ya yaptırılmıştır.

İ. Birol Alpay "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi" adlı makalesinde²⁰² türbenin yapım tarihi olarak sultanın ölüm yılı olan 1789 yılını vermektedir. Bu gerçeği yansıtmamaktadır. Yapı içindeki hattat imzasının altına hicri 1194/1780 tarihi not düşülmüştür. Bu da türbenin 1789 yılında yapılmış olabileceği düşüncesini çürütmektedir. Türbenin yapım yılı olarak hattatın yazdığı 1780 tarihini kabul etmek doğru olacaktır.

Sultan, 1789'da devam etmekte olan Osmanlı-Rus savaşı sırasında kendisine okunan bir haberin etkisiyle fenalaşmış ve kısa bir süre sonra beyin kanaması veya felçten dolayı hayatını kaybetmiştir. Kaynaklarda anlatıldığına göre ölümüne sebep hadise Rusların Özi Kalesi'ne girmesi ve buradaki Müslüman ahaliyi katletmesidir. Sultan'ın 7 Nisan 1789 Salı günü ölmesinin hemen akabinde Şehzade Selim'e biat edilmiş ve cenazesi de III. Selim'in emriyle vasiyeti üzerine türbesine defnedilmiştir²⁰³.

Köşeleri yuvarlatılmış kare bir plana sahip olan türbe, önünde üç kemer gözlü revağa sahiptir. Yapının üzeri sekizgen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülmüştür (Şekil 31-32).

Yapının inşasında mermer, küfeki taşı, alçı, ahşap, demir ve kurşundan yararlanılmıştır. Dışarıda üstte yapıyı sınırlayan kornişe kadar olan kısım mermerdendir. Revağı taşıyan sütunlar, türbenin içerisinde, alt sıra pencerelerinin üzerinde yer alan yazı kuşağına kadar olan kısım ve sandukaların üzerinde yer aldıkları kaideler mermerdendir. Kubbe kasnağında küfeki taşı kullanılmıştır. Kubbesi kurşunla kaplı olup, pencere

²⁰⁰ İ. Birol Alpay, "I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi", *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü, S. 8. , İstanbul 1979, s.1-2.

²⁰¹ Külliye ile ilgili bilgi için bkz. İ. Birol Alpay, "Abdülhamid I Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1993 s.36-37.

²⁰² İ. Birol Alpay, *I. Sultan Abdülhamid...* , s.1-22.

²⁰³ Önder Kaya, "Eski Kartpostallarda Osmanlı Padişah Türbeleri", *İstanbul'un Kitabı Fatih*, C.II, İstanbul 2013, s.376.

şebekelerinde demirden yararlanılmıştır. Revak kısmı da ana yapıda olduğu gibi kurşun ile kaplıdır. Üst sıra pencereleri alçı şebekeli olarak yapılmıştır. Giriş açıklığının iki yanında yer alan dolapların kapakları ve sandukalar ahşaptan yapılmıştır.

Kübik gövde, altta ve üstte açılan pencereler dolayısıyla iki katlı gibi algılanmaktadır. Alt sırada, yuvarlatılmış köşelerde birer, güney ve doğu cephede üçer, kuzey cephede iki tane olmak üzere 12 pencere açılmıştır. Kuzey’de orta bölüm içte kadem-i saadet yeri olduğundan bu cephede diğerlerinden farklı bir uygulamaya gidilmiş ve orta göz kapatılmıştır. Girişin sağlandığı batı cephede ise pencereye yer verilmemiş, orta bölüme kemerli bir giriş açıklığı açılmış, bu giriş açıklığının iki yanı ise dolap olarak değerlendirilmiştir. Dikdörtgen formlu alt pencereler sağır sivri kemerlidir (Resim 166). Klasik Osmanlı tarzı dövme demir parmaklıklara sahiptir. Güneydoğu köşede yer alan pencerenin her iki tarafında küçük çeşmeler yapılmıştır. Üst sıradaki pencereler dikdörtgen bir silme ile çevrelenmiştir (Resim 167). Pencereler, sivri kemerlidir ve demir doğrama, yuvarlak şebekelidir. Üst katta köşelere düz başlıklı plastrlar yerleştirilmiştir. Yivli bir korniş bu katı dolaşarak gövdeyi sınırlandırmaktadır. Kübik gövdeden sekizgen kasağa geçilmektedir. Kubbe sekizgen kasağa oturmaktadır ve tepesinde madeni bir âlem yer alır.

Türbe, manzumenin diğer yapılarıyla birlikte ele alınıp programlandığından dışarıdan doğrudan doğruya türbeye girilememektedir. Revakın güney-batı kenarına bitişik bir dış kapı ile revak önündeki avluya geçilmektedir. Tamamen mermer kullanılarak yapılmış olan bu kapının yuvarlak kemerli açıklığının iki yanında plastrlar, üzerinde ise ayet kitabesi yer almaktadır. Burada sülüsle “Ankebut Sûresi” nin 57. âyeti işlenmiştir (Resim 168). Aynı kapının iç yüzünde ise yine celî sülüsle yazılmış “Ğafir Sûresi” nin 16. âyeti okunur²⁰⁴ (Resim 169).

Eserin batısında, üç kemer gözlü bir revak yer alır (Resim 170). Revak iki yönde sütunlara, güneyde duvara dayanan sivri kemerlerle kurulmuştur. Orta bölüm yan bölümlerden geniş tutulmuştur. Bu bölüm kubbe ile örtülmüş, yan bölümler yarım kubbeler ile örtülmüştür (Resim 171). Kubbeye geçiş pandantifler vasıtasıyla sağlanmıştır. Pandantifler, kubbe ve yarım kubbeler kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 172-173). Ortada yer alan kubbede üç farklı döneme ait kalemişleri görülmektedir. Natüralist üslupta çiçek motifleri, çiçek buketleri ve barok karakterli kalemişleri uygulanmıştır.

Orta gözün gerisinde yuvarlak kemerli bir giriş açıklığı bulunur (Resim 174). Girişte

²⁰⁴ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.233.

kapı bloğunun üzerinde pendentifler arasında kalan kemerli bölüm de kalemişleri ile bezenmiştir. Kemerde beyaz ve siyah renkli mermer birlikte kullanılmıştır. Siyah renkli armudi formlar elde edilmiştir. Kemerin üzeri düz bir silmeyle çevrelenmiş, bunun üzerine dikdörtgen kitabe yerleştirilmiştir. Celi sülüs hatla yazılan kitabede “Fecr Sûresi” 27. ve 28. ayetler yazılmıştır²⁰⁵ (Resim 175).

Giriş açıklığı içte, dıştaki ile aynı formu gösteren fakat siyah ve beyaz mermerin nöbetleşe oluşturduğu bir kemere sahiptir (Resim 176). Giriş açıklığı, etrafını çevreleyen silmeleri ve üstündeki kitabe levhasıyla bir iç portal gibi ele alınıp değerlendirilmiştir. Dikdörtgen çerçeve içine alınan kitabede “Rahman Sûresi” nin 26. ve 27. ayetleri yazılmıştır.

Türbe içte de köşeleri yuvarlatılmış bir plan göstermektedir (Resim 177). Türbenin aydınlatılması altta ve üstte açılan pencereler vasıtasıyla sağlanmaktadır. Altta 12, üstte 13 tane olmak üzere toplam 25 pencere yer almaktadır. Girişin bulunduğu kenarda pencere açılmayıp burada dolaplara yer verilmiştir. Alt pencereler, düz atkılı ve mermer söveli olup, çok güzel işçilik gösteren ince silmeler ile çevrelenmiştir. Alt kattaki pencerelerden kuzey kenarı ortasındaki pencere, sonradan kapatılarak buraya Resm-i Kadem-i Saadet'i²⁰⁶ ihtiva eden pano yerleştirilmiştir (Resim 178).

Resm-i Kadem-i Saadeti ihtiva eden pano devrin zevkine uygun olarak hazırlanmış olup mermer işçiliğinin fevkalade zarif ve ince numunesini teşkil etmektedir. Babasının türbesine IV. Sultan Mustafa'nın hazırlatıp koydurduğu bilinmektedir. Pano ahşap bir dolap kapağının adeta mermere işlenmiş bir örneğidir. Üstte yeşil üzerine altın yaldızla yazılmış tuğra yaprak demetlerinin şekillendirdiği bir madalyonun içindedir. Onun altında üç satır halinde üç beyit yer alır (Resim 179). Bu kitabede:

“Oldı resm-i kadem-i Hazret-i Fahr-i âlem

Tâc-ı vehhac ser-i cümle-i ehl-i iman

O kademdir ki edip tay-yı semavât-ı ulâ

Menzil-i sidreye basdı şeb-i esrada ıyân

Sür yüzün acz ü niyaz ile edip istişfa

²⁰⁵ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.233.

²⁰⁶ İslam peygamberi Hz. Muhammed'in ayak izidir. İstanbul'da 4 yapıda görülür. Eyüpsultan Türbesi, III. Mustafa Türbesi ve Topkapı Sarayı bu yapının dışında ayak izlerinin görüldüğü yapılardır.

Olayım dersen eğer mazhar-ı afv ü ğufrân” yazılıdır²⁰⁷.

Panonun ortasında bir niş oluşturulmuş ve nişin içerisine Hz. Peygamber'in ayak izlerini ihtiva eden ve etrafı gümüş levhalarla kaplanmış taş yerleştirilmiştir. Nişin çevresi stilize bitkisel motifler ile çerçevelenmiştir. Nişin altında kalan yüzeye vazo içerisinden sarkan çiçekler tasvir edilmiştir. Yapının güneybatı köşesine bir mihrap nişi açılmıştır (Resim 180).

Pencere ve dolapların üzerinde celi sülüs ayetler içeren bir yazı kuşağı mekânı dolandır (Resim 181). Yazı kuşağı “Mülk Sûresi” ni ihtiva eder. Bu yazı kuşağı giriş açıklığının bulunduğu kısımda yumuşak bir kavisle yükselerek devam ettiği görülür. Taç kapı çerçevesi ve yazı kuşağı arasında kalan iki parça halindeki kartuşlara, hattat imzasını atmıştır:

“Bunu kullarının en zayıfı Divan-ı Hümayun Hocası Mehmed Emin yazdı. Onu, ebeveynini ve ona bakarı Allah bağışlasın, 29 Zilhicce 1194” yazılıdır (Resim 182).

Bu sayede türbeyi donatan bu hatların Hattat Mehmet Emin tarafından 26 Aralık 1780'de gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır (Resim 178). Giriş açıklığının bulunduğu kısımda yapıyı dolaşan yazı kuşağının üzerinde üç yazı levhası yer alır. Bu üç levhada “Besmele” ve “Kelime-i tevhid” yazılıdır²⁰⁸ (Resim 183).

Üst kat pencereleri ise alt kattaki pencerelerden farklılık göstermektedir. Burada yer alan pencereler alçı şebekelidir (Resim 184). Pencereler vitray düzenlemeleri ile dikkat çeker. Giriş açıklığının üstüne kalan boş kısma görsel bütünlüğü sağlamak amacıyla kalemişi bezeme ile pencere tasvir edilmiştir.

Mekânı tromp-pendantif kombinezonuna dayanan yarım küre bir kubbe örtmektedir (Resim 185). Kare planın yuvarlatılmış köşelerine birer tromp yapılmış ve kenarlarının üzerinde de kemerler kurularak kareden kubbe yuvarlağına geçiş sağlanmıştır²⁰⁹. Kemer ve trompların kavisleri etekleri kalemişleri ile bezenmiştir. Asma yaprakları, üzüm salkımları ve perde motifleri süslemeye hâkimdir. Pendantiflere dairevi madalyonlar yerleştirilmiş ve bu madalyonlarda İsm-i Celal, İsm-i Nebi, dört halife, Hasan ve Hüseyin adları yazılmıştır. Kubbe göbeğinde yer alan dairevi madalyonda “*Yâ Alimen bi-hâlî, aleyke ittikâlî*” niyazı 4 defa tekrarlanmıştır (Resim 186). Bezemenin etrafı üç ince şeritle çevrelenmiştir.

²⁰⁷ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.232-233.

²⁰⁸ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.233.

²⁰⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.232.

Etrafına barok karakterli, yaprak, stilize çiçek “S” ve “C” kıvrımlarından oluşan, gölgelendirilerek renklendirilmiş bir bezeme işlenmiştir. Kubbe eteğinde yine aynı karakterde bezeme tekrarlanmıştır. Kubbe ince kırmızı pervazla çevrenmiştir.

Türbenin zemini altı köşeli tuğla ile döşelidir. İki padişaha ait olmak üzere toplam 20 sanduka vardır (Şekil 33). Türbeye girişte I. Abdülhamid'e²¹⁰ ait sanduka bizi karşılar. Sanduka ahşap bir şebeke ile çevrenmiştir (Resim 187). Bu ahşap şebeke sedef kakmalar ile süslenmiştir. Sultan I. Abdülhamid'in sandukasının kuzeyinde IV. Mustafa'ya ait sanduka yer almaktadır (Resim 188). IV. Mustafa'ya ait sanduka da ahşap bir şebeke ile çevrenmiş, bu şebeke sedef kakmalar ile süslenmiştir. Türbede yer alan diğer sandukalar; Aynışah sultan (1779), Şehzade Sultan Ahmet (1776), Rabia Sultan (1779), Melikeşah Sultan (1781), Şehzade Sultan Mehmet (1780), Şehzade Sultan Mehmet Rüştü (1851), Rabia Sultan (1781), Şehzade Sultan Beyazıt (1811), Şehzade Sultan Murat (1870), Mevhibe Sultan (1840), Şehzade Sultan Murat (1784), Şehzade Sultan Mehmet (1784), Fatma Sultan (1790), Şehzade Sultan Süleyman (1785), Alimşah Sultan (1785), Emine Sultan (189), Saliha Sultan (1786), Emine Sultan'a (1790) aittir. Bunların 13 tanesi Sultan I. Abdülhamid'in ,3 tanesi II. Mahmud'un, 2 tanesi de Abdülmecid'in çocuklarıdır.

Hammer “*Bu türbe güzel ve asil bir stilde inşa edilmiştir. Her ne kadar Kanunî Süleyman'ın güzel türbesini geçemese de binanın tazeliği ve yeniliği görülmeye değer*” diyerek, zamanında bu türbe hakkındaki hissiyata tercüman olmaktadır²¹¹.

²¹⁰ Sultan I. Abdülhamid ile ilgili bilgi için bkz. Münir Aktepe, “Abdülhamid I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1988, s.213-216.

²¹¹ Doğan Kuban, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul 1954, s. 37.

3.17. Mihrişah Valide Sultan Türbesi

Mihrişah Valide Sultan Türbesi, İstanbul'un Eyüp İlçesi'nde, Sultan Reşat Caddesi üzerindedir. Türbe, Hz. Halid Camii'nin Sultan Reşat Caddesi'ne açılan büyük dış kapısı karşısında Mihrişah Valide Külliyesi²¹² sınırları içerisinde yer almaktadır (Resim 189).

Bazı kaynaklarda yapının Mihrişah Sultan'ın ölümünden sonra yapılmış olduğu yazılmaktadır. Bu gerçeği yansıtmamaktadır. Türbe Mihrişah Sultan'ın sağlığında kendisi tarafından Mimar Arif Ağa'ya yaptırılmıştır. Mihrişah Valide Sultan 1805 yılında vefatı üzerine sağlığında inşa ettirdiği bu türbeye gömülmüştür. Yapının tarihlendirilmesi çeşitli kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Başbakanlık arşivinde bulunan ve türbenin yapımında kullanılan malzemelerin temini ile ilgili 1792 ve 1794 tarihli vesikadan yola çıkarak türbenin inşasının bu yıllarda başlamış olabileceğini düşünebiliriz. Bu belge sayesinde türbe, imaret ve sebil için kullanılacak taşların Karamürsel'den, kirecin Gebze nahiyesine bağlı Darıca köyü dağlarından ve havalideki Eski Hisar denilen yer ve civarından da siyah ve kırmızı taşın temin edildiğini öğreniyoruz²¹³. Yapının içerisinde yer alan yazıları yazan sanatçılar bunların altına imzalarını atmış ve 1210/1795 tarihini not düşmüştür. Bu sayede de yapının 1795 tarihlerinde bitilmiş olabileceğini söyleyebiliriz.

Osmanlı barok mimarisinin en önemli örneklerinden birini gösteren türbe, oniki köşeli poligonal bir plana sahip olup önünde üç gözlü bir revağa sahiptir (Şekil 34). Yapının üzeri onikigen kasnağa oturan bir kubbe ile örtülüdür.

Yapının inşasında mermer, alçı, tuğla, ahşap, demir, kurşun ve sedef kullanılmıştır. Yapının genelinde beyaz mermer kullanılmıştır. Cepheler mermer sütunlarla ayrılmıştır. Alt sıra pencerelerinin olduğu kısımda siyah renkli mermer sütun, üst sırada yer alan pencere aralarında kırmızı renkli mermer sütun kullanılmıştır. Kemerlerin kilit taşlarında kırmızı renkli mermere yer verilmiştir. Alt sırada yer alan pencereler demir şebekelere sahiptir. Üst sırada yer alan pencereler alçı şebekelidir. Revak bölümünde de mermer kullanılmıştır. Yapının içerisi alt sıra pencerelerinin üzerinde yer alan yazı kuşağına kadar mermerdendir. Alt sıra dışarıda olduğu gibi sütunlarla bölümlere ayrılmıştır. Sütunlar kırmızı renklidir. Pencereler basit iki kanatlı kapaklara sahiptir. Alçı şebekeli olan üst sıra pencereleri vitraylıdır. Zemin altıgen tuğlalar ile kaplıdır. Ahşap sandukalar yine ahşaptan

²¹² Mihrişah Valide Sultan Külliyesi için bkz. Gülbin Gültekin, "Mihrişah Valide Sultan Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.459-461.

²¹³ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.240.

parmaklıklara sahiptirler ve bunların üzerleri sedef ile bezenmiştir.

Türbe iki basamaklı bir kaide üzerinde yükselmektedir. Oniki köşeli poligonal bir plana sahip olan türbede, poligonalin her kenarına dışbükey şekil verilerek dairevi bir form elde edilmiştir. Kaide ile alt sırada yer alan pencere arasında kalan kısımlar kısa plastrlarla bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümün üzerinde iki sıra halinde “S” profilli kemerlerle nihayetlenen pencerelere yer verilmiştir. Alt ve üst sıra pencerelerinin arası, yivli kornişler ile sınırlandırılan, yapıyı çepeçevre dolaşan bir silme kuşak ile birbirinden ayrılmıştır. Silmenin araları poligonalı oluşturan her bir kenara ve alt pencerelerin kilit taşları hizasında olmak üzere kısa plastrlarla bölünmüştür. Türbenin alt kısmında dokuz adet pencereye yer verilmiştir (Resim 190). Türbeye girişin sağlandığı kenar ve bu kenarın her iki yanı hariç altta her cepheye birer pencere açılmıştır. Pencerelerinin kemerlerinin kilit taşlarında kırmızı renginin kullanıldığı stilize edilmiş istiridye rozetleri yer almaktadır. Alt kat pencereleri dıştan sade madeni şebekeler ile çevrelenmiştir. Günümüzde bu pencerelerden üç tanesinin madeni şebekeleri yoktur (Resim 191). Üst kısımda 11 adet pencere yer almaktadır. Pencereler, giriş açıklığının yer aldığı kenar dışındaki tüm cephelere açılmıştır. Üst sıra pencereleri formları bakımından alttakiler ile benzerlik göstermektedirler (Resim 192). Alt ve üst sıraları ayıran bölüm, üst sırada yer alan pencerelerin üzerinde aynı şekilde tekrar edilmiş ve gövde sonlandırılmıştır. Kasnak, poligonalı oluşturan her bir kenarın köşelerine gelmek üzere on iki adet “S” profilli konsol tarafından desteklenmektedir. Kasnağın üzerinde kurşun ile kaplı kubbe yer almaktadır ve tepesinde madeni bir âlem bulunmaktadır (Resim 193).

Türbenin kuzey tarafı, revak uzunluğunca dilimlenmeksizin düz tutulmuştur. Üç kemer gözlü revak, altısı serbest ikisi duvara bitişik sekiz mermer sütunun yuvarlak kemerler vasıtasıyla birbirlerine bağlanmasıyla oluşturulmuştur (Resim 194). Sütun başlıkları kompozit nizamdadır. Mermer örgüye sahip kemerlerin kilit taşlarında kırmızı renkli taş kullanılmıştır. Orta bölüm, yan bölümlere göre daha geniş ve yüksek tutulmuş, pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Yan bölümler ise tonoz ile örtülüdür. Kubbeye geçişi sağlayan pandantifler, kubbe ve tonozlar kalemişleri ile bezenmiştir (Resim 195).

Bu kenarın ortasında türbeye girişi sağlayan kapı yer alır (Resim 196). Kapı kemeri siyah ve beyaz mermerin almaşık olarak örülmesiyle meydana getirilmiştir. Kemerin kilit taşı üzerine kırmızı renkli mermerin kullanıldığı stilize edilmiş istiridye rozeti

yerleştirilmiştir. Mermer sövelerin iki ucu yivlenerek başlık ve kaideler yapılmıştır. Başlıkların üzerine tablalar yerleştirilmiş, kemer bu tablalar üzerine oturtulmuştur. Sövelerin iki yanında kırmızı renkli mermer sütunceler yerleştirilmiştir. Bu sütuncelerin başlıklarının üzerinde de tablaya yer verilmiştir. Bu tabla üzerine kemeri çevreleyen yivli kısa plastrlar yerleştirilmiştir. Bu kısım akant yaprakları ile hareketlendirilmiştir. Kapı bloğu, tekrarlayan silmelerle genişletilmiştir. Tekrarlayan silmelerle genişleyen kapı bloğunun oluşturduğu kısımda bir kaide üzerine oturan kırmızı mermer sütunce yer alır. Bu renkli sütunce içte yer alan sütunceye oranla daha büyük tutulmuş, kapı kemeri boyunca uzamıştır. Kemerin üzerinde ayet kitabesi yer almaktadır. Burada sülüsle “Kasas Sûresi” nin 88. ayeti yazılmıştır²¹⁴ (Resim 197). Ayet kitabesinin üzerinde akant yapraklarıyla bezenmiş bir taç yerleştirilmiştir.

Giriş açıklığının iki yanında pencere yerine dolaplara yer verilmiştir. Sövelerin üzerine düz bir atkı atılmıştır. Atkılarının ortalarında kırmızı renkli mermerin kullanıldığı stilize edilmiş istiridye rozeti yerleştirilmiştir. Bu atkılarının üzerinde mermerden dikdörtgen panolar yer alır.

Giriş açıklığının dışında bulunan kemer içte de aynı formda tekrarlanmıştır (Resim 198). İç kısım dışarıya göre daha sade tutulmuştur. Kemer dışarıda olduğu gibi siyah ve beyaz mermerin almaşık olarak örülmesinden oluşmuştur. Kemerin kilit taşında kırmızı renkli taşın kullanıldığı stilize edilmiş istiridye rozeti yerleştirilmiştir. Kemerin köşeliklerinde herhangi bir bezemeye yer verilmemiş bu kısımlar boş bırakılmıştır. Kemerin üzerinde dikdörtgen ayet kitabesi bulunmaktadır. Burada “Haşr Sûresi” nin 2. ayeti okunur²¹⁵ (Resim 199).

Türbe, içte 10.20 m. çapında bir daire üzerinde tertiplenmiş oniki kenarlı bir plana sahiptir. Mekân, iki sıra halindeki pencere dizisi ile aydınlatılmaktadır. Alt sırada yer alan pencereler 9 adettir. Kapı bloğunun her iki yanında pencerelere yer verilmeyip buralara dolaplar yerleştirilmiştir. Alt sıra pencerelerde dıştakiler ile aynı kemer formu tekrarlanmıştır (Resim 200). Kemerlerin kilit taşlarında kırmızı renkli taşların kullanıldığı stilize edilmiş istiridye rozetlerine yer verilmiştir. Kemerler ince silmelerle dikdörtgen çerçeve içine alınmıştır. Türbenin her köşesinde, zeminden 1 metre yükseklikte kaideler üzerinde hazırlanmış olan yuvalara kırmızı mermer sütunlar yerleştirilmiştir. Bu sütunlar

²¹⁴ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.242.

²¹⁵ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedan...* , s.242.

üzerinde iki katlı başlıklar ile sonlandırılmıştır. Alt sıra pencerelerinin üzerinde iki satır halinde bir ayet kuşağı yapıyı dolaşmaktadır (Resim 201). Yazı kuşağını, alttaki sütun başlıklarına oturan kırmızı renkli plastrlar dikdörtgen şekilli oniki panoya bölmüştür. Yazı kuşağı “Mülk Sûresi”nden ayetler ihtiva eder. Bu yazı kuşağının hazırlanmasında emeği geçen sanatkârlar imzalarını da atmıştır. Bu sayede hattatın Mahmud Celâleddin, hakkâkın ise Mehmed Şevkî olduğunu ve 1210/1796 yılında tamamlandığını öğrenebiliyoruz²¹⁶. Yazı kuşağının üzerinde üst kat pencereleri sıralanmaktadır. Giriş açıklığının bulunduğu kenar hariç olmak üzere on bir adet pencere yer almaktadır (Resim 202). Bu pencereler kemer formları bakımından alttakiler ile farklılık gösterir. Alt taraftaki pencerelerin aksine buradakiler yuvarlak kemerlere sahip olup vitraylıdırlar. İnce silmelerle çevrelenmiş pencerelerin arasındaki dar satırlar kalem işleri ile bezenmiştir. Köşeliklere on iki adet dairevi madalyon yerleştirilmiştir (Resim 203). Bu madalyonların içerisine; Allah, Muhammed, Ebubekir, Ömer, Osman, Ali, Hasan, Hüseyin, Zübeyr, Said, Sa’d ve Talha isimleri yazılmıştır. Madalyonların araları bitkisel bezemeli kalemişleri ile süslenmiştir.

Kubbe, tambur vasıtası ile duvarlara oturmaktadır. Tambur kısmı yoğun bir şekilde kalemişleri ile bezenmiştir. Kubbe göbeğinde kalemişleri ile bezenmiş dairesel bir madalyon yer alır (Şekil 35-36). Bu madalyondan çıkarak oniki kola ayrılan ışınal kalemişleri tambura kadar devam etmektedir. Kolların aralarında yer alan kısımlara çeşitli bitkisel motifler işlenmiştir (Resim 204).

Türbenin zemini altıgen tuğlalar ile döşelidir. Birisi Mihrişah Valide Sultan’a²¹⁷ ait olmak üzere türbede 5 adet sanduka yer almaktadır (Resim 205-206). Diğerleri; Hatice Sultan, Beyhan Sultan, Refet Kadın ve Rahime Perestû Sultan’a aittir²¹⁸. Sandukalardan dört tanesi sedef kakmalı parmaklıklar içinde yer alır. Mihrişah Valide Sultan’a ait sanduka bunlardan birisidir. İki basamaklı bir kaide üzerinde yer almaktadır. Üzerindeki puşidenin kitabesinin ilk sırasında: “*Cennetmekân mağfiretmişan Mihrişah Valide Sultan*” yazılıdır²¹⁹. Sandukaların üçü düz parmaklıklarla çevrelenmiş, bunların üzeri tamamen sedef kakmalar ile kaplanmıştır. Bunları çevreleyen parmaklıklar diğer türbelerde sıklıkla rastladığımız tarzda iken, Rahime Perestû Sultan’a ait olan sandukanın parmaklığı form ve sedef kakmaları açısından diğerlerinden farklılık göstermektedir (Resim 207). Rahime Perestû Sultan’a parmaklık, palmet motifinin sıklıkla kullanıldığı bitkisel motifler içerir ve

²¹⁶ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.242.

²¹⁷ Mihrişah Valide Sultan hakkında bilgi için bkz. M. Çağatay Uluçay, *a.g.e.*, s.99.

²¹⁸ Mehmet Mermi Haskan, *Eyüpsultan...*, s.189-190.

²¹⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.241.

bunların üzerinde sedef kakmalar görülmektedir.

4. DEĞERLENDİRME

Son Osmanlı başkenti İstanbul, içinde barındırmış olduğu camileri, medreseleri, sarayları, hamamları, meydan çeşmeleri, hanları ile adeta bir açık hava müzesidir. Kente tarihi ve mimari açıdan bu ihtişamı sağlayan yapılar arasında türbeler de yerini almıştır. 29 Mayıs 1453 tarihinde fethedilmesiyle beraber Türk döneminin başladığı kentte yoğun imar faaliyetlerinde bulunulmuştur. Bu imar faaliyetleri devletin yıkılışına kadar devam etmiştir.

Çalışmamızda Osmanlı devletinin son başkenti olan İstanbul'da batı sanat akımlarının Osmanlı mimarisine sızmaya başladığı XVIII. yüzyılda yapılmış olan 17 türbe ele alınmıştır. Bunlar içerisinde Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Fatih Sultan Mehmed, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbeleri hanedana mensup kişiler tarafından yaptırıldıkları için olsa gerek, yapıların diğer bölümleri kadar dış görünüşleri de büyük önem arz etmekte ve diğer eserlere göre daha anıtsal bir özellik göstermektedir. Ancak bunların yanında yine aynı dönemde yapılan Kefçe Dede, Hasan Ünsî Efendi, Nasuhi Mehmed Efendi türbeleri gibi mahalli yapılar da görülmektedir.

Türbeler; Fatih, Eyüp ve Üsküdar ilçeleri sınırları içerisinde yer almaktadır. Fatih İlçesi, bu yüzyılda en fazla eserin verildiği bölge olmuştur. Çalışmamıza dahil ettiğimiz türbelerden 9 tanesi Fatih İlçesi'nde yer almaktadır. Hasan Ünsî Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye, Koca Ragıp Paşa, III. Mustafa, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmet, Gülbahar Hatun ve Sultan I. Abdülhamid türbeleri Fatih İlçesi sınırları içerisinde yer almaktadır.

Özellikle Eyüp İlçesi'nde ruhaniyeti kabul edilen sahabe türbesi ve yanında kurulan cami etrafında türbe sahibi olmak her dönem yoğun bir şekilde istenmiştir. XVIII. yüzyılda da bu devam etmiştir. Çalışmamıza dahil edilen 17 türbenin 4'ü bu ilçede yer almaktadır. Bunlar; Hacı Beşir Ağa, Mihrişah Valide Sultan, Mehmed Vusuli Efendi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbeleridir. Hacı Beşir Ağa XVIII. yüzyılın en önemli nüfuz sahibi kişilerinden biridir. Belkide bu yüzden onun türbesi sahabe türbesine en yakın yerde konumlanmıştır. Eyüpsultan Camii'nin şadırvan avlusunu iç avluya bağlayan köşede yer alan kısma Hacı Beşir Ağa için bir türbe yapılmıştır. Mihrişah Valide Sultan Türbesi de sahabe türbesinin yakınına inşa edilmiştir. Mihrişah Valide Sultan'ın türbesi, Eyüpsultan Camii'nin Sultan Reşad Caddesi'ne açılan büyük dış kapısı karşısında yer almaktadır.

Mehmed Vusuli Efendi Türbesi diğer iki yapıya göre biraz uzakta, Feshane Caddesi üzerinde yer almaktadır. Eyüp 'de sahabe türbesine en uzakta inşa edilen eser, Eğrikapı'da Çebecibaşı Caddesi üzerinde Şeyh Cemaleddin Uşşaki için inşa edilmiş olanıdır.

XVIII. yüzyılın en dikkat çekici gelişmesi sur dışındaki mahalle ve bölgelerin öneminin artması olmuştur. İstanbul genel görünümüne fiziksel açıdan hala Topkapı Sarayı ve büyük camiler egemen olsa da Boğaz ve Haliç kıyıları ile Üsküdar bu görünüme dâhil olmaya başlamıştır. Üsküdar'da yoğun imar faaliyetleri başlamış, dini ve sivil mimari örnekleri verilmiştir. Dini mimari örnekler arasında türbeler de yerini almıştır. Bu dönemde bu bölgede inşa edilmiş olan 4 türbe araştırmamıza dâhil edilmiştir. Bunlar; Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan, Kefçe Dede ve Nasuhi Mehmed Efendi için yapılan türbelerdir.

4.1. Mimari

Çalışmamızda yer alan türbeleri 2 gruba ayırarak incelemek mümkündür. Bunlardan ilki **baldaken** tarzında inşa edilmiş olanlarıdır. Bu grubu oluşturan eserleri de kendi içerisinde plan özellikleri bakımından kare ve çokgen olarak alt gruplara ayırabiliriz. İkinci grubu kapalı tipte türbeler oluşturmaktadır²²⁰. Bunlar da kendi içerisinde kare, çokgen ve dikdörtgen planlı olmak üzere alt gruplara ayrılmaktadır.

Bu dönemde baldaken tarzında 4 türbe inşa edilmiştir. Bunlar; Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan, Kefçe Dede ve Koca Ragıp Paşa türbeleridir. Bunlardan Fatma Hanım Sultan Türbesi, kare planlı olup diğer örnekler çokgen plana örnek teşkil etmektedirler. Fatma Hanım Sultan Türbesi'nde kare baldaken, sekiz mermer sütunun üzerinin madeni bir kafes kubbe ile örtülmesiyle meydana gelmiştir. Çokgen planlı türbeleri kendi içerisinde iki alt gruba ayırmaktayız. Bunlardan ilki altıgen, diğeri sekizgendir. Kefçe Dede ve Koca Ragıp Paşa türbelerinde altıgen plan şeması uygulanırken, Gülnuş Valide Sultan Türbesi'nde sekizgen plan şeması uygulanmıştır. Altı mermer sütun tarafından taşınan Kefçe Dede Türbesi'nin üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. Koca Ragıp Paşa Türbesi ise yine altı mermer sütunun taşıdığı, fakat madeni bir kafes kubbenin örttüğü yapıdır. Gülnuş Valide Sultan Türbesi, sekiz mermer sütunun üzerinin madeni bir kafes kubbe ile örtülmesiyle oluşturulmuştur.

Baldaken tarzında inşa edilmiş türbelerin Anadolu'daki ilk örneklerine Beylikler Devri'nde rastlıyoruz²²¹. Akşehir Nasrettin Hoca Türbesi (1277) bu dönemde inşa edilmiş altıgen planlılara, Tokat Erenler Mezarlığı Kiçi Hatun Türbesi (1310) ise kare planlılara örnek teşkil etmektedir²²². Beylikler Devri'nde yeni bir plan türü olarak karşımıza çıkan baldaken tarzında türbelerin yapımına kendinden sonraki dönemlerde de devam edilmiştir. Erken Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen İznik Sarı Saltuk (XIV. yy ortaları), Gebze Malkoçoğlu Mehmet Bey (1385), Bursa Devlet Hatun (1413-1414) türbeleri kare, Tire Rum Mehmed Paşa Türbesi (1472) altıgen²²³, Edirne Darülhadis Camii Açık Türbe (XV. yy ilk yarısı)²²⁴ sekizgen planlı baldaken türbelere örnek oluşturmaktadır. Baldaken tarzında türbelerin inşasına Klasik Dönemde de devam edilmiştir. Eyüp Bulak Mustafa

²²⁰ Türbelerin sınıflandırılması için bkz. Celal Esad Arseven, *a.g.e.* , s.460.

²²¹ Gönül Öney, *Beylikler Devri...* , s.22.

²²² Ali Kılıcı, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, Ankara 2007, s.39-42.

²²³ Ertan Daş, *a.g.e.* , s.297-298.

²²⁴ Ali Kılıcı, *a.g.e.* , s.80.

Paşa (1534), Adana Ramazanoğulları türbeleri, sekizgen planlılara, Eyüp Lala Mustafa Paşa (1580)²²⁵, Eminönü Fatma Sultan (1588-89)²²⁶ türbeleri kare planlılara, Karacaahmet At Türbesi (1601), Atik Ali Paşa Türbesi ve Eminönü Şehzade Mahmud Türbesi (1603)²²⁷ ise bu dönemde inşa edilmiş olan altıgen planlılara örnek olarak gösterilebilir.

Yapılar arasında yer alan kare planlı Bursa Devlet Hatun Türbesi²²⁸, planı açısından araştırmamıza konu olan Fatma Hanım Sultan Türbesi²²⁹ ile benzerlik taşımaktadır. Bursa'daki örnekte kare plan, köşelerde kare ayaklar ve onların aralarına konulan sütunların, sivri kemerlerle birbirine bağlanması ile oluşturulmuştur. Fatma Hanım Sultan Türbesinde bu türbeden farklı olarak köşelerde de sütunlara yer verilmiştir. Devlet Hatun Türbesi külah ile örtülü iken Fatma Hanım Sultan Türbesi madeni bir kafes kubbe ile örtülmüştür.

İstanbul Atik Ali Paşa Türbesi (XVI. yy), araştırmamıza dâhil olan Kefçe Dede Türbesi (1722) ile kemer formları, üzerlerinin kurşun kaplı kubbe ile örtülü olması bakımından benzerlik taşımaktadır. Atik Ali Paşa Türbesi'nde kemerler ayaklar üzerine otururken Kefçe Dede Türbesi'nde sütunlara oturmaktadır. Karacaahmet At Türbesi (1601), taşıyıcıların sütun olması bakımından Kefçe Dede Türbesi ile benzerlik göstermektedir. Köprülü Mehmet Paşa Türbesi (1663) ve Koca Ragıp Paşa Türbesi, taşıyıcılarının sütun olması ve üzerlerinin madeni kafes kubbeli örtüsü ile birbirlerine benzer.

Adana Ramazanoğulları Türbesi (1593), kemer formları bakımından Gülnuş Valide Sultan Türbesi ile benzerlik göstermektedir. İki türbe örtü sistemleri ile birbirlerinden ayrılmaktadır. Ramazanoğulları Türbesi kurşun kaplı kubbe ile örtülü iken Gülnuş Valide Sultan Türbesi, madeni bir kafes kubbe ile örtülmüştür. Sekizgen planlı olarak inşa edilen türbelerde Gülnuş Valide Sultan Türbesi dışında böyle bir uygulamaya gidilmemiştir.

XVIII. yüzyılda İstanbul dışında da baldaken tarzında türbeler inşa edilmiştir. Erzurum Hacı Derviş Ağa (1736), Sivas Ali Ağa (1740-1741) türbelerinde kare, Trabzon

²²⁵ Lala Mustafa Türbesi için bkz. Yıldız Demiriz, "Lala Mustafa Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s.178.

²²⁶ Fatma Sultan Türbesi için bkz. Belgin Demirsar, "Sultanzade Mehmed Bey Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s.70.

²²⁷ Şehzade Mahmud Türbesi için bkz. Belgin Demirsar, "Şehzade Mahmud Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s.155.

²²⁸ Bursa Devlet Hatun Türbesi için bkz. Ali Kılıcı, *a.g.e.*, s.72-74.

²²⁹ Fatma Sultan Türbesi için bkz. Belgin Demirsar, "Sultanzade Mehmed Bey Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, İstanbul 1994, s.70.

Hamza Paşa Türbesi (1777) altıgen, Eski Van Teymur Paşa Türbesi (1778) sekizgen baldaken plan şeması uygulanmıştır²³⁰. Baldaken tarzında türbelerin inşasına sayılarının azalmasına rağmen XVIII. yüzyıl sonrasında da devam edilmiş, XX. yüzyıla kadar örnekler verilmiştir. İstanbul Şeyhülislam Mehmed Arif Efendi (XIX. yy), Balıkesir Zağnos Paşa Türbesi (20.yy) baldaken planın uygulandığı eserler arasında yer almaktadır²³¹.

Araştırmada ele aldığımız 13 türbe kapalı tipte inşa edilmiştir. Bunlar; Nasuhi Mehmed Efendi, Hasan Ünsî Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Hacı Beşir Ağa, Şeyh Cemaleddin Uşşaki, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbeleridir. Bu türbeler plan özellikleri ile birbirlerinden farklılık göstermektedirler. İnşa edilen bu türbelerde kare, dikdörtgen, poligonal plan tipleri uygulanmıştır.

İkinci grupta yer alan 13 türbenin 4 tanesi **kare planlı**dır. Bunlar; Hasan Ünsî Efendi, Nuruosmaniye, Aynülhayat Kadın ve Sultan I. Abdülhamid türbeleridir. Kare planlı türbeleri de kendi içerisinde plan özellikleri bakımından iki alt gruba ayırabiliriz. Bunlardan ilki dışta ve içte kare plan gösterenler, ikincisi ise köşeleri yuvarlatılmış kare planlı türbelerdir.

XVIII. yüzyıl İstanbul’unda dışta ve içte kare plan gösteren 3 türbe inşa edilmiştir. Bunlar; Hasan Ünsî Efendi, Nuruosmaniye ve Aynülhayat Kadın türbeleridir. Hasan Ünsî Efendi ve Aynülhayat Kadın türbeleri hemen her dönem sıkça karşılaşılan kübik gövdenin kubbe ile örtülmesinden meydana gelmiştir. Nuruosmaniye Türbesi’nde farklı bir uygulamaya gidilmiştir. Barok tesirleri altında meydana getirilen türbede kare kuruluş, köşelerde yer alan ağır payelerin yuvarlatılmasıyla yumuşatılmıştır. Yapının iç kısmında kare hacim, köşelere yerleştirilen sütunlar ile yuvarlatılmıştır.

Kübik bir gövdenin üzerinin kubbe ile örtülmesi Mezopotamya’dan Orta Asya’ya kadar İslâm öncesinde bile bilinen bir kuruluş esasıdır²³². Bu plan tipinde inşa edilen türbelerin tarihi bilinen en eskisi Buhara’da 907 yılında yapılan İsmâil Sâmânî türbesidir²³³. Bu plan türü çeşitli farklılıklarla XX. yüzyıla kadar uygulanmıştır. Anadolu

²³⁰ Ali Kılıcı, *a.g.e.* , s.111-112.

²³¹ Ali Kılıcı, *a.g.e.* , s.113.

²³² Mehmet Oluş Arık, *a.g.m.* , s.57.

²³³ Mehmet Oluş Arık, *a.g.m.* , s.58.

Selçuklu Dönemi'nde poligonal gövdeli türbelerden sonra en yoğun grubu oluşturmuştur. Konya Eyhadüddin Kirmani Türbesi²³⁴ (XIII. yy ortaları) ve Konya Hoca Cihan Türbesi²³⁵ Anadolu Selçuklu Dönemi'nde üzeri kubbe ile örtülü kübik gövdeli yapılara örnek oluşturmaktadır. Kare planlı türbeler, Beylikler Devri'nde, silindirik ve çokgen gövdelilerden sonra en yaygın grubu oluşturmaktadır²³⁶. Karaman İbrahim Bey İmaretî Türbesi (XIV. yy), beylikler devrinde kare planın uygulandığı örnekler arasında yer almaktadır²³⁷. Türbenin üzeri külahla örtülüdür.

Kare planlı türbeler, Erken Osmanlı Dönemi'nde en yoğun olarak kullanılan grubu oluşturmaktadır. Bu dönemin siyasi çalkantıları ve gerek devletin, gerekse bireylerin mütevazı mali imkânları göz önüne alındığında, neden böyle bir uygulamaya gidildiği anlaşılmaktadır²³⁸. İznik Kırkkızlar (1330-1362), Bursa Çoban Bey (XIV. yy ortaları), Bursa Azeb Bey (1450-1451), Bursa Hanım Kızlar Türbesi (XV. yy ortaları), bu dönemde inşa edilmiş kare planlı türbelere aittir. Bunlardan Azeb Bey ve Hanım Kızlar türbeleri kare planın üzerini örten kubbenin doğrudan duvarlara oturmasıyla Aynülhayat Kadın ve Hasan Ünsî Efendi türbeleri ile benzerlik göstermektedirler. Kırkkızlar Türbesi'nde kare plan, yüksek bir kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülmüştür. Çoban Mustafa Paşa Türbesi'nde ise kubbe yine doğrudan duvarların üzerine oturmakla birlikte, revaklı oluşu ile farklılık göstermektedir.

Kare planlı türbelerin inşasına Klasik Dönem'de de devam edilmiştir. Bursa'da yer alan Gülşah Hatun, Şirin Hatun ve Mükrim Hatun türbeleri klasik devirde kare planın uygulandığı örnekler arasında yer almaktadır. Bunlardan Mükrim Hatun ve Şirin Hatun türbelerinde kare plan, sekiz köşeli kasnak üzerine oturan kubbe ile örtülü iken, Gülşah Hatun Türbesi'nde kubbe doğrudan duvarlara oturmaktadır. Gülşah Hatun Türbesi bu özelliği ile Aynülhayat Kadın ve Hasan Ünsî Efendi türbeleri ile benzerlik taşımaktadır.

Kare planlı türbelerin ikinci grubunu köşeleri yuvarlatılmış kübik gövdeliler oluşturmaktadır. XVIII. yüzyılda bu plan şeması Sultan I. Abdülhamid Türbesi ile temsil edilmiştir. Barok tesirleri altında vücuda getirilen türbede karenin köşeleri yuvarlatılmıştır. Dışta olduğu gibi yapının içerisinde de dış kavse paralel dönmek suretiyle köşeler yuvarlatılmıştır. Kare planlı türbelerin inşasına XVIII. yüzyıldan sonra da devam

²³⁴ Eyhadüddin Kirmani Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.269-270.

²³⁵ Hoca Cihan Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...* , s.270-274.

²³⁶ Gönül Öney, *Beylikler Devri...* , s.21.

²³⁷ Gönül Öney, *Beylikler Devri...* , s.21.

²³⁸ Ertan Daş, *a.g.e.* , s.288.

edilmiştir.

Araştırmamıza dâhil olan türbelerden 3 tanesi **dikdörtgen planlı** olarak yapılmıştır. Bunlar; Nasuhi Mehmed Efendi, Şeyh Cemaleddin Uşşaki ve Hekimoğlu Ali Paşa türbeleridir. Nasuhi Mehmet Efendi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbelerinde dikdörtgen planlı yapı, ahşap bir çatı ile örtülüdür. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde ise dikdörtgen plan iki kare mekânın yan yana gelmesi ile oluşturulmuştur. Her iki kare mekân da sekiz köşeli kasnak üzerine oturan kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür.

Anadolu'da, dikdörtgen prizma gövdeli türbe örneklerine her dönemde rastlanılmakla birlikte, bu şeması hiçbir dönem yaygınlaşmamıştır²³⁹. Bunların bir kısmında mekân çift kubbeyle, bazılarında ise ahşap çatıyla örtülmüştür. Bu tip türbelerin tercih edilmesinde tüm aile mensuplarının defnedileceği geniş bir alan temin etme düşüncesi etkili olabilir²⁴⁰. Kemah, Berhamşah Türbesi (XIII. yy)²⁴¹, Kayseri-Pınarbaşı, Sancaktar Türbesi (1237-1246)²⁴² ve Amasya, Torumtay Türbesi (1278-1279)²⁴³, Anadolu Selçuklu Dönemi'nde dikdörtgen plan şeklinin uygulandığı yapılarıdır. Berhamşah Türbesi, planı açısından Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi ile benzerlik göstermektedir. Her iki örnekte de dikdörtgen plan iki kare mekânın yan yana gelmesiyle meydana getirilmiştir. Berhamşah Türbesi, yıldız külahla örtülü olması bakımından farklılık gösterir.

Erken Osmanlı Dönemi'nde dikdörtgen plan şeması dört eser ile temsil edilmiştir. Bunlar; Şeyh Edebalı (XIV. yy ortaları), Geyikli Baba (1324-1362), Pir İlyas (1482-1483), Paşa Sultan (XV. yy sonu-XVI. yy başı) türbeleridir. Üst örtüleri bakımından örneklerimiz ile farklılık göstermektedirler. Destari Mustafa Paşa Türbesi (XVII. yy başları), Edirnekapı, Güzel Ahmet Paşa Türbesi (1580-81) ve Pertev Mehmed Paşa Türbesi klasik dönemde dikdörtgen planda inşa edilmiş örneklerdir. Destari Mustafa Paşa Türbesi'nde dikdörtgen plan içte iki sivri kemerle üç bölüme ayrılmıştır. Ortada pandantifle geçilen kubbe, yanlarda ise aynalı tonoz ile örtülmüştür²⁴⁴. Pertev Mehmed Paşa'nın günümüzde üstü açık olan türbesinin üzerinin daha önce ahşap çatı ile örtülü olabileceği

²³⁹ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.289.

²⁴⁰ Hakkı Önkal, *Klasik Devir...*, s.53.

²⁴¹ Kemah, Berhamşah Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...*, s.343-347.

²⁴² Kayseri-Pınarbaşı, Sancaktar Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...*, s.347-349.

²⁴³ Amasya Torumtay Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...*, s.349-355.

²⁴⁴ Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Mustafa Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.565-566.

düşünülmektedir²⁴⁵. İlk yapısıyla Pertev Paşa Türbesi, Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi ile benzerlik gösterir. Güzel Ahmet Paşa Türbesi'nin üst örtüsü çökmüştür. Araştırmacılar çeşitli görüşler öne sürmüştür. Sumner-Boyd ve Freely, iki yanında aynalı tonozlar bulunan alçak bir kubbe ile örtülü olduğunu, Goodwin, iki kubbe ile örtülü olduğunu, Abdullah Kuran ise iç duvarlarında herhangi bir geçiş unsuru kalıntısı bulunmadığını ve ahşap çatı ile örtülü olabileceğini düşünmektedir²⁴⁶.

XVIII. yüzyıldan sonra da dikdörtgen planlı türbelerin inşasına devam edilmiştir. XIX. yüzyılın sonlarına doğru inşa edilen Hasan Hüsnü Paşa Türbesi, iki kubbe ile örtülüdür ve bu plan şekliyle Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'ne benzemektedir. II. Mahmud tarafından 1835 yılında genişletilerek yeniden inşa edilen Muhammed El-Ensarî Türbesi, üzeri ahşap bir çatı ile örtülüdür²⁴⁷. Bu haliyle Nasuhi Mehmed Efendi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbelerinin planına benzer.

Poligonal gövdeli türbeler, bu dönemde inşa edilmiş en yoğun grubu oluşturmaktadır. Bu grup 5 eser ile temsil edilmiştir. Bunlar; III. Mustafa, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi ve Mihrişah Valide Sultan türbeleridir. Poligonal gövdeli türbeler kendi içerisinde 4 gruba ayrılmaktadır. Altıgen, sekizgen, ongen ve onikigen olarak yapılmışlardır. Mehmed Vusuli Efendi Türbesi'nde altıgen, Gülbahar Hatun Türbesi'nde sekizgen, III. Mustafa ve Fatih Sultan Mehmed türbelerinde ise ongen plan şeması uygulanmıştır. Osmanlı barok mimarisinin en güzel örneklerinden birini temsil eden Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde ise oniki köşeli poligonal plan uygulanmıştır.

Altıgen plan şemasının uygulandığı Mehmed Vusuli Efendi Türbesi, kurşun kaplı kubbe ile örtülü olup, kubbe doğrudan duvarlara oturmaktadır. Anadolu'da Selçuklu ve Beylikler Dönemi'nde altıgen plan şemasının örneği yoktur²⁴⁸. Erken Osmanlı döneminde temsil edilmeye başlanmıştır. En erken tarihli olanı XIII. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen Ertuğrul Gazi Türbesi'dir. XIV. yüzyılda örneğine rastlanılmayan bu plan şeması XV. yüzyılda 10 eser ile temsil edilmiştir. Bursa, Cem Sultan (1479), Kayseri Şeyh Tennuri (1484-1485), Manisa Aynı Ali (XV. yüzyıl sonları) türbeleri bu yapılar arasında yer

²⁴⁵ Yıldız Demiriz, "Pertev Mehmed Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1994, s.244.

²⁴⁶ Gülbin Gültekin, "Güzel Ahmet Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1994, s.459.

²⁴⁷ M. Baha Tanman, "Muhammed El-Ensarî Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.492-493.

²⁴⁸ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.291.

almaktadır²⁴⁹. Klasik Devirde de yoğun olmamakla birlikte örneklerine rastlanmaktadır. Kara Ahmet Paşa Türbesi (XVI. yy II. yarısı) ve Sultan III. Murad Türbesi (1599) bu plan şemasına örnektir. İstanbul Şehzade Mahmud Paşa Türbesi (XVII. yy başları) de altıgen plan şemasına göre inşa edilmiştir. Yapı başlangıçta açık olarak yapılmış, sonra sütunların araları kapatılarak kapalı bir türbe haline getirilmiştir²⁵⁰.

Sekizgen plan şemasının uygulandığı Gülbahar Hatun Türbesi, kurşun kaplı kubbe ile örtülü olup, kubbe doğrudan duvarlara oturmaktadır. Hemen her devir poligonal gövdeliler içerisinde en çok tercih edilen grubu oluşturan bu tipin Anadolu'daki ilk örneklerine XII. yy ortalarında rastlıyoruz. Amasya Halifet Gazi Türbesi (XII. yy ortaları) sekizgen planın Anadolu'da uygulandığı en erken tarihli türbeler arasındadır²⁵¹. Erzurum Emir Saltuk Türbesi (XII. yy II. yarısı)²⁵², Divriği Kamerüddin Türbesi (1196)²⁵³ sekizgen plan şemasının Anadolu'da uygulandığı örneklerdendir. Erken Osmanlı Dönemi'nde poligonal gövdeli türbeler içinde de en yoğun tercih edilenini sekizgen planlılar oluşturmuştur²⁵⁴. Yenişehir, Süleyman Paşa Türbesi (1337-1338), Bursa, Yeşil Türbe (1421), Edirne Hüseyin Çelebi Türbesi (1450) sekizgen planın uygulandığı yapılar arasındadır. Bunlardan Edirne, Hüseyin Çelebi Türbesi üst örtüsü bakımından Gülbahar Hatun Türbesi ile benzerlik taşır. Klasik Dönemde poligonal gövdeli türbeler en çok tercih edilen grubu oluşturmuştur. Hubbi Hatun (1598)²⁵⁵, Şekerpare Kadın ve Rum Mehmet Paşa (XVI. yy)²⁵⁶ türbeleri Klasik Devir'de sekizgen plan şemasının uygulandığı yapılar arasında yer almaktadır. Bunlardan Şekerpare Kadın ve Rum Mehmed Paşa türbelerinde sekizgen gövde kasnaksız kubbe ile örtülü olmaları ile Gülbahar Hatun Türbesi'ne benzerler. Sekizgen planlı türbelerin yapımına XVIII. yüzyıldan sonra da devam edilmiştir. Sultan Mehmed Reşad Türbesi (XX. yy I. yarısı), sekizgen plan şemasının XVIII. yüzyıldan sonra uygulandığı örnekler arasında yer alır.

III. Mustafa ve Fatih Sultan Mehmed türbelerinde ongen plan şeması uygulanmıştır. III. Mustafa Türbesi, önünde üç kemer gözlü bir revak bulunan ongen gövdenin kurşun

²⁴⁹ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.296.

²⁵⁰ Belgin Demirsar, *Şehzade Mahmud...*, s.155.

²⁵¹ M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.67.

²⁵² Emir Saltuk Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...*, s.19-23.

²⁵³ Kamerüddin Türbesi için bkz. Hakkı Önkal, *Anadolu Selçuklu...*, s.42-46.

²⁵⁴ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.291.

²⁵⁵ Hubbi Hatun Türbesi için bkz. Yıldız Demiriz, "Hubbi Hatun Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. IV, İstanbul 1994, s.92-93.

²⁵⁶ Rum Mehmed Paşa Türbesi için bkz. İ. Aydın Yüksel, "Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VI, İstanbul 1994, s.346-347.

kaplı bir kubbe ile örtülmesiyle oluşturulmuştur. Kubbe yine ongen olan bir kasnak üzerine oturmaktadır. Fatih Sultan Mehmed'in ilk türbe yapısının 1766 yılındaki depremden sonra yıkılması üzerine, III. Mustafa tarafından bugünkü ongen planlı türbe yapılmıştır. Türbe önünde tek gözlü bir revağın bulunduğu kurşun kaplı bir kubbe ile örtülüdür. Kubbe kasnaksız olup doğrudan duvarlara oturmaktadır. Ongen planlı türbelerin pek fazla tercih edilmediği görülür. Konya II. Kılıçarslan Türbesi (XII. yy son çeyreği), ongen plan şemasının Anadolu'da kullanıldığı ilk örnektir²⁵⁷.

Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde onikigen plan şeması uygulanmıştır. Osmanlı barok mimarisinin en önemli örneklerinden birini gösteren türbe, oniki köşeli poligonal bir plana sahip olup, önünde üç gözlü bir revağa sahiptir. Poligonalin her kenarına, dışbükey şekil verilerek dairevi bir form elde edilmiştir. Anadolu'da poligonal planlı türbeler arasında sekizgen plandan sonra en fazla bu tipte örnek verilmiştir. En erken tarihli olanı Gevaş'ta 1359 tarihli Halime Hatun Türbesi'dir. Türbeler yoğunlukla Ahlat, Erciş ve Muş bölgelerinde toplanmıştır²⁵⁸. Germiyoğlu beyliği eseri olan Çivril Kümbeti (Habib Acem Yatırı XIV. yy) onikigen plan şemasının beylikler döneminde uygulandığı örnekler arasında yer almaktadır²⁵⁹. Erken Osmanlı Dönemi'nde bu plan şemasının örneklerine rastlanılmamaktadır²⁶⁰. Mirimiran Mehmed Paşa (1589)²⁶¹ ve Gazanfer Ağa (XVI. yy sonları)²⁶² türbeleri klasik devirde onikigen plan şemasının uygulandığı yapılardır.

Hacı Beşir Ağa Türbesi, planı ile diğer türbelerden ayrılmaktadır. Eyüpsultan Camii'nin şadırvan avlusunu iç avluya bağlayan köşe değerlendirilerek inşa edilen türbe, güneydoğu kenarı pahlanmış dikdörtgen planlı ana yapının kuzeybatı köşesinde bir koridor açılmasıyla oluşturulmuştur. Arazi yapısından dolayı böyle bir uygulamaya gidilmiştir.

Türbelerin yapımında genellikle küfeki taşı ve mermer tercih edilmiştir. Bunların yanında taş ve tuğladan da yararlanılmıştır. Mermer malzemenin kullanımında önceki yıllara göre azalma görülmektedir. Bunun nedeni devletin içinde bulunduğu olumsuz ekonomik şartlara bağlanabilir. Mermere daha çok hanedana mensup kişilerin türbelerinde yer verilmiştir. Hanedana mensup kişiler için yapılan türbelerde daha özenli bir işçilik

²⁵⁷ M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.70.

²⁵⁸ M. Oluş Arık, *a.g.m.*, s.71-72.

²⁵⁹ Ali Osman Uysal, *Germiyoğulları Beyliğinin Mimari Eserleri*, Ankara 2006, s.236-237.

²⁶⁰ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.290.

²⁶¹ Mirimiran Mehmed Paşa Türbesi için bkz. Yıldız Demiriz, "Mirimiran Mehmed Paşa Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul 1994, s.473-474.

²⁶² Gazanfer Ağa Türbesi için bkz. Ahmet Vefa Çobanoğlu, "Gazanfer Ağa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul 1994, s.375-377.

gösterilmiştir.

Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan, Koca Ragıp Paşa, Fatih Sultan Mehmed ve Mihrişah Valide Sultan türbeleri mermerden yapılmıştır. Kefçe Dede, Nuruosmaniye, III. Mustafa ve Sultan I. Abdülhamid türbelerinde mermer ve küfeki taşı birlikte kullanılmıştır. Kefçe Dede Türbesi'nde sütunlar mermer olup bunun üzeri küfeki taşındandır. Nuruosmaniye türbesinde; kuzey, güney ve batı cephe belirli bir yüksekliğe kadar mermer malzemeli olup üst kısımlarda küfeki taşı kullanılmıştır. Yapının doğu cephesi diğerler cephelerden farklı olarak, külliye'nin diğer yapılarıyla uyum açısından küfeki taşıyla yapılmıştır. Nuruosmaniye ek türbe yapısında ise doğu cephe ana yapıda olduğu gibi küfeki taşındandır. Batı ve güney cephe ise küfeki taşı ve tuğlanın kullanıldığı almalı duvar tekniğinde yapılmıştır. III. Mustafa Türbesi'nde caddeye bakan üç cephe alt sıra pencerelerinin üst hizasına kadar mermerden olup diğer kısımlarda küfeki taşı kullanılmıştır. Sultan I. Abdülhamid Türbesi'nde ise yapının geneli mermer olup, kubbe kasnağı küfeki taşı ile yapılmıştır. Gülbahar Hatun, Şeyh Cemaledin Uşşaki ve Mehmed Vusuli Efendi türbeleri küfeki taşı ile yapılmıştır. Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi'nin duvarları sıvalı olduğu için kullanılan malzeme ve teknik anlaşılamamaktadır. Hasan Ünsi Efendi Türbesi'nde tuğla ve moloz taş birlikte kullanılmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde caddeye bakan kuzey cephe mermerdendir. Güney ve batı cepheleri küfeki taşı ve tuğlanın kullanıldığı kasetleme tekniği ile yapılmıştır. Sebile bitişik doğu cephe sıva ile kaplı olduğundan kullanılan malzeme ve teknik anlaşılamamaktadır. Beşir Ağa Türbesi'nde batı cephede bulunan giriş açıklığı ve hacet penceresinin bulunduğu bölüm mermerden olup diğer bölümler sıvalıdır. Güney cephe küfeki taşındandır. Aynülhayat Türbesi'nde ise alt sıra pencerelerinin üst hizasına kadar olan kısım mermerden olup diğer bölümler moloz taş ve tuğladandır.

Nuruosmaniye Türbesi ek yapısında kısmi olarak uygulanan almalı duvar tekniği, Bizans asıllı olmakla birlikte Osmanlı yapılarında da kullanılmıştır. Bu teknik; aynı malzemenin farklı renk tonları ile yapıldığı gibi, farklı malzemelerin birlikte kullanılmasıyla da yapılmıştır. Farklı malzemelerin kullanılmasıyla yapılan almalı tekniğin bilinen en erken örneği Via Appia'daki (Roma) Maxentius Circus'ta (İ.S. 31) bulunmaktadır²⁶³. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde kısmi olarak uygulanan kasetleme tekniği

²⁶³ Afife Batur, "Osmanlı Camilerinde Almalı Duvar Üzerine", *Anadolu Sanatı Araştırmaları Dergisi*, S.2, İstanbul 1970, s.137.

de yine Bizans asıllıdır²⁶⁴.

Araştırma kapsamındaki türbelerde iki farklı örtü sisteminin kullanıldığı görülmektedir. İlki kubbe, ikincisi ise ahşap çatı ile örtülüdür. Türbelerden 14'ü kubbe ile örtülüdür. Kubbe ile örtülen türbeler de kullanılan malzeme bakımından maden ve kâgir olarak ikiye ayrılmaktadır. Madeni kafes kubbeler, baldaken tarzında inşa edilen örneklerde kullanılmıştır. Bunlar; Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan ve Koca Ragıp Paşa türbeleridir. Madeni kafes kubbeli türbelere XVIII. yüzyıldan önce inşa edilen türbelerde de rastlanılmaktadır. İstanbul Köprülüler Türbesi (1663) madeni kafes kubbenin XVIII. yüzyıldan önce uygulandığı yapılar arasındadır²⁶⁵. Madeni kafes kubbeli türbelere yurt dışında inşa edilen yapılarda da yer verilmiştir. Saraybosna, Şeyh İbrahim Yuyi (1707), Travnik, Muhsinzade Abdullah Paşa (1748-49) türbeleri²⁶⁶, madeni kafes kubbe ile örtülü türbelere örnek oluşturmaktadır.

Kâgir olarak yapılan 11 türbenin üzeri kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde kubbe kasağa, Kefçe Dede, Hasan Ünsî Efendi, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun ve Mehmed Vusuli Efendi türbelerinde ise doğrudan duvarlara oturmaktadır. Kubbeye geçişler; Kefçe Dede, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde pandantifle, Hasan Ünsî Efendi ve Hekimoğlu Ali Paşa türbelerinde tromplarla, Sultan I. Abdülhamid Türbesi'nde ise tromp-pendantif kombinezonu ile sağlanmıştır.

Nasuhi Mehmed Efendi, Şeyh Cemaleddin Uşşaki ve Hacı Beşir Ağa türbeleri ikinci grubu oluşturan ahşap çatı ile örtülüdür. Bunlardan Nasuhi Mehmed Efendi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbelerinde ahşap çatı kiremit ile kaplı iken, Hacı Beşir Ağa Türbesi'nde kurşun ile kaplıdır. Ahşap çatılı türbelerin hepsinin dikdörtgen planlı olması dikkat çekicidir.

Selçuklu Dönemi'nde inşa edilen türbelerde örneğine rastlanılmayan, Erken Osmanlı Dönemi'nde ortaya çıkan revak unsuru²⁶⁷ bu dönem türbelerinde de sıkça uygulanmıştır.

²⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet İ. Tunay, *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihendirme*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1984.

²⁶⁵ Ali Kılıcı, *a.g.e.*, s.111.

²⁶⁶ Ali Kılıcı, *a.g.e.*, s.137-138.

²⁶⁷ Ertan Daş, *a.g.e.*, s.287.

Araştırma kapsamında giren beş türbede revağa yer verilmiştir. Bunlardan; Nuruosmaniye, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbeleri üç kemer gözlü, Fatih Sultan Mehmed Türbesi ise tek kemer gözlü revağa sahiptir. Üç kemer gözlü revağa sahip olan Nuruosmaniye, III. Mustafa ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde orta bölüm yan bölümlere göre daha geniş tutulmuş, pandantifle geçilen kubbe ile, yan bölümler ise tonoz ile örtülmüştür. Sultan I. Abdülhamid Türbesi'nde farklı bir düzenlemeye gidilmiştir. Bu türbede de orta bölüm yanlara göre daha geniş tutulmuştur. Orta bölüm pandantifle geçilen kubbe ile yan bölümler ise yarım kubbeler ile örtülmüştür. Tek kemer gözlü revağa sahip Fatih Sultan Mehmed Türbesi'nde revak, pandantifle geçilen kubbe ile örtülüdür.

Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun ve I. Abdülhamid türbelerinde giriş açıklıkları sivri kemerlidir. Hasan Ünsî Efendi, Hacı Beşir Ağa, Şeyh Cemaleddin Uşşaki ve Mehmed Vusuli Efendi türbelerinde giriş açıklıkları basık kemerli olarak yapılmıştır. III. Mustafa Türbesi'nde sivri kemerli, Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde "S" ve "C" kıvrımlı kemerli olan giriş açıklığı, Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi'nde düz atkılı olarak yapılmıştır. Nuruosmaniye, III. Mustafa, Fatih Sultan Mehmed, I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde giriş açıklığı, içte dıştaki ile aynı formu gösteren kemerleri ile iç portal gibi ele alınıp değerlendirilmiştir.

Bu dönemde inşa edilen türbelerin formlarında önemli değişiklikler görülmekle beraber, mekânın iki sıra pencere ile aydınlatılması geleneğinin de devam ettiği görülmektedir. Nuruosmaniye, III. Mustafa, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde cephelere iki sıra pencere açılmıştır. İki sıra halinde yapılan pencerelerde üst sıradakiler alçı şebekelidir. Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi ve Sultan I. Abdülhamid türbelerinde alt sıra pencereleri dikdörtgen formlu olup düz atkılıdır. Nuruosmaniye Türbesi'nde kuzey, batı ve güney cephede yer alan pencereler dikdörtgen formlu, düz atkılı iken doğu cephede yer alan pencereler kırık kemerlidir. Nuruosmaniye Türbesi'ne benzer bir uygulama III. Mustafa Türbesi'nde görülür. Ordu Caddesine bakan üç cephede açılan pencereler dikdörtgen formlu olup kırık kemerli iken diğer yedi cephede dikdörtgen formlu, düz atkılıdır. Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde ise alt sırada yer alan pencereler dikdörtgen formlu olup kırık kemerlidirler. Nuruosmaniye, III. Mustafa ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde üst sırada yer alan pencereler dikdörtgen formlu olup kırık kemerlidir. Fatih

Sultan Mehmed ve eşi Gülbahar Hatun türbelerinde pencereler yine dikdörtgen formlu olup yuvarlak kemerlidir. Mehmed Vusuli Efendi Türbesi'nde üst sırada yer alan pencereler yuvarlak şebekelidir. Sultan I. Abdülhamid Türbesi'nde ise dikdörtgen formlu pencereler sivri kemerlidir.

Nasuhi Mehmed Efendi, Hasan Ünsî Efendi ve Hacı Beşir Ağa, Aynülhayat Kadın türbelerinde pencereler dikdörtgen formlu olup düz atkılıdır. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde yer alan pencereler dikdörtgen formlu olup sivri kemerlidir. Şeyh Cemaleddin Uşşaki Efendi Türbesi'nde güney yönde açılan yer alan pencereler dikdörtgen formlu olup, II. Mahmud döneminin ampir üslubunu yansıtan sepetkulpu biçiminde kemerlere sahiptir. Batı duvarında yer alan pencere dikdörtgen formlu olup sivri kemerlidir.

Sadece Hekimoğlu Ali Paşa ve Nuruosmaniye türbelerinin kasnaklarında pencerelere yer verilmiştir. Her iki pencere de dikdörtgen formlu olup, Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde sivri kemerli iken Nuruosmaniye Türbesi'nde ise yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır.

4.2. Süsleme

İstanbul'da XVIII. yüzyılda inşa edilen türbelerden hanedana mensup olanları süsleme bakımından kayda değer unsurlar taşımaktadır. Diğer türbeler süsleme bakımından sade bir özellik göstermektedir. Eserlerde görülen süslemeleri çini, kalemişi, taş, tuğla, alçı, ahşap, sedef, maden işleri olarak 8 grupta toplayabiliriz.

Çininin bu dönemde inşa edilmiş türbelerde çok az kullanıldığı görülmektedir. Ele aldığımız eserlerden sadece III. Mustafa, Hacı Beşir Ağa ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbelerinde çini süslemeye rastlanılmıştır. Sultan III. Mustafa Türbesi'nin çinileri Üsküdar Sarayı'ndan alınarak buraya nakledilmiştir. Alt sıra pencerelerinin üstüne kadar yerleştirilen bu çiniler, XVI. yüzyılda İznik çini atölyelerinde üretilmiştir ve II. Selim Türbesi'ndeki çiniler ile büyük benzerlik göstermektedirler. Hacı Beşir Ağa Türbesi'ndeki çiniler, son yıllarda Eyüpsultan Türbesi'nde yapılan restorasyon çalışması sonrasında kalan çini parçalarının değerlendirilerek buraya konulmasıyla oluşturulmuştur. Çiniler dehliz kısmı ve türbenin içinden alınan parçalardan oluşmaktadır. Bu çini parçalarından dehliz kısmının pencerelerin üzerinden alınan çiniler XVIII. yüzyıl Kütahya üretimidir. İç avluya bakan hacet penceresinin olduğu cephenin çevresine yerleştirilen çini parçalarının bir araya getirilmesiyle oluşturulan kompozisyondaki çiniler İznik ve Kütahya üretimleri olup XVI-XVIII. yy örnekleridir. Çini kullanımının görüldüğü son örnek Cemaleddin Uşşaki Türbesi'dir. Bu yapıda görülen çiniler türbenin 1982 yılındaki onarımı sırasında yapılmıştır ve herhangi bir sanat değeri taşımazlar.

XI. yüzyılın ikinci yarısında Karahanlı ve özellikle Selçuklu yönetimindeki yerlerde mimari eserlerde süsleme amacıyla çini kullanılmaya başlanmıştır. Çiniler cami, türbe ve kümbet gibi eserlere uygulanmıştır. Çininin yer aldığı en erken tarihli türbe, Horosan'da Sencan'daki Türbe-i Haydariye (1100) dir²⁶⁸. Çini kullanımı, Erken Devir Osmanlı türbelerinde çok tercih edilmemiştir. Bu devirde inşa edilen Yeşil Türbe, hem dış hem de içinde barındırdığı çinileri ile çininin en bol ve en güzel kullanıldığı türbelerden biridir²⁶⁹. Klasik Devir Osmanlı türbelerinde süslemede çini başrolü oynamıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan ve II. Selim türbeleri bu dönemde çininin kullanıldığı önemli eserler arasındadır²⁷⁰. XVIII. yüzyıl sonrasında yapılan türbelerde de çini kullanılmıştır. Kütahya'da XVI. yüzyıl çinilerinin kopyaları olarak hazırlanan Sultan Reşad

²⁶⁸ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977, s.325.

²⁶⁹ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.15.

²⁷⁰ Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.26-27.

Türbesi (1913-1914) çinileri²⁷¹ bunlar arasında yer alır.

Bu devirde inşa edilen 9 türbede **kalemişi bezemeye** yer verilmiştir. Kalemişi bezemeler genellikle kubbe, kubbeye geçiş elemanları, pencere kenarları ve revak bölümlerinde tercih edilmiştir. Mekânda görsel bütünlük sağlamak amacıyla, bazı yapılarda iki sıra halinde yapılan pencere sıralarında üst sırada giriş açıklığının olduğu yere kalemişi bezeme ile pencere tasviri yapılmıştır. Kalemişi bezemenin görüldüğü türbelerin hepsi hanedan mensuplarına aittir. Bu yapılar; Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Aynülhayat Kadın, Fatih Sultan Mehmed, Gülbahar Hatun, Mehmed Vusuli Efendi, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbeleridir. Nuruosmaniye Türbesi dışında, önünde bir revağa sahip eserlerin tümünde, revak bölümlerinde kalemişi bezemeye yer verilmiştir. III. Mustafa, Gülbahar Hatun, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde kalemişi bezemeler üst sırada yer alan pencerelerin etrafında, kubbeye geçiş öğelerinde ve kubbededir. Hekimoğlu Ali Paşa ve Nuruosmaniye türbelerinde kubbe kasnağı ve kubbe, Aynülhayat Kadın ve Mehmed Vusuli Efendi türbelerinde ise kubbe kalemişleri ile bezenmiştir. Kalemişi bezemenin en yoğun görüldüğü eser Fatih Sultan Mehmet Türbesi'dir. Yapı boşluk bırakılmaksızın yoğun bir biçimde kalemişleri ile bezenmiştir. Kalemişleri yapılırken akant yaprakları, istiridye kabukları, çiçek buketleri, asma yaprakları, üzüm salkımları, perde motifi, rumiler, palmetler, şemseler, çeşitli geometrik ve bitkisel motifler kullanılmıştır. Kalemişleri yapılırken kırmızı, mavi, yeşil, siyah ve sarının tonlarından yararlanılmıştır. Nuruosmaniye Türbesi sadece siyahın kullanıldığı kalemişleri ile bezenmiştir.

Osmanlı türbelerinde kalemişleri her dönem sevilerek kullanılmıştır. Erken Osmanlı eserlerinde kalemişi bezemelerin büyük çoğunluğu tamamen yok olmuş veya sonraki sıvalarla gizlenmiştir. Hatuniye Türbesi bu devirde kalemişlerinin görüldüğü eserler arasındadır²⁷². Klasik devirde yapılmış olan Kanuni Sultan Süleyman, Sultan I. Ahmed, I. Selim, II. Selim ve II. Bayezid türbeleri kalemişleri ile dikkat çeken eserler arasındadır. XVIII. yüzyıldan sonra yapılan türbelerde de kalemişi bezemelere yer verilmiştir. Şah Sultan (1800-1801), Nakşidil Valide Sultan (1817-1818) ve Sultan Reşad (1913-1914) türbeleri kalemişi bezemelere yer verilen eserler arasındadır.

Taş süsleme; sütun başlıklarında, kemerlerin kilit taşlarında, mezar taşlarında, kemer

²⁷¹ Yıldız Demiriz, "Mehmed V Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.349.

²⁷² Hakkı Önkal, *Osmanlı Hanedanı...*, s.16.

alınlıklarının çevresinde kalan boş kısımlarda ve genellikle de yapıların cadde tarafına bakan cephelerinde kullanılmıştır. Bunlar, baldaken tarzında inşa edilen türbelerde daha yoğun olarak görülmektedir. Rozetler ve kabaralar sıklıkla tercih edilmiştir. Gülnuş Valide Sultan ve Fatma Hanım Sultan'ın mezar taşları, taş süslemeleri ile dikkat çeker. Gülnuş Valide Sultan'ın başucu taşında merkezinde dokuz dilimli yuvarlak formda istiridye niş oluşturulmuş bunun altında onbir satırlık kitabeye yer verilmiştir. Ayakucu taşında merkezinde yine dokuz dilimli yuvarlak formda istiridye niş oluşturulmuş, bunun altında vazodan çıkan çiçek motiflerine yer verilmiştir. Fatma Hanım Sultan'ın başucu taşında Gülnuş Valide Sultan Türbesi'ndekine benzer dokuz dilimli yuvarlak formda istiridye niş yerleştirilmiştir. Burada farklı olarak nişin çevresindeki boş kısımlara çiçek motifleri yapılmıştır. Ayakucu taşında ise bir servi ağacı motifi yükselmektedir. Servi ağacını asma dalları dolamakta ve dalların üzerinde asma yaprakları ve üzüm salkımları bulunmaktadır. Ele aldığımız eserler içerisinde, III. Mustafa Türbesi'nin cephelerinde görülen kuşevleri, taş süslemenin en güzel örneğini temsil eder. Bu yüzyılda yapılmış türbeler içerisinde cephesinde kuşevi barındıran tek örnek olması bakımından önemlidir. Kuşevleri, türbenin iki köşesinde plastrlar üzerindeki saçak altlarına yapılmıştır. Batı tarafta yer alan kuş evi iki ayrı yapıdan oluşmaktadır. İkinci kuşevi ise dikdörtgen cepheli iki katlı bir mescit olarak tasarlanmıştır. Kuşevleri XVIII. yüzyıldan önce Havatin, Ekmekçizade Ahmed Paşa, Feridun Paşa, Rüstem Paşa türbelerinde uygulanmıştır. Ancak bu saydığımız örneklerde genellikle kırık kemerli, dikdörtgen, daire, kare biçiminde oyuklar oluşturularak yapılmışlardır²⁷³. III. Mustafa Türbesi, İstanbul'da inşa edilen türbeler içerisinde cephesinde mimari bir yapıya yer verilen kuşevleri ile tek örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Gülnuş Valide Sultan, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinin iç kısımlarında mekânı bir yazı kuşağı dolamaktadır. Mermer üzerine işlenmişlerdir ve Kur'an'dan çeşitli ayetler içerirler. Gülnuş Valide Sultan, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde bu yazıyı işleyen sanatçıların imzaları bulunduğundan isimleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz.

Tuğla süsleme 4 eserde görülür. Bunlar; Hasan Ünsî Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Aynülhayat Kadın ve Nuruosmaniye Türbesi ek yapısıdır. Hasan Ünsî Efendi Türbesi'nde cephelere açılan pencerelerin, Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde güney cephede giriş açıklığı ve pencerelerin, Nuruosmaniye Türbesi ek yapısında ise batı cephede açılan pencerelerin üzerine, tuğla örgüler ile sahte kemerler yapılmıştır. Aynülhayat Kadın

²⁷³ H. Örcün Barışta, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul'undan Kuşevleri*, Ankara 2000, s.228-236.

Türbesi'nde dikine yerleştirilmiş tuğlalar ile kemerler oluşturulmuştur. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi cepheleri ve Nuruosmaniye Türbesi ek yapısının batı cephesi tuğlalar ile yapılan kirkikorniş ile sınırlandırılmıştır. Kirkikornişler dekoratif bir görünüm oluşturmuştur.

Bu devirde inşa edilen türbelerde **sedef kullanımında** önceki yıllara göre düşüş görülür. XVIII. yüzyıldan önce inşa edilen türbelerde kapı ve pencere kanatlarında uygulanan sedef kullanımına bu dönemde rastlanılmaz. Bu dönemde inşa edilen türbelerde sedef kakmalara sandukaları çevreleyen ahşap parmaklıklar üzerinde yer verilmiştir. Nuruosmaniye, III. Mustafa, I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde sandukaları çevreleyen ahşap parmaklıklar üzerinde sedef kakmalar görülür. Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde yer alan Rahime Prestû Sultan'a ait sandukayı çevreleyen parmaklıktaki sedef kakmalar dikkat çeker.

Ahşap süsleme, sanduka parmaklıklarında, ahşapla örtülü türbelerin tavanlarında ve pencere kapaklarında görülür. Pencere kapakları çift kanatlı olarak yapılmışlardır ve işçilik bakımından zengin değildirler. Önceki yüzyıllara göre çok sade yapılmışlardır. Sandukaları çevreleyen parmaklıklar formları ile birbirlerine benzer. Mihrişah Valide Sultan Türbesi'ndeki Rahime Prestu Sultan'a ait sandukanın parmaklığı üzerine yer alan palmet, rumi, şemse motifleri ile dikkat çeker. Nasuhi Mehmed Efendi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki türbelerinde tavan kısmında ahşap çıtalar ile sekiz kollu yıldız motifleri²⁷⁴ uygulanmıştır.

Bu dönemde inşa edilen türbelerde **maden işleri** önemli yer tutmaktadır. Maden işleri daha çok pencere şebekelerinde kullanılmıştır. Bunların yanında sanduka parmaklıklarında, baldaken tarzında inşa edilen türbelerin sütunları arasındaki boş kısımlarda ve üst örtülerinde tercih edilmiştir. Ele aldığımız eserlerin büyük bir çoğunluğunda lokma demir parmaklıklar kullanılmıştır. Bitkisel motiflerin görüldüğü Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nin kuzey cephesinde yer alan pencerelerinin parmaklıkları, dikkat çekici örneklerden birisidir. Pencerelerin üzerine atılan sivri kemerlerin alınlık kısmında da madenlerden faydalanılmıştır. Burada bitkisel motifler ve çeşitli ayetler ihtiva eden bezemelere yer verilmiştir. Fatih Sultan Mehmed Türbesi'nin 1865-1866 yılları

²⁷⁴ Sekiz kollu yıldız motifi için bkz. Mehmed Büyükçanga, "Türk Mimarisinde Sekiz Köşeli Yıldız Motifleri", *6. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Kırgızistan 25-28 Mayıs 2008, s.1230-1234; Yıldız Demiriz, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul 2006; Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982; Rüçhan Arık, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul 2000.

onarımı sırasında konulan gümüş şebekeli sanduka parmaklığı maden işleri içerisinde en güzel örneklerden birini teşkil etmektedir.

Alçı süsleme üst sıra pencerelerinde görülür. Genellikle vitraylı olarak yapılmışlardır. Fatih Sultan Mehmed Türbesi saçağında görülen alçı süslemeler döneminin özelliğini yansıtmamaktadır. Bitkisel bezemelerde gözlenen üslup saçağın XIX. yüzyılda elden geçirilmiş olabileceğini düşündürür.

SONUÇ

İstanbul, Asya ve Avrupa'yı birbirine bağlayan İstanbul Boğazı'na sahip olması nedeniyle jeopolitik açıdan büyük önem taşımaktadır. Roma ve Bizans devletlerine başkentlik yapan şehir, 29 Mayıs 1453 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmiş ve Türk dönemi başlamıştır. Fetihden sonra kentte yoğun imar faaliyetleri başlamıştır. Cami, medrese, türbe, han, hamam gibi mimari yapılar İstanbul'un dört bir tarafını süslemiştir. Özellikle XVI. yüzyılda Mimar Sinan döneminde Türk mimarisi en parlak dönemini yaşamış, XVII. yüzyılda onun izinden gidenlerle eserler yapılmaya devam edilmiştir. Yüzyılın sonuna doğru, devletin savaşlarda ardı ardına almış olduğu yenilgiler yüzünden ekonomisinde bozulmalar görülmüş ve mimaride bir duraklama başlamıştır. Siyasal gücün azalması ve peş peşe gelen yenilgiler sonrasında yönetici kadroda Avrupa'da yaşanan gelişmelere karşı ilgi uyanmıştır.

Avrupa ile olan ilişkiler sonucunda Avrupa'da moda olan üslup, Türk mimarisine yavaş yavaş sızmaya başlamıştır. İlk tesirlerini III. Ahmed döneminde (1703-1730) daha çok kendini süslemede göstermeye başlamıştır. 1730-1740'lı yıllarda klasik gelenek günden güne hızla gerilemiş, Avrupa sanatının zevkleri mimarimize hızlı bir şekilde sızmaya devam etmiştir. Görülen bu değişimler bu dönemde inşa edilmiş olan türbe mimarisine de yansımıştır.

Çalışma kapsamında XVIII. yüzyılda inşa edilen 17 türbe tespit edilmiştir. Bu dönemde inşa edilmiş türbeler konumlarına göre farklılık göstermektedir. Türbelerin neredeyse tamamı külliye tekke gibi yapı toplulukları içerisinde yer almaktadır. Eserler içerisinde yalnızca Mehmed Vusuli Efendi Türbesi herhangi bir yapıdan bağımsız olarak konumlandırılmıştır.

Türbeleri baldaken ve kapalı tip türbeler olarak iki gruba ayırarak incelemek mümkündür. Baldaken tarzında 4 eser bulunmaktadır. Bunlarda kare, altıgen ve sekizgen plan şemaları uygulanmıştır. Fatma Hanım Sultan Türbesi'nde kare, Kefçe Dede ve Koca Ragıp Paşa türbelerinde altıgen, Gülnuş Valide Sultan Türbesi'nde ise sekizgen plan şeması uygulanmıştır. Kalan 13 eser ise ikinci grubu oluşturmaktadır. Bunlar kendi içerisinde kare dikdörtgen ve poligonal gövdeli olmak üzere 3'e ayrılırlar. Kare planlı 4 türbe yapılmıştır. Bunlardan Aynülhayat Kadın ve Hasan Ünsî Efendi türbeleri içte ve dışta kare planın uygulandığı yapılardır. Nuruosmaniye Türbesi planı ile klasik mimari tasarım

üslubunu tümüyle reddetmiştir. Klasik devrin keskin hatları terk edilmiş, barok tesirler planda kendini göstermiştir. Kare planlı yapının köşeleri yuvarlaklaştırılmıştır. Türbenin iç kısmı da köşelere yerleştirilen sütunlar vasıtasıyla yuvarlaklaştırılmıştır. Kare planın son örneği olan Sultan I. Abdülhamid Türbesi'nde de dışta köşeler yuvarlatılmıştır. Nuruosmaniye Türbesi'nden farklı olarak içte köşelerde sütunlara yer verilmemiş, dış kavse paralel dönmek suretiyle köşeler yuvarlatılmıştır. Hemen her devir inşa edilen fakat pek yaygın olmayan dikdörtgen planlı türbeler, bu dönemde 3 eser ile temsil edilmiştir. Dikdörtgen planlı türbeler ya ahşap bir çatı ile örtülmüş ya da çift kubbe ile örtülmüşlerdir. XVIII. yüzyılda bu plan şemasının her iki örneği de uygulanmıştır. Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi ve Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi ahşap bir çatı ile örtülü iken Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi iki kubbe ile örtülmüştür. Hemen her devirde olduğu gibi poligonal türbeler, bu dönemde de daha fazla tercih edilmiştir. İnşa edilen türbelerde altıgen, sekizgen, ongen ve onikigen plan şemaları uygulanmıştır. Mehmed Vusuli Efendi Türbesi'nde altıgen plan şeması uygulanmıştır. Her devir sevilerek uygulanan ve türbeler içerisinde en yoğun grubu oluşturan sekizgen plan şeması, bu dönemde sadece Gülbahar Hatun Türbesi'nde uygulanmıştır. Anadolu'da tek örneği II. Kılıçarslan Türbesi olan ongen planda iki türbe inşa edilmiştir. Bunlar; III. Mustafa ve Fatih Sultan Mehmed türbeleridir. Uzun bir aradan sonra uygulanan bu şema bu iki yapıdan sonra terk edilmiş bir daha örnek verilmemiştir. Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde onikigen plan şeması uygulanmıştır. Hacı Beşir Ağa Türbesi, planı ile diğer türbelerden ayrılmaktadır. Eyüpsultan Camii'nin şadırvan avlusunu iç avluya bağlayan köşe değerlendirilerek inşa edilmiştir. Güneydoğu kenarı pahlanmış dikdörtgen planlı ana yapının kuzeybatı köşesinde bir koridor açılmasıyla oluşturulmuştur. Arazi yapısından dolayı böyle bir uygulamaya gidilmiştir.

İstanbul'da XVIII. yüzyılda inşa edilen Gülnuş Valide Sultan, Fatma Hanım Sultan, Hekimoğlu Ali Paşa, Nuruosmaniye, III. Mustafa, Fatih Sultan Mehmed, Sultan I. Abdülhamid ve Mihrişah Valide Sultan türbeleri kullanılan malzeme ve cephe düzenlemeleriyle dikkat çeker. Yapılarda mermer, küfeki taşı ve tuğla kullanılmıştır. Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi'nde cephelerde küfeki taşı ve tuğlanın kullanıldığı kasetleme tekniğine de yer verilmiştir. Eserlerin daha çok caddeye bakan cephelerinde daha özenli bir işçilik uygulanmıştır. Diğer türbelerde küfeki taşı, tuğla, moloz taş ve yer yer mermer kullanılmıştır. Önceki yüzyıllarda yoğun olarak kullanılan mermer bu dönemde yerini küfeki taşına bırakmıştır. Mermerin kullanımının azalması, devletin bu yüzyılda ekonomisinin bozuk olması ile bağlantılı olabilir.

Klasik devir yapılarında genel olarak kullanılan mukarnaslı ve baklavalı sütun başlıkları bu yüzyılın ortalarına kadar uygulanmıştır. Nuruosmaniye Türbesi'nin inşası ile birlikte bundan vazgeçilmiş, korint düzeninden esinlenmiş sütun başlıkları kullanılmaya başlanmıştır.

Bu devirde inşa edilen türbelerde yuvarlak ve sivri kemer uygulanılmaya devam etmekle birlikte Nuruosmaniye, III. Mustafa ve Mihrişah Valide Sultan türbelerinde dönemin zevkine uygun "C" ve "S" kıvrımlı dekoratif kemerler kullanılmıştır. Mihrişah Valide Sultan Türbesi'nde dekoratif kemerlerin kilit taşlarına, renkli mermerden istiridye kabukları yerleştirilmiştir.

Hanedana mensup kişiler için yapılan türbeler, süslemeleri bakımından zengindir. Diğer türbeler sade bir özellik göstermektedir. Süslemeleri taş, çini, kalemîşi, ahşap, sedef, maden, tuğla ve alçı olarak sınıflandırabiliriz. Taş süslemeler genellikle yapıların caddeye bakan yüzlerine yapılmıştır. Sütun başlıklarında, kemerlerin kilit taşlarında, kemerlerin aralarında kalan boş kısımda, baldaken tarzında inşa edilen türbelerin mezar taşlarında uygulanmıştır. III. Mustafa Türbesi'nin Ordu Caddesi'ne bakan yüzüne inşa edilmiş olan kuş evleri, bu dönem taş süslemesinin en güzel örneklerinden birisidir. Klasik devirde yoğun olarak tercih edilen çini, bu dönem pek rağbet görmemiştir. Sadece 3 eserde uygulanmıştır. Hacı Beşir Ağa ve III. Mustafa türbelerindeki çiniler başka yapılardan alınarak buralara nakledilmiştir. Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi'ndekiler ise günümüze yakın tarihlerde geçirdiği onarım sırasında eklenen sanat değeri taşımayan çinilerdir. En yoğun tercih edilen süsleme kalemîşleri olmuştur. Kalemîşleri yapıların kubbeleri, revak ve pencere kenarlarında uygulanmıştır. Klasik devir kalemîşi bezemelerinin yanı sıra istiridye kabukları, akant yaprakları, "S" ve "C" kıvrımları, profilli silmeler gibi barok sanatın özelliklerini gösteren süslemelere de yer verilmiştir. Fatih Türbesi boşluk bırakılmaksızın kalemîşleri ile bezenmiş olup bu dönemde inşa edilen türbelerde kalemîşlerinin en yoğun görüldüğü örneği oluşturmaktadır. Bu dönem ahşap işçiliği önceki yüzyıllara göre oldukça basit kalmaktadır. Klasik devir yapılarında pencere ve kapı kanatlarında görülen sedef süsleme bu dönem eserlerinin hiçbirinde uygulanmamıştır. Sedef süslemeye sadece sandukaları çevreleyen şebekelerin üzerinde yer verilmiştir. Maden işleri daha çok pencere şebekesinde kullanılmıştır. Daha çok lokma demir parmaklıklar tercih edilmiştir. Fatih Sultan Mehmed'in sandukasını çevreleyen gümüş şebeke maden işleri içerisinde en dikkat çekici örnektir. Şebeke dönemin özelliğini göstermeyip sonraki yıllarda yapılan

restorasyon çalışmaları sırasında konulmuştur. Alçı süslemeye st sıra pencerelerinde ve Fatih Sultan Mehmed Türbesi'nin saağında yer verilmiştir.

Sonuç itibariyle bu yüzyılda inşa edilmiş olan türbeler, Türk türbe mimarisinde bir geçiş safhasını temsil etmişlerdir. Yüzyılın ortalarına kadar yapılan eserlerde Klasik Devir'e ait özellikler görülmeye devam ederken, yüzyılın ortalarından itibaren Batı tesirleri türbe mimarimizi etkilemeye başlamıştır. Bu etkiler kendini hem süslemede hem de planda hissettirmiştir. Batı tesirleri kendini gösterirken, klasik unsurlar tamamen terk edilmemiş, iki üslup kaynaştırılarak uygulanmıştır. İnşa edilen türbeler, batı tesirinin yoğun olarak görüldüğü türbelerin habercisi olmuştur. Bu yüzyılı takip eden yıllarda inşa edilen türbelerde klasik unsurların gün geçtikçe azaldığı, batı tesirlerinin hâkim olduğu görülmektedir.

Hasan Ünsî Efendi, Hekimoğlu Ali Paşa, Hacı Beşir Ağa, Nuruosmaniye, Koca Ragıp Paşa, Aynülhayat Kadın, Mehmed Vusuli Efendi ve Mihrişah Valide Sultan türbeleri günümüzde ziyarete kapalıdır. Bunlardan sadece Koca Ragıp Paşa Türbesi restorasyon çalışmaları nedeniyle kapalıdır. Çağının mimari üsluplarını yansıtan, restorasyonları için binlerce lira harcanan bu türbelerin ziyarete kapalı olması üzücü bir durumdur. Bunun için yetkili kişilerin gerekli adımları atmasını mit etmekteyim.

KAYNAKÇA

- AKGÜN AFACAN, Birnur, *Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi ve Çevresi Mimari Değerlendirmesi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996.
- AKAKUŞ, Recep, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1991.
- AKŞİT, İlhan, *İstanbul*, İstanbul 1981.
- AKTEPE, Münir, “Abdülhamid I”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1988, s.213-216.
- ALAKUŞ, Taner, *İstanbul'daki 16-17 Yüzyıllar Arası Yapıtırılan Osmanlı Padişah Türbelerinin Süslemeleri*, Mimar Sinan Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990.
- ALPAY, İ. Birol, “Abdülhamid I Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1993, s.36-37.
- ALPAY, İ. Birol, “I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.VIII, İstanbul 1979, s.1-22.
- ALPGÜVENÇ, Can, *Abideleriyle Osmanlı İstanbul'u*, İstanbul 2008.
- AREL, Ayda, *Onsekizinci Yüzyıl İstanbul Mimarisinde Batılılaşma Süreci*, İstanbul 1975.
- ARSEVEN, Celâl Esad, *Türk Sanatı Tarihi Menşeyinden Bugüne Kadar Mimari, Heykel, Resim, Süsleme ve Tezyinî Sanatlar*, İstanbul 1956.
- ARSEVEN, Celâl Esad, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984.
- ARIK, Mehmet Oluş, “Erken Devir Anadolu-Türk Mimarisinde Türbe Biçimleri”, *Anatolia*, S.XI, Ankara 1967, s.57-100.
- ARIK, Rüçhan, *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1988.
- ARIK, Rüçhan, *Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri*, İstanbul 2000.
- ARSLAN, Neclâ, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*, İstanbul 1992.
- ASLANAPA, Oktay- Ernst DİEZ, *Türk Sanatı*, İstanbul 1955.

- ASLANAPA, Oktay, “Kümbet ve Türbeler” *Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı*, İstanbul 1993, s.144-223.
- ASLANAPA, Oktay, *Osmanlı Devri Mimarîsi*, İstanbul 1985.
- ASLANAPA, Oktay, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984.
- AYDINER, Mesut, “Râgıb Paşa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.XXXIV, İstanbul 2007, s.403-406.
- AYVERDİ, Ekrem Hakkı, *Fâtih Devri Mimarisi*, İstanbul 1953.
- BAĞLAM, Süleyman Zeki, “Fatih Camii ve Külliyesi”, *İstanbul’un Kitabı Fatih*, C.I, İstanbul 2013, s.36-51.
- BAKIR, Betül, *Mimaride Rönesans ve Barok Osmanlı Başkenti İstanbul’da Etkileri*, Ankara 2003.
- BARIŞTA, H. Örcün, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul Cami ve Türbelerinden Ağaç İşleri*, Ankara 2009.
- BARIŞTA, H. Örcün, *Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İstanbul’undan Kuşevleri*, Ankara 2000.
- BARTHOLD, W. (Çev: Abdülkadir İnan), “Türklerde ve Moğollarda Defin Merasimi Meselesine Dair”, *Belleten*, C.XI, S.43, Ankara 1947, s.515-539.
- BAŞBAYDAR, Filiz, *Nur-u Osmaniye Külliyesi Tarihsel Belgeler Işığında Külliyeinin Yapım Süreci*, Kadir Has Üniversitesi Fen Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2008.
- BATUR, Afife, “Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1985, s.1038-1068.
- BATUR, Afife, *Dünya Kenti İstanbul*, İstanbul 1996.
- BATUR, Afife, “Osmanlı Camilerinde Almaşık Duvar Üzerine”, *Anadolu Sanatı Araştırmaları Dergisi*, S.II, İstanbul 1970, s.135-216.
- BAYRAK, Gökhan, *Huzur Bulacağınız Kutsal Mekânlar Rehberi İl İl Dinî Ziyaret Yerlerimiz*, İstanbul 2007.
- BAYRAK, *Türbeler Sözlüğü*, İstanbul 1998.

- BAYRAK, M. Orhan, *Türkiye Tarihi Yerler Kılavuzu*, İstanbul 1982.
- BAYSUN, Cavid, “Fatih Türbesindeki Eski ve Yeni Tamirlere Dair”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, S.CXXXIV, İstanbul 1953, s.3-4.
- BEKTAŞ, Cengiz, *Kuş Evleri*, İstanbul 2003.
- BEYDİLLİ, Kemal, “Mustafa III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXI, İstanbul 2006, s.280-283.
- BİÇİCİ, H. Kamil, “Eyüpsultan Mehmet Vusuli Efendi Türbesi Haziresi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüpsultan Sempozyumu/Tebliğler*, İstanbul 1999, s.490-501.
- BÜYÜKÇANGA, Mehmed, “Türk Mimarisinde Sekiz Köşeli Yıldız Motifleri”, 6. *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, Kırgızistan 25-28 Mayıs 2008, s.1230-1234.
- CANCA, Gülçin Erol, “Gülnuş Emetullah Valide Sultan/Yeni Valide Külliyesinin Lale Devri Mimarisi İçindeki Yeri”, *Üsküdar Sempozyumu I/ 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, İstanbul 2004, s.90-104.
- CANCA, Gülçin Erol, “Üsküdar Türbe ve Hazirelerinde XVIII. Yüzyıla Ait Osmanlı Kadın Mezar Taşları”, *Üsküdar Sempozyumu II/12-13 Mart 2004 Bildiriler*, İstanbul 2005, s.356-365.
- CANTAY, Gönül, “Erken Osmanlı Dönemi Mimarisi”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XII, Ankara 2002, s.86-102.
- CİVAN, Celil, *İstanbul'un 100 Türbesi*, İstanbul 2013.
- CEZAR, Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir ve Mimarlık*, İstanbul 1977.
- CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, İstanbul 2002.
- CEZAR, Mustafa, *Sanatta Batı'ya Açılış ve Osman Hamdi*, İstanbul 1995.
- ÇEŞMELİ, İbrahim, *Antik Çağdan 13. Yüzyıla Kadar Orta Asya ve Karahanlı Dönemi Mimarisi*, İstanbul 2007.
- ÇETİNTAŞ, Sedat, *İstanbul ve Mimari Yazıları*, Ankara 2011.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Gazanfer Ağa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1994, s.375-377.

- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XVII, İstanbul 1998, s.169-173.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Lâleli Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVII, Ankara 2003, s.86-89.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Mustafa Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.565-566.
- ÇOBANOĞLU, Ahmet Vefa, “Nuruosmaniye Külliyesi”, *İstanbul’un Kitabı Fatih*, C.III, İstanbul 2013, s.83-87.
- ÇORUHLU, Yaşar, “Türbeler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1994, s.310-312.
- DAŞ, Ertan, *Erken Dönem Osmanlı Türbeleri*, İstanbul 2007.
- DEMİR, A. Haki, *Fâtih Câmileri ve Diğer Târîhî Eserler*, İstanbul 1991.
- DEMİRİZ, Yıldız, *Eyüp’de Türbeler*, Ankara 1989.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Hubbî Hatun Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1994, s.92-93.
- DEMİRİZ, Yıldız, *İslam Sanatında Geometrik Süsleme*, İstanbul 2006.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Lala Mustafa Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.178.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Mehmed V Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.349.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Mirimiran Mehmed Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.473-474.
- DEMİRİZ, Yıldız, “Pertev Mehmed Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1994, s.244.
- DEMİRSAR, Belgin, “Sultanzade Mehmed Bey Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1994, s.155.
- DEMİRSAR, Belgin, “Şehzade Mahmud Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1994, s.155.

- DOĞANAY, Aziz, “Osmanlı Türbelerinde Mîmârî Plâstik ve Tezyînât Programı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XII, Ankara 2002, s.169-177.
- EFENDİ, Esad, *Osmanlıda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadîme)*, İstanbul 1979.
- ELDEM, Edhem, *İstanbul'da Ölüm*, İstanbul 2005.
- EMECEN, Feridun, “Gülbahar Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XIV, İstanbul 1996, s.230-231.
- EROL, Mahmut, “Cemâleddin Uşşâki”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993, s.214-215.
- EYİCE, Semavi, “Batı Sanat Akımlarının Değiştirdiği Osmanlı Dönemi Türk Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.XV, Ankara 2002, s.284-309.
- EYİCE, Semavi, “Batılılaşma-Mimari”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1992, s.171-181.
- EYİCE, Semavi, “Eyüpsultan Semtinde Tarih ve Sanat Tarihi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu/Tebliğler*, İstanbul 1998, s.12-37.
- EYİCE, Semavi, “Fatih Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1994, s.265-270.
- EYİCE, Semavi, “Nuruosmaniye Külliyesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.XXXIII, İstanbul 2007, s.264-266.
- EYİCE, Semavi, *Tarih Boyunca İstanbul*, İstanbul 2006.
- EYİCE, Semavi, “XVIII. Yüzyılda Türk Sanatı ve Türk Mimarisinde Avrupa Neo-Klâsik Üslubu”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.IX-X, İstanbul 1981, s.163-175.
- GALİTEKİN, A. Nezih, *Hadikatü'l-Cevâmi' (İstanbul Camileri ve Diğer Dinî-Sivil Mimârî Yapılar)*, İstanbul 2001.
- GALİTEKİN, A. Nezih-İlhami YURDAKUL, “İstanbul Türbeleri”, *İstanbul Araştırmaları*, S.2, İstanbul 1997, s.91-146.
- GERGER, Mehmet Emin, *Osmanlı Padişahları Hayatları, Şiirleri ve Türbeleri*, İstanbul 2010.
- GİZ, Adnan, *Osmanlı Prensesleri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1950.

- GÖKARSLAN, Ufuk, Bursa İlinde Türbeler (XVI.-XIX. Yüzyıl), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2010.
- GÖKTAN, Turan, “Koca Ragıp Paşa”, *Önasya*, C.VI, S.LXIV, Ankara 1970, s.13.
- GÜLTEKİN, Gülbin, “Güzel Ahmed Paşa Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.III, İstanbul 1994, s.459.
- GÜLTEKİN, Gülbin, “Mihrişah Valide Sultan Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.459-461.
- GÜNÜÇ, Fevzi, *XV. –XX. Yüzyıl Osmanlı Dînî Mîmârisinde Celî Sülüs Hattı Uygulama ve Teknikleri*, Selçuk Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1991.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Eyüpsultan Tarihi*, İstanbul 2001.
- HASKAN, Mehmet Nermi, *Yüzyıllar Boyunca Üsküdar*, C.II, İstanbul 2001.
- HASKÖK, Dilek, *İstanbul’da Çinili Türbeler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1965.
- HASOL, Doğan, *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, İstanbul 2016.
- İŞİN, Ekrem, “Cemaleddin Uşşakî”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.II, İstanbul, 1994, s.399.
- İNALCIK, Halil, “Mehmed II”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVIII, Ankara 2003, s.395-407.
- İNCİCİYAN, P.Ğ. (Çev: Hrand D.Andreasyan), *XVIII. Asırda İstanbul*, İstanbul 1956.
- İPŞİRLİ, Mehmed, “Canfedâ Hatun”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.VII, İstanbul 1993, s.150-151.
- İŞLİ, Necdet, *İstanbul’da Sahabe Kabir ve Makamları*, Ankara 1987.
- KARAMAĞARALI, Beyhan, *Ahlat Mezar Taşları*, Ankara 1992.
- KARA, Kerim, “Mehmed Nasuhi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXVIII, İstanbul 2006, s.500-502.
- KAYA, Önder, “Eski Kartpostallarda Osmanlı Padişah Türbeleri”, *İstanbul’un Kitabı Fatih*, C.II, İstanbul 2013, s.364-377.

- KILCI, Ali, *Anadolu Türk Mimarisinde Erken Devir (XIV-XV. Yüzyıl) Baldaken Tarzı Türbeler*, Ankara 2007.
- KOÇU, Reşad Ekrem, “Ahmediye Camii ve Külliyesi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1958, s.378.
- KOÇU, Reşad Ekrem, “Aydınoğlu Dergâhı ve Mescidi”, *İstanbul Ansiklopedisi*, İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyat Kollektif Şirketi, C.III, İstanbul, 1960, s.1520-1521.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, *Âbideleri ve Kitâbeleriyle Üsküdar Tarihi*, C.I, İstanbul, 1976.
- KÖSE, Fatih, “Arşiv Belgelerine Göre Nuruosmaniye Camii İnşâsı-Tamirleri ve Onarımları”, *Vakıf Restorasyon Yıllığı*, S.5, İstanbul 2012, s.25-41.
- KUBAN, Doğan, “Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1994, s.43-46.
- KUBAN, Doğan (Çev: Zeynep Rona), *İstanbul Bir Kent Tarihi*, İstanbul 1996.
- KUBAN, Doğan, *Kent ve Mimarlık Üzerine İstanbul Yazıları*, İstanbul 1998.
- KUBAN, Doğan, *Mimarlık Kavramları*, İstanbul 2016.
- KUBAN, Doğan “Nuruosmaniye Külliyesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1994, s.100-103.
- KUBAN, Doğan, *Osmanlı Mimarisi*, İstanbul 2007.
- KUBAN, Doğan, *Osmanlı'nın İstanbul'u Osmanlı Başkenti İstanbul'u Simgeleyen 112 Anıtsal Yapı*, İstanbul 2013.
- KUBAN, Doğan, *Türk Barok Mimarisi Hakkında Bir Deneme*, İstanbul, 1954.
- KUBAN, Doğan, *100 Soruda Türk Sanatı Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1973, s.240.
- KUNTER, Halim Baki-A.Saim ÜLGEN, “Fatih Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S.I, Ankara 1938, s.91-101.
- KUTLU, Hüseyin, *Fatih Camii ve Fatih Külliyesi*, İstanbul 2010.
- MÜLAYİM, Selçuk, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler Selçuklu Çağı*, Ankara 1982.
- NEFTÇİ, Aras, *Laleli Külliyesi'nin İnşaat Süreci*, İstanbul Teknik Üniversitesi Sos. Bil.

Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2002.

NEFTÇİ, Aras, “Nuruosmaniye Camii Açılış Töreni”, *Sanat Tarihi Defterleri*, S.11, İstanbul 2007, s.1-28.

NEFTÇİ, Aras, “Nuruosmaniye Külliyesi’nin Yazıları”, *Sanat Tarihi Defterleri*, S.I, İstanbul 1996, s.7-34.

ÖNALP, Türkan, “İstanbul’daki Barok Türbeler”, *Önasya*, C.II, S.XXIV, Ankara 1967, s.12-13.

ÖNALP, Türkan, “İstanbul’daki Barok Türbeler”, *Önasya*, C.III, S.XXV, Ankara 1967, s.12-13.

ÖNALP, Türkan, “İstanbul’daki Barok Türbeler”, *Önasya*, C.III, S.XXVI, Ankara 1967, s.11-12.

ÖNALP, Türkan, “İstanbul’daki Barok Türbeler”, *Önasya*, C.III, S.XXVII, Ankara 1967, s.12-13.

ÖNEY, Gönül, *Beylikler Devri Sanatı XIV.-XV. Yüzyıl (1300-1453)*, Ankara 2007.

ÖNEY, Gönül, *Türk Çini Sanatı*, İstanbul 1976.

ÖNGÜL, Ali, “Tarih-i Cami-i Nuruosmâni” *Vakıflar Dergisi*, S.XXIV, Ankara 1994, s.127-145.

ÖNKAL, Hakkı, *Anadolu Selçuklu Türbeleri*, Ankara 1996.

ÖNKAL, Hakkı, “Eyüp Türbeleri”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüpsultan Sempozyumu/Tebliğler*, İstanbul 1998, s.70-75.

ÖNKAL, Hakkı, *Osmanlı Hanedan Türbeleri*, Ankara 1992.

ÖNKAL, Hakkı, “Osmanlı Türbelerinin Kitabeleri Hakkında”, *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.VI, İzmir 1989, s.307-343.

ÖNKAL, Hakkı, *Selçuklu-Osmanlı Sultanları ve Türbeleri*, Ankara 1999.

ÖNKAL, Hakkı, “Türk Türbe Mimarisindeki Değişim Üzerine”, *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1995, s. 400-409.

ÖREN, Enver, “Ünsî Hasan Efendi”, *Evliyalar Ansiklopedisi*, C.IV, İstanbul 1992, s.22-23.

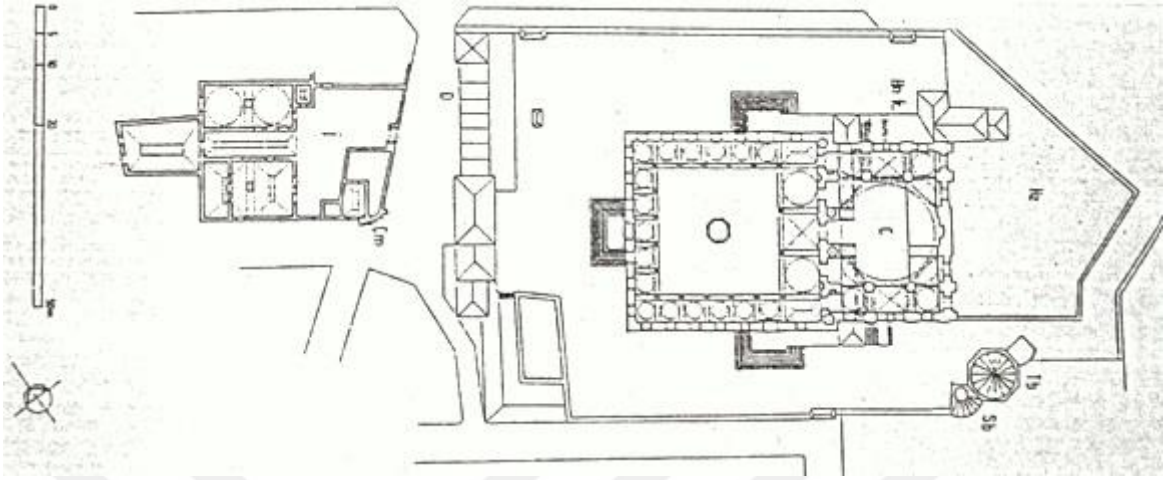
ÖZ, Tahsin, *İstanbul Camileri*, C.I-II, Ankara 1997.

- ÖZ, Tahsin, “İstanbul Türbeleri”, *Atatürk Konferansları V 1971-1972*, Ankara 1975, s.91-94.
- ÖZCAN, Abdülkadir, “Beşir Ağa, Hacı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1992, s.555.
- ÖZCAN, Nuri, “Selim III”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXVI, İstanbul 2009, s.420-426.
- PAKSOY, İsmail Günay, *İstanbul Rical Türbeleri (1471-1919)*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul 1979.
- PEKÖZ, Birsen, “*Türk Mimarisinde Göçebelikten Medeniyete Geçiş: Künbedler*”, *Önasya*, C.II, S.17, s.12-13, 22.
- POROY, Nazım, *İstanbul’da Gömülü Paşalar*, İstanbul 1947.
- SAKAOĞLU, Necdet, “Mihrişah Valide Sultan”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.458.
- SARACOĞLU, Necibe, *Türklerde Gömülme Adetleri*, İstanbul 1950.
- SARI, Mevlüt, *El-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, İstanbul 1980.
- SEZER, Günay, *İstanbul’daki Hanedan ve Rical Türbeleri*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2001.
- SEZGİN, Tülay, “Üsküdar’daki Hatun Türbeleri”, *Üsküdar Sempozyumu I/ 23-25 Mayıs 2003 Bildiriler*, İstanbul 2004, s.139-154.
- SEZGİN, Tülay, “Üsküdar’daki Örnekleri İle Türbe-Mezar-Sebil-Çeşme İlişkisi”, *Üsküdar Sempozyumu II/12-13 Mart 2004 Bildiriler*, İstanbul 2005, s.455-475
- SÜMER, Faruk, *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu’da Türk Beylikleri*, Ankara 1990.
- SÜRMEŒEN, Pınar, *Laleli Külliyesi İmareti Restorasyon Projesi*, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2005.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, “Türk Kültür Tarihi Türbe ve Künbedler”, *Önasya*, C.IV, S.XXXIX, Ankara 1968, s.10-11,22.
- ŞEHSUVAROĞLU, Halûk Y. , *Asırlar Boyunca İstanbul: Sarayları, Camileri, Abideleri, Çeşmeleri*, İstanbul 1953.

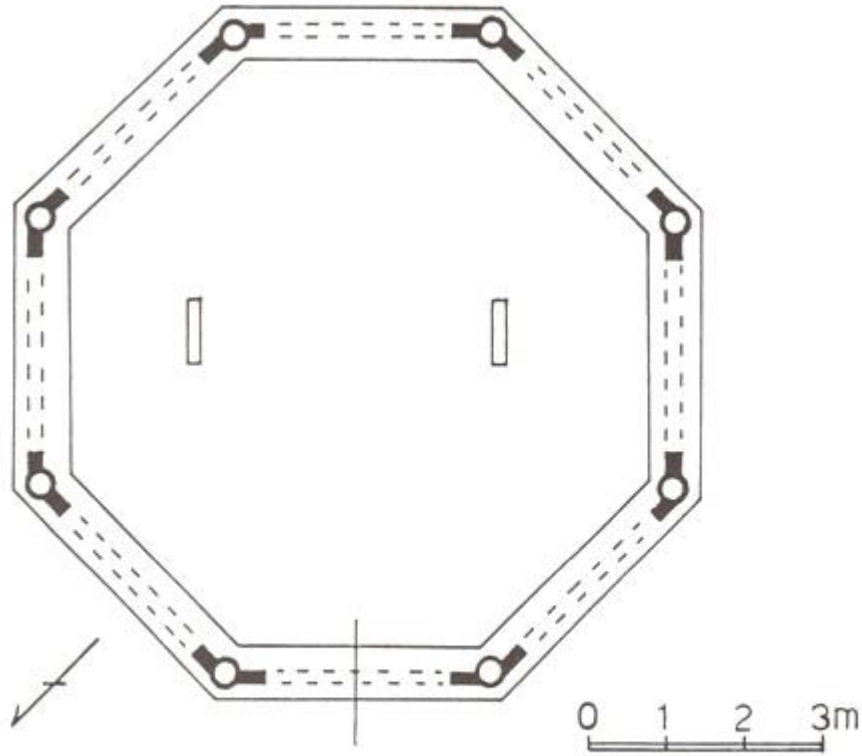
- TAHAOĞLU, Tahsin Ömer, *İstanbul'da Osmanlı Türbelerinin Tipolojisi*, İstanbul Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1988.
- TANMAN, M. Baha, "Aydınoğlu Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul 1993, s.482.
- TANMAN, M. Baha, "Nasuhî Tekkesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1994, s.50-51.
- TANMAN, M. Baha, "Nasûhî Tekkesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.XXXII, İstanbul 2006, s.430-431.
- TANMAN, M. Baha, "Muhammed El Ensari Türbesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.492-493.
- TANYELİ, Gülsün, "Laleli Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.190-193.
- TANYELİ, Gülsün, "18. Yüzyıl Osmanlı Mimarlığında Yapım Süreci: Laleli Külliyesi Örneği", *Celal Esad Arseven Anısına Sanat Tarihi Semineri Bildirileri*, İstanbul 2000, s.317-326.
- TEKSARI, Serhat, *İstanbul Türbeleri*, İstanbul 2012.
- TOKYAY, Hale, "Koca Ragıp Paşa Külliyesi", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.V, İstanbul 1994, s.34-35.
- TUNAY, Mehmet İ. , *Türkiye'de Bizans Mimarisinde Taş ve Tuğla Duvar Tekniğine Göre Tarihlendirme*, İstanbul Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1984.
- TUNCER, Orhan Cezmi, *Anadolu Kümbetleri*, Ankara 1986.
- ULUÇAY, M. Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1980.
- UYSAL, Ali Osman, *Germiyanoğulları Beyliğinin Mimarî Eserleri*, Ankara 2006.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, "Fatih Sultan Mehmed'in Ölümü", *Belleten*, C.XXXIV, S.134, Ankara 1970, s.231-234.
- ÜNSAL, Behçet, "İstanbul Türbeleri Üzerine Sivil Araştırması", *Vakıflar Dergisi*, S.XVI, Ankara 1982, s.77-120.

- ÜNVER, A. Süheyl, “Fatih Külliyesine Aid Diğer Mühim Bir Vakfiye”, *Vakıflar Dergisi*, S.I, Ankara 1938, s.39-46.
- ÜSTÜN, Ayşe, *Osmanlı Arşivindeki İstanbul Câmi ve Türbelerinin Tamîrleriyle İlgili Belgeler*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir 2000.
- VARDAR, Kadriye Figen, “Anadolu’da Türk Çadır Sanatı İle İlgili Mezar Yapıları”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S.XV, İstanbul 2002, s.91-95.
- YERASİMOS, Stefanos (Çev: Ela Güntekin-Ayşegül Sönmezay), *İstanbul İmparatorluklar Başkenti*, İstanbul 2000
- YÜKSEL, İ. Aydın, *Padişah Türbeleri*, İstanbul 2009.
- YÜKSEL, İ. Aydın, “Rum Mehmed Paşa Camii ve Türbesi”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul 1994, s.346-347.
- YÜZEROĞLU, Uğur, *Batılılaşma Dönemi Erken Örneklerinde Bezeme Programlarının İrdelenmesi ve Koruma Sorunları: Nuruosmaniye Camii Örneği*, Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006.
- ZİYREK, Ali, *Batı Mimari Üsluplarının Osmanlı Türbe Mimarisine Yansıması: 1755 1914*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004.

ŞEKİLLER

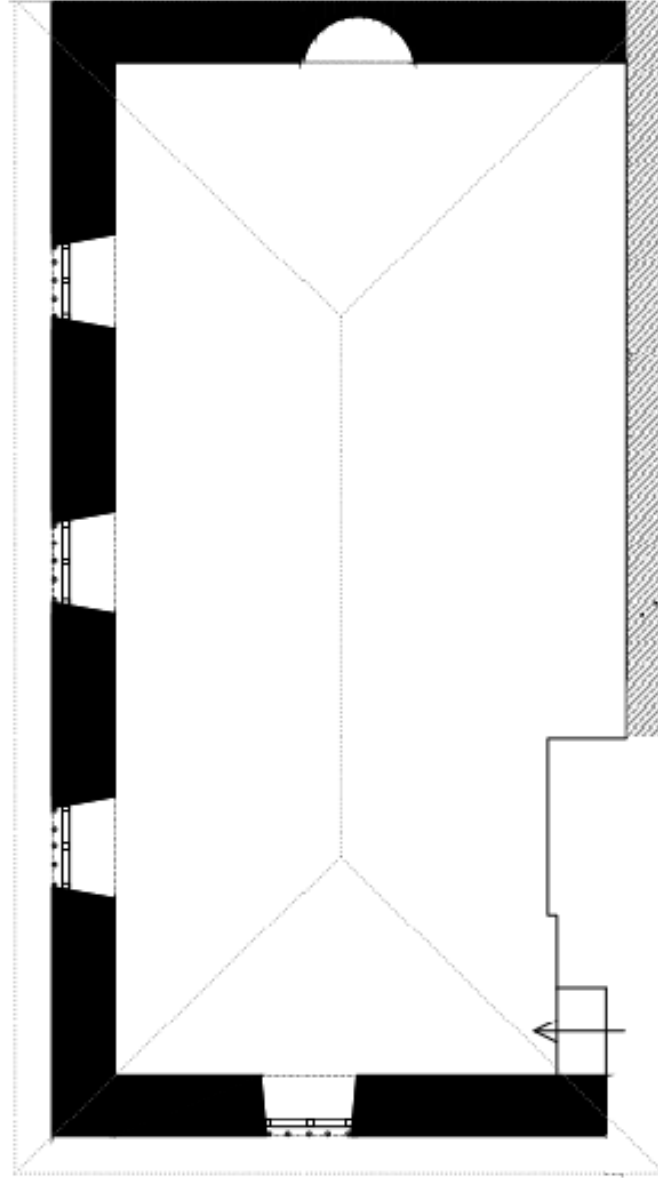
Şekil 1: Gülnuş Valide Sultan Külliyesi yerleşim planı(Gülçin Erol Canca).

Şekil 2: Gülnuş Valide Sultan Türbesi planı (Hakkı Önkal).

NASUHİ MEHMET EFENDİ TÜRBESİ

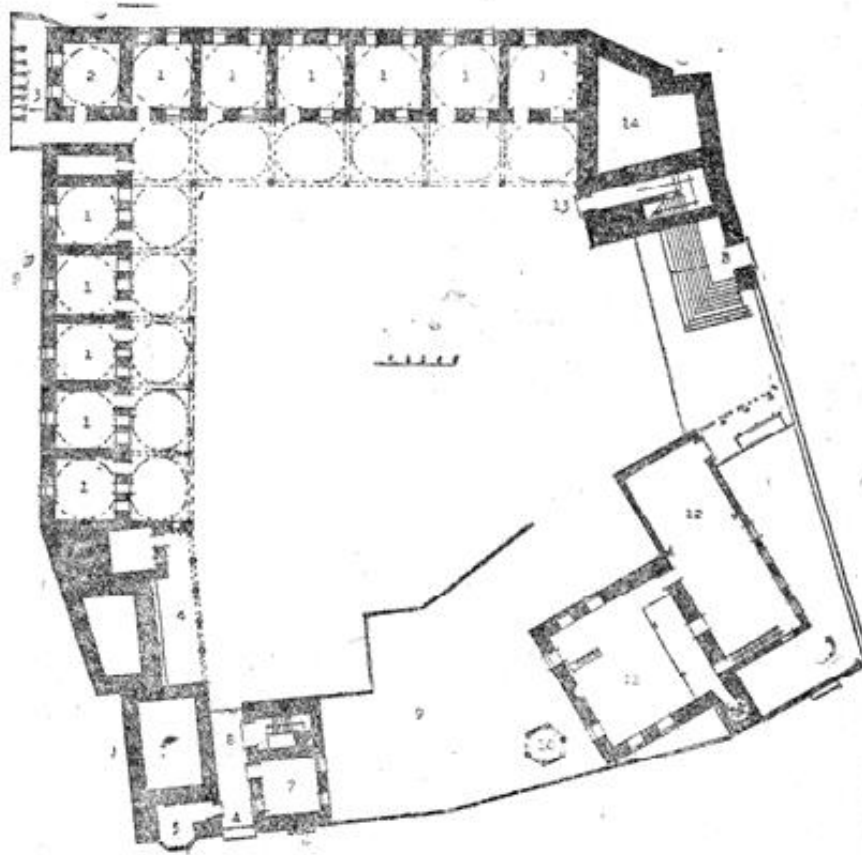
Hazife

Mevcut Cami Duvarı

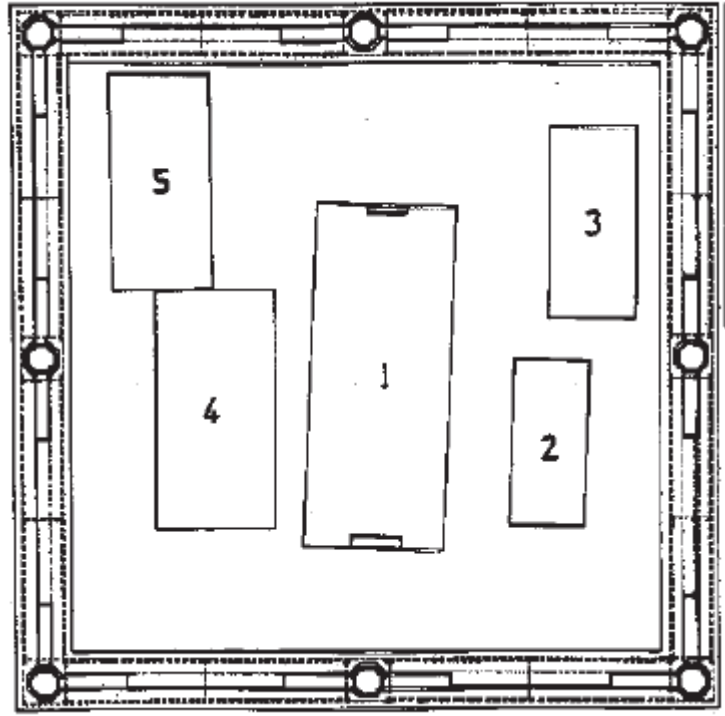
Şekil 3: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi.

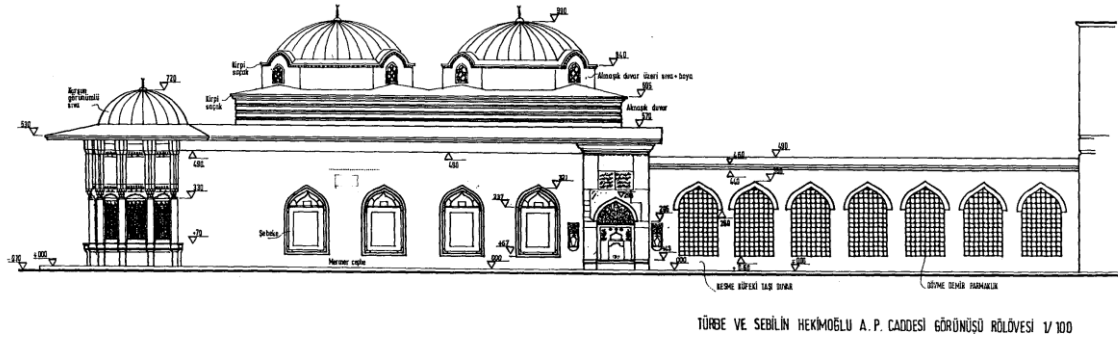
Üsküdar Ahmedîye külliyesi

A — Tekke yahud Derhâne kapısı; B — Kütübhâne kapısı; 1 — Medrese odaları; 2 — Cüruhâne; 3 — Ayak yolları; 4 — Mutbak, aşkane; 5 — Sahn; 6 — Çeşme; 7 — Derhânenin zemin katı; 8 — Taşlık, geçid; 9 — Mezarlık; 10 — Açık türbe; 11 — Cami; 12 — Ahşap megruta; 13 — Kütübhâneye çıkan geçid; 14 — Kütübhânemin altında bodrum.

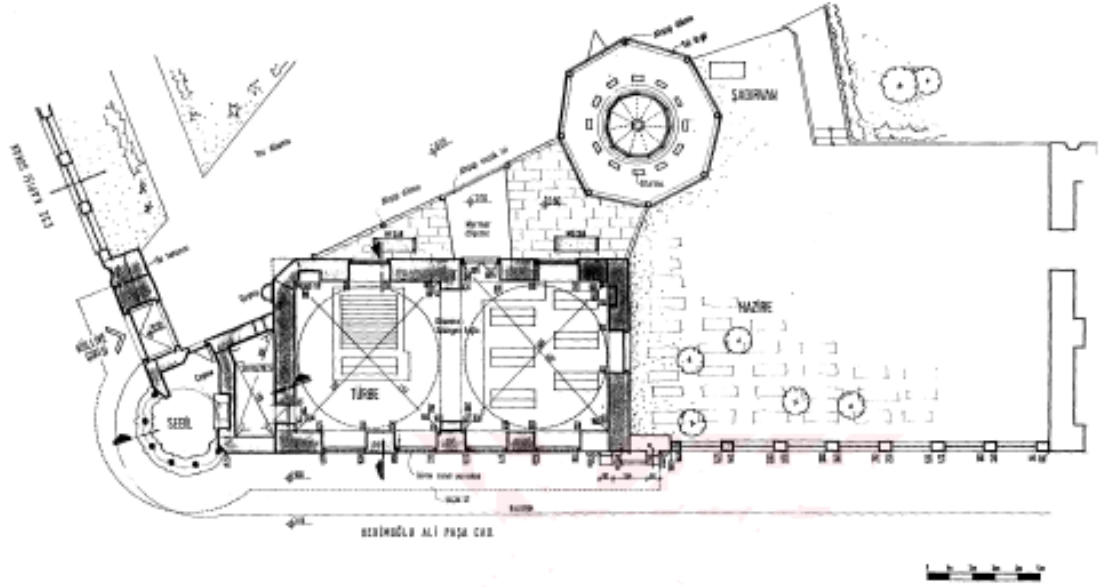
Şekil 4: Üsküdar Ahmedîye Külliyesi (Reşad Sevinçsoy).

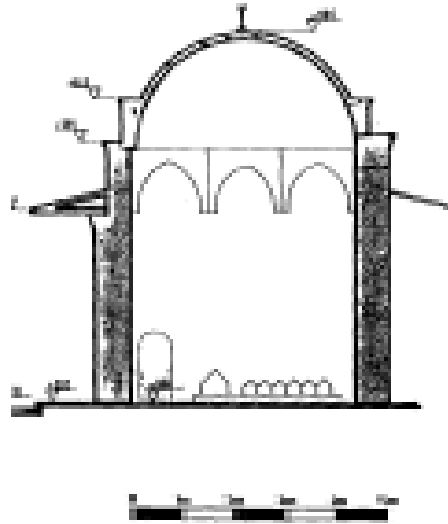
Şekil 5: Fatma Hanım Sultan Türbesi planı (İsmail Orman).

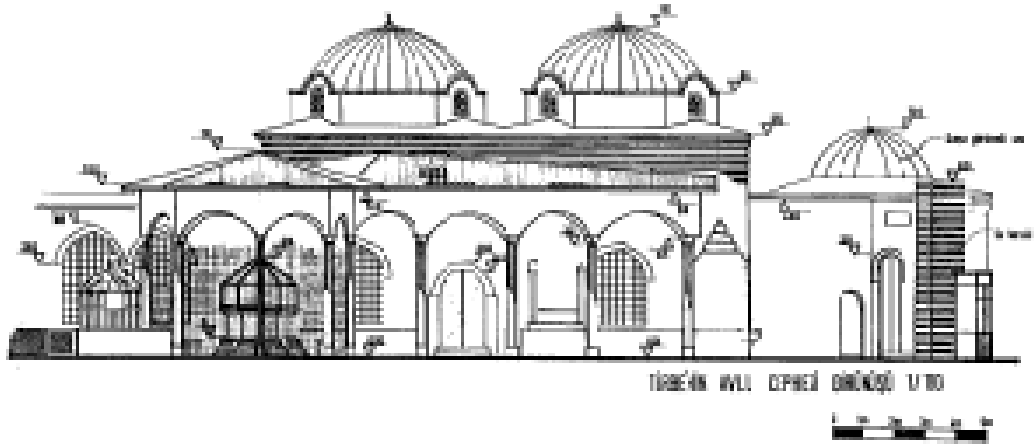
Şekil 6: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, türbe ve sebilinin Hekimoğlu Ali Paşa Caddesi görünüşü rölövesi (Birnur Akgün Afacan).

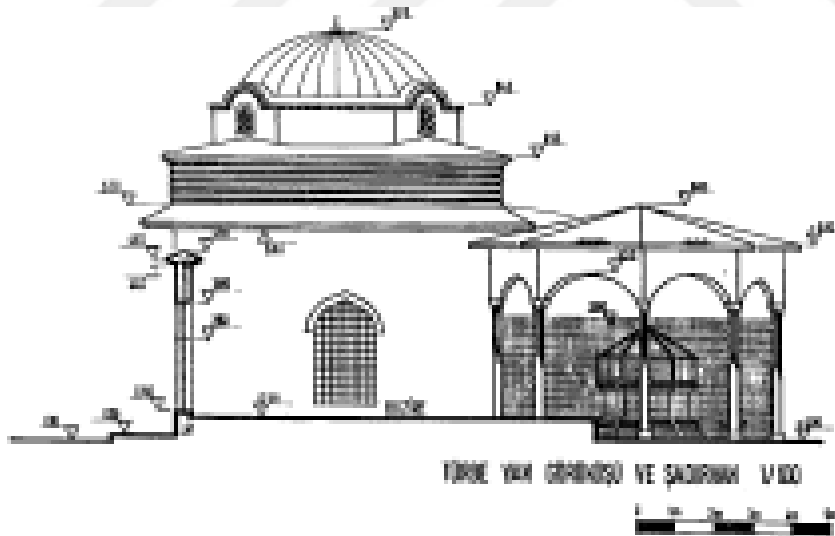
Şekil 7: Türbe ve sebil yerleşim planı rölövesi (Birnur Akgün Afacan).

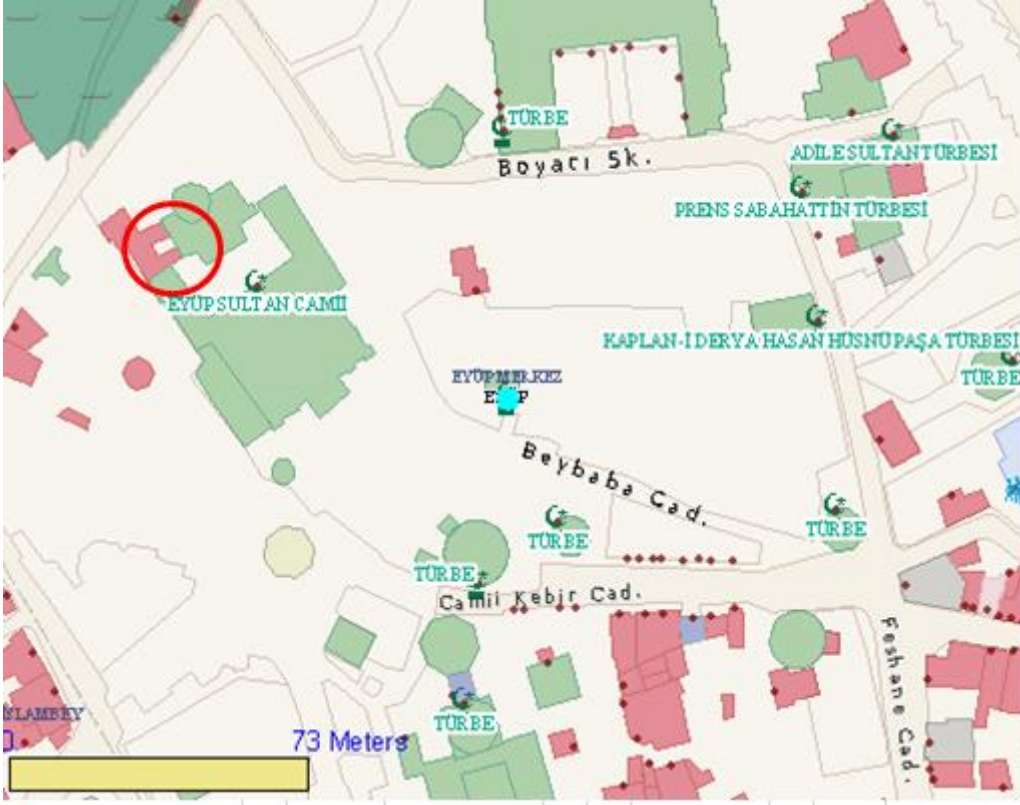
Şekil 8: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi kesiti (Birnur Akgün Afacan).

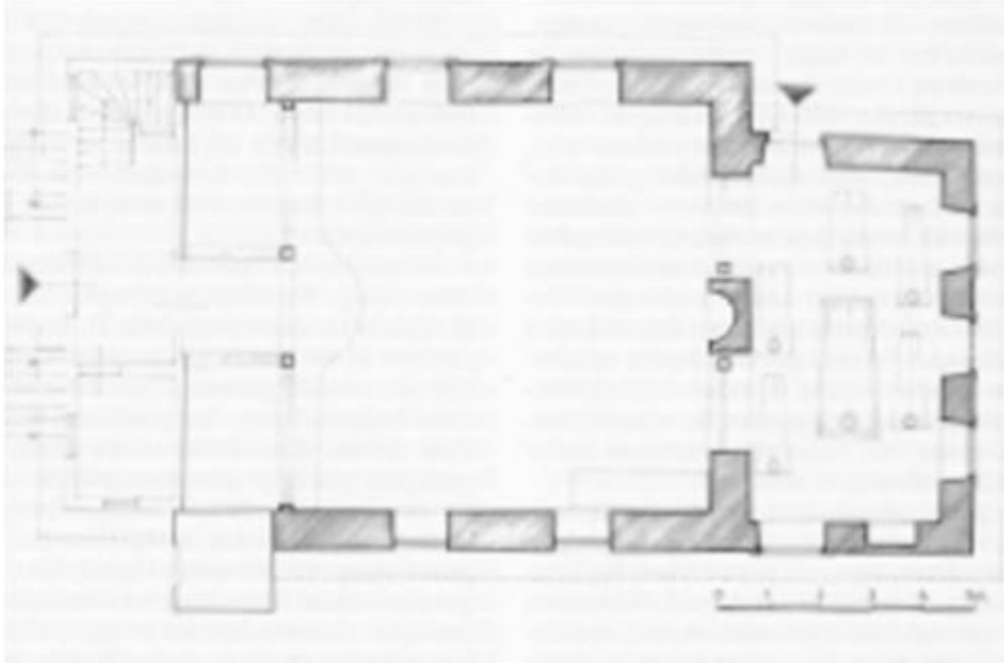
Şekil 9: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi avlu cephesi görünüşü (Birnur Akgün Afacan).

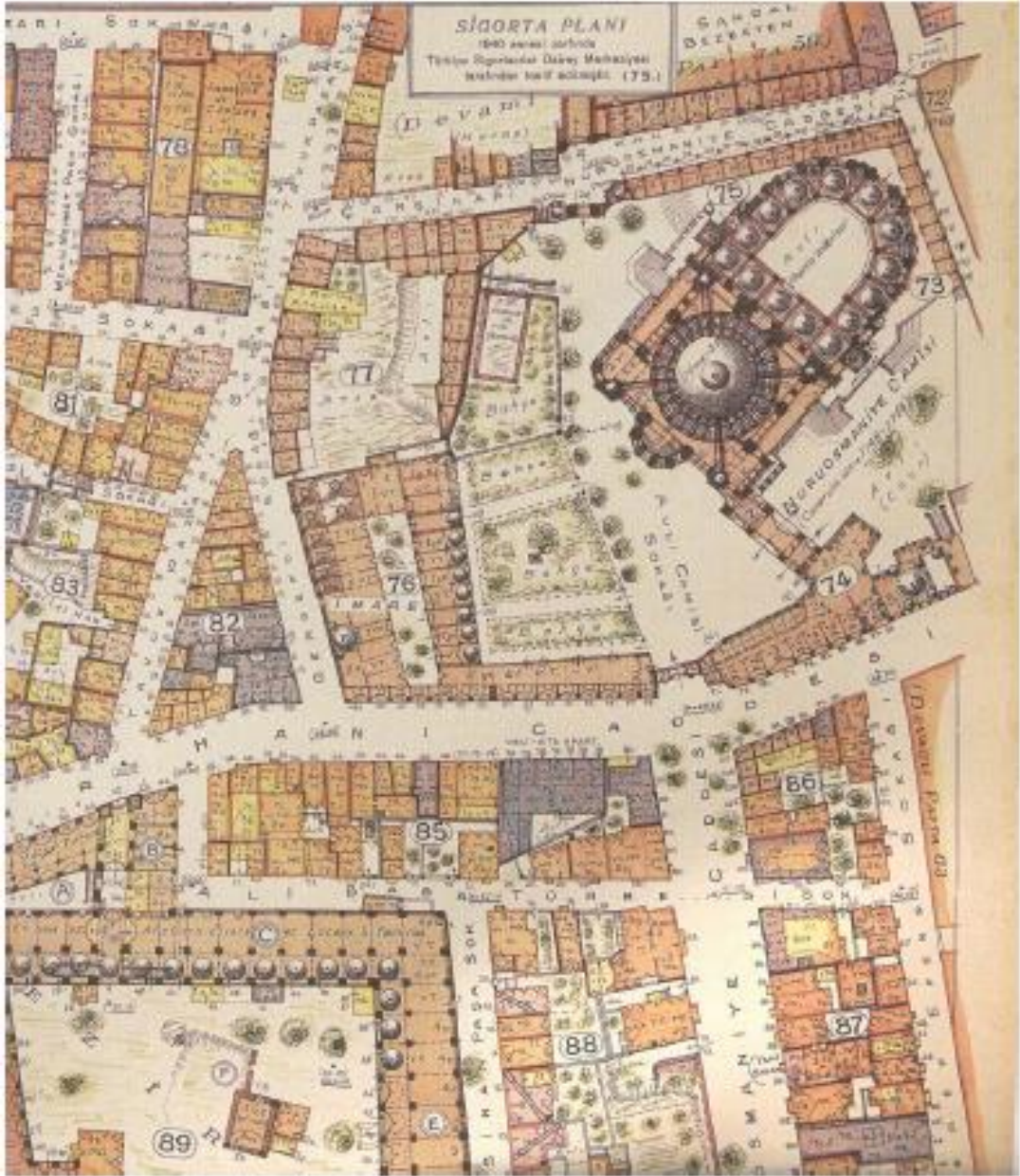
Şekil 10: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi yan görünüşü ve şadırvan (Birnur Akgün Afacan).

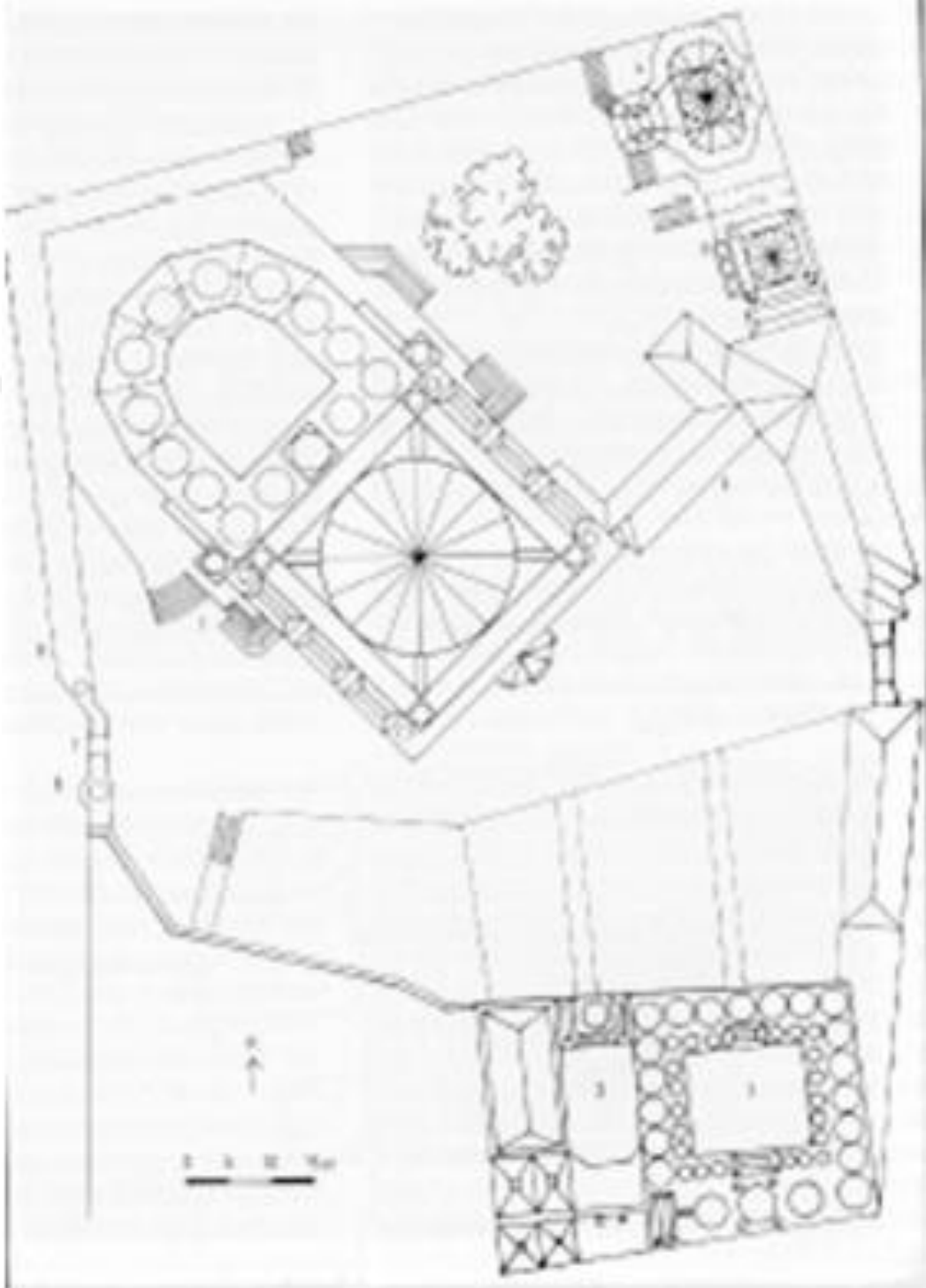
Şekil 11: Hacı Beşir Ağa Türbesi vaziyet planı.

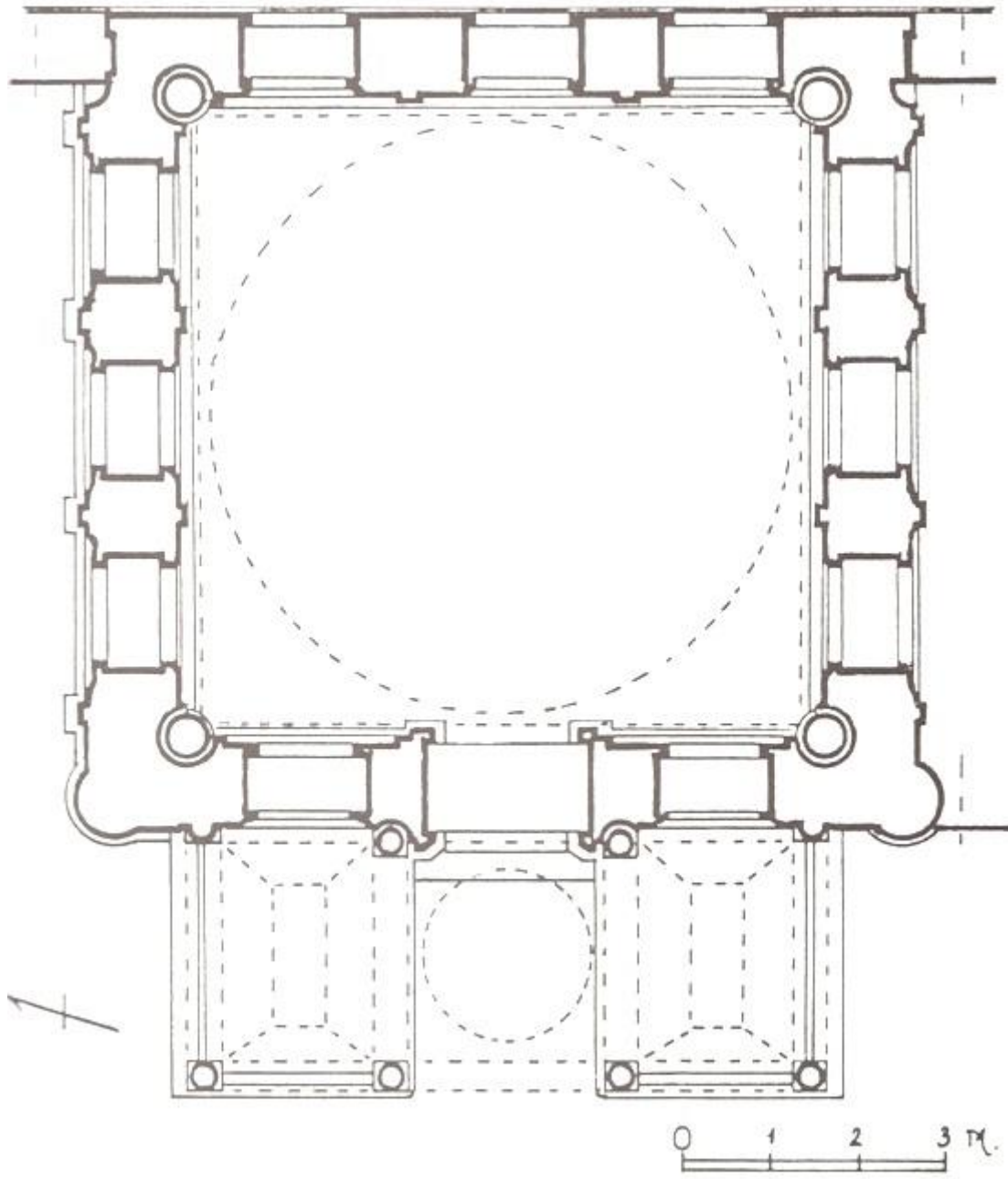
Şekil 12: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi planı (M. Baha Tanman).

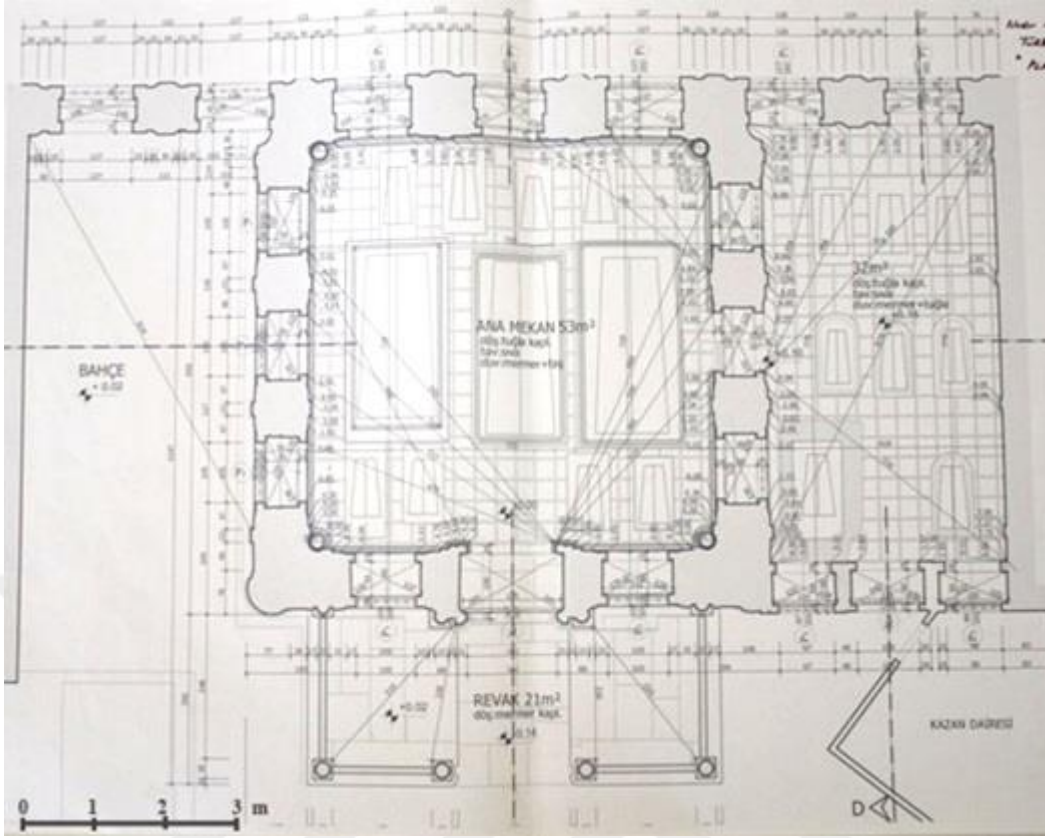
Şekil 13: Nuruosmaniye Külliyesi (Pervititch).

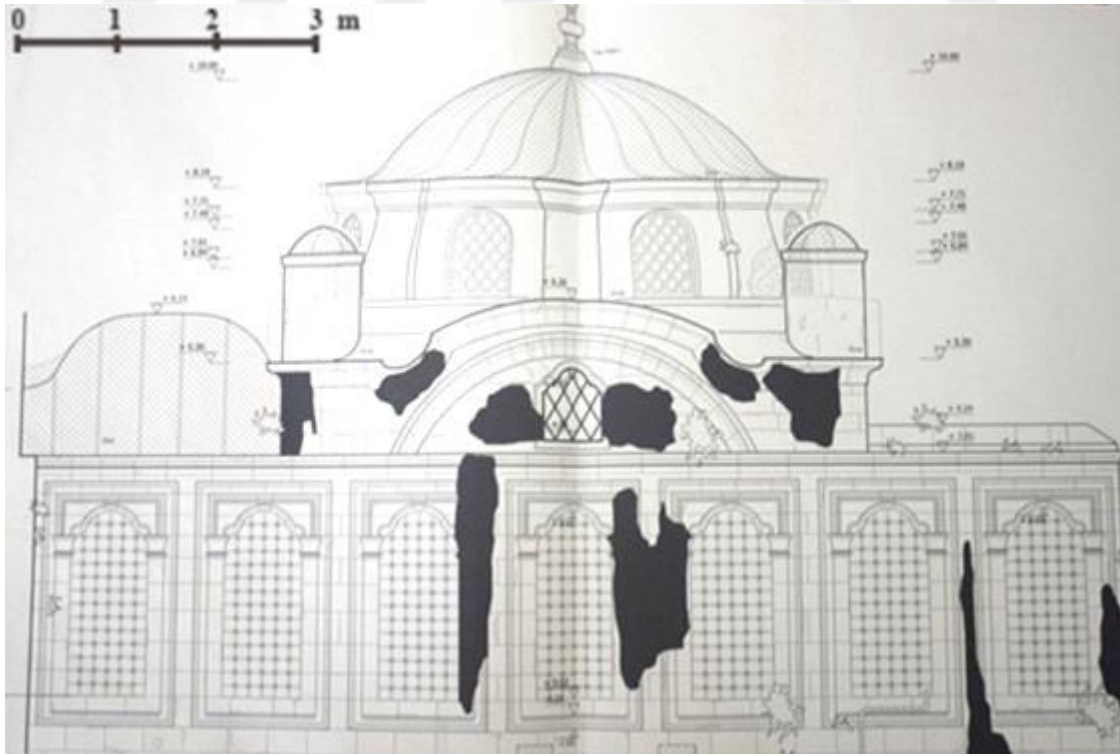
Şekil 14: Nuruosmaniye Külliyesi planı (Doğan Kuban).

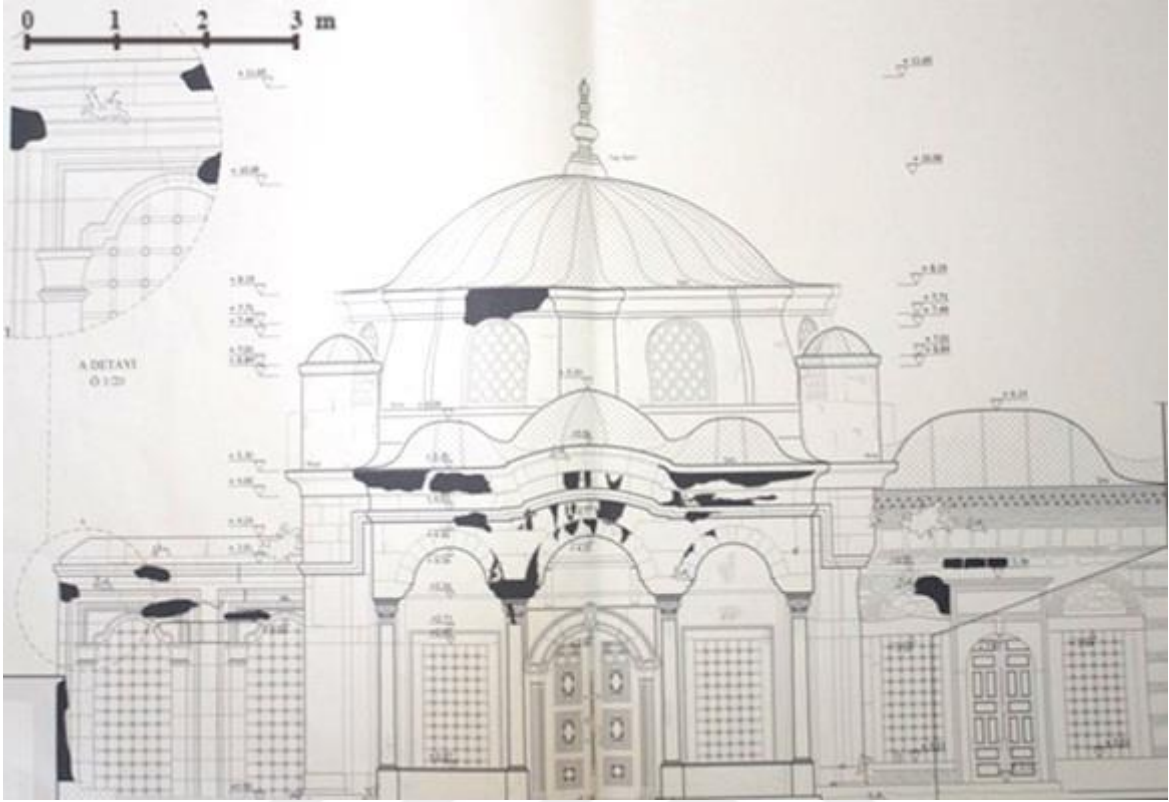
Şekil 15: Nuruosmaniye Türbesi planı (Hakkı Önkal).

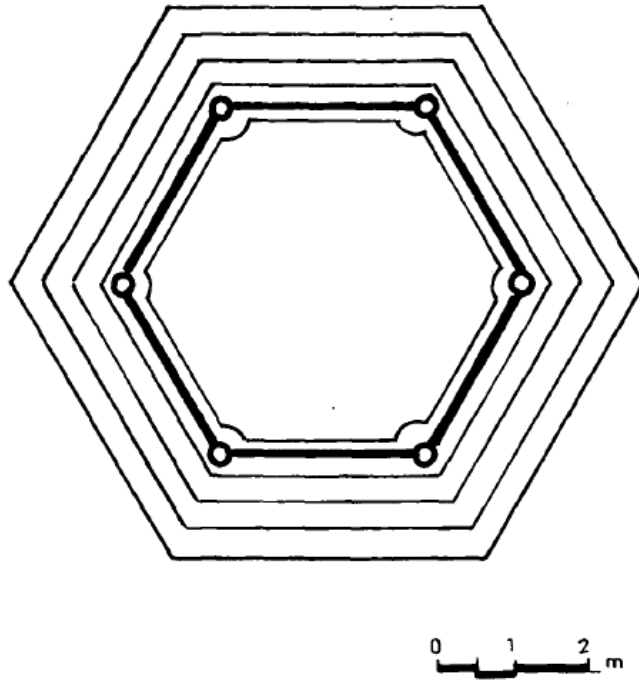
Şekil 16: Nuruosmaniye Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

Şekil 17: Nuruosmaniye Türbesi caddce cephesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

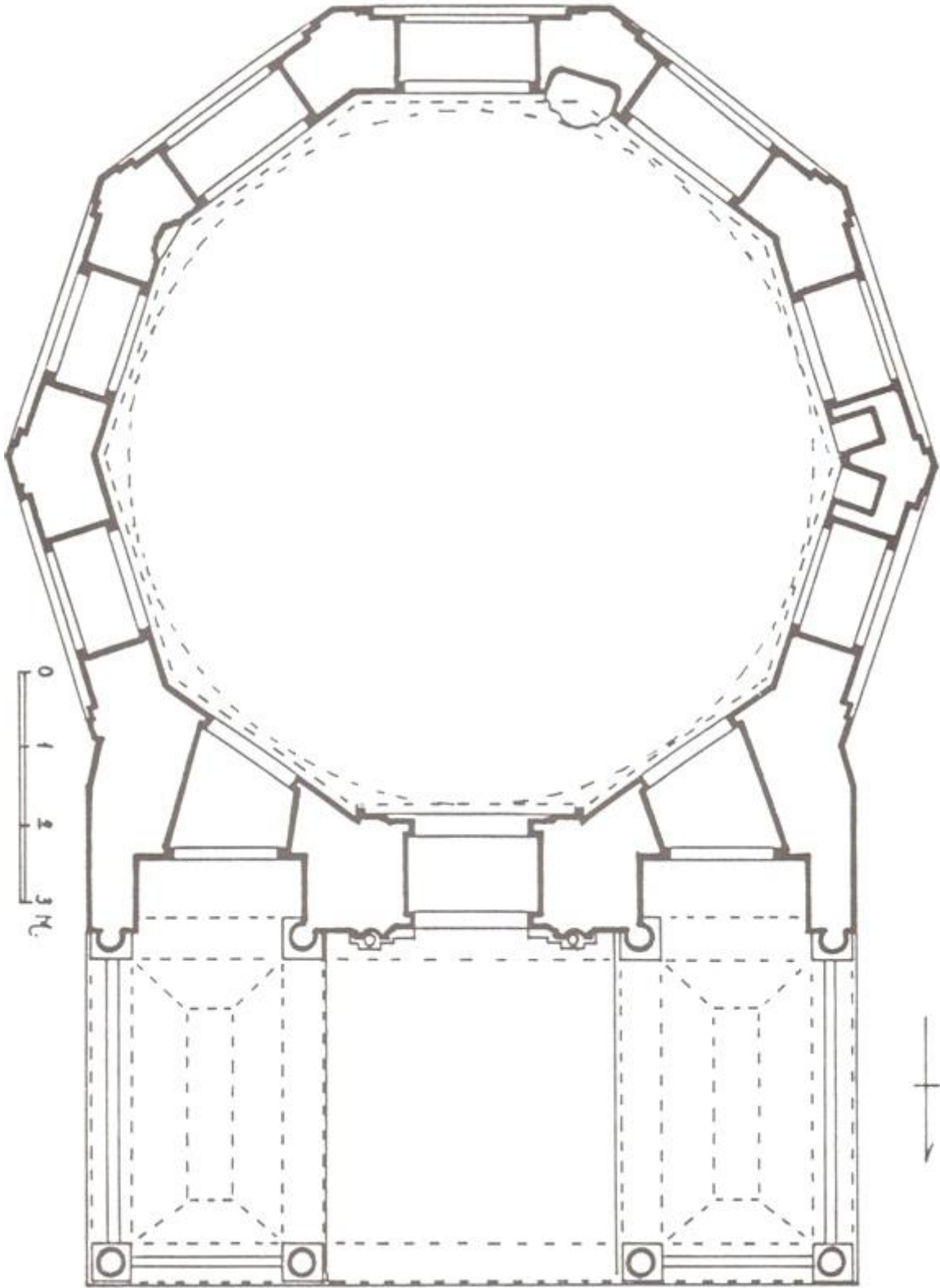
Şekil 18: Nuruosmaniye Türbesi ön cephe (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

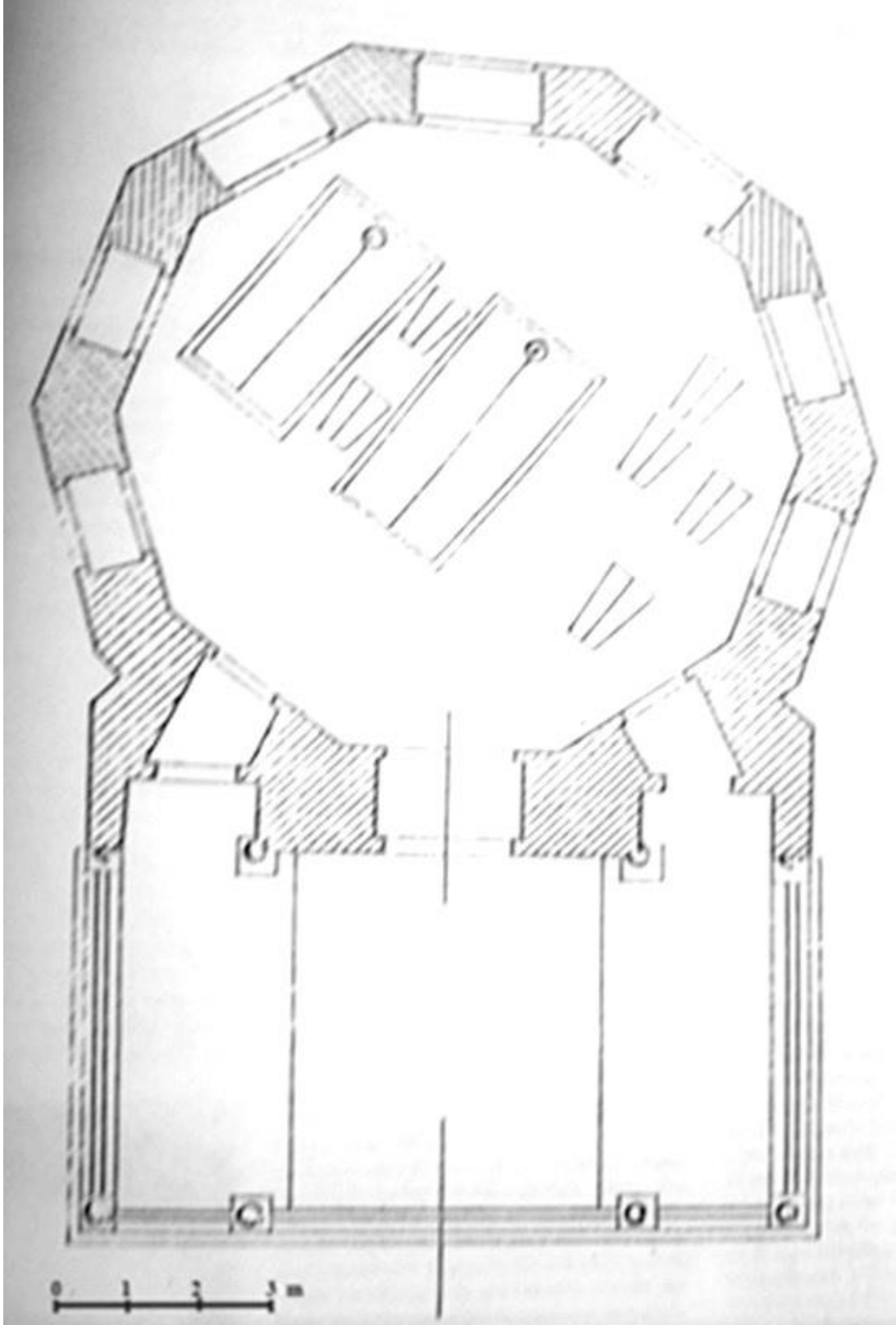
Şekil 19: Koca Ragıp Paşa Türbesi planı (Behçet ÜNSAL).

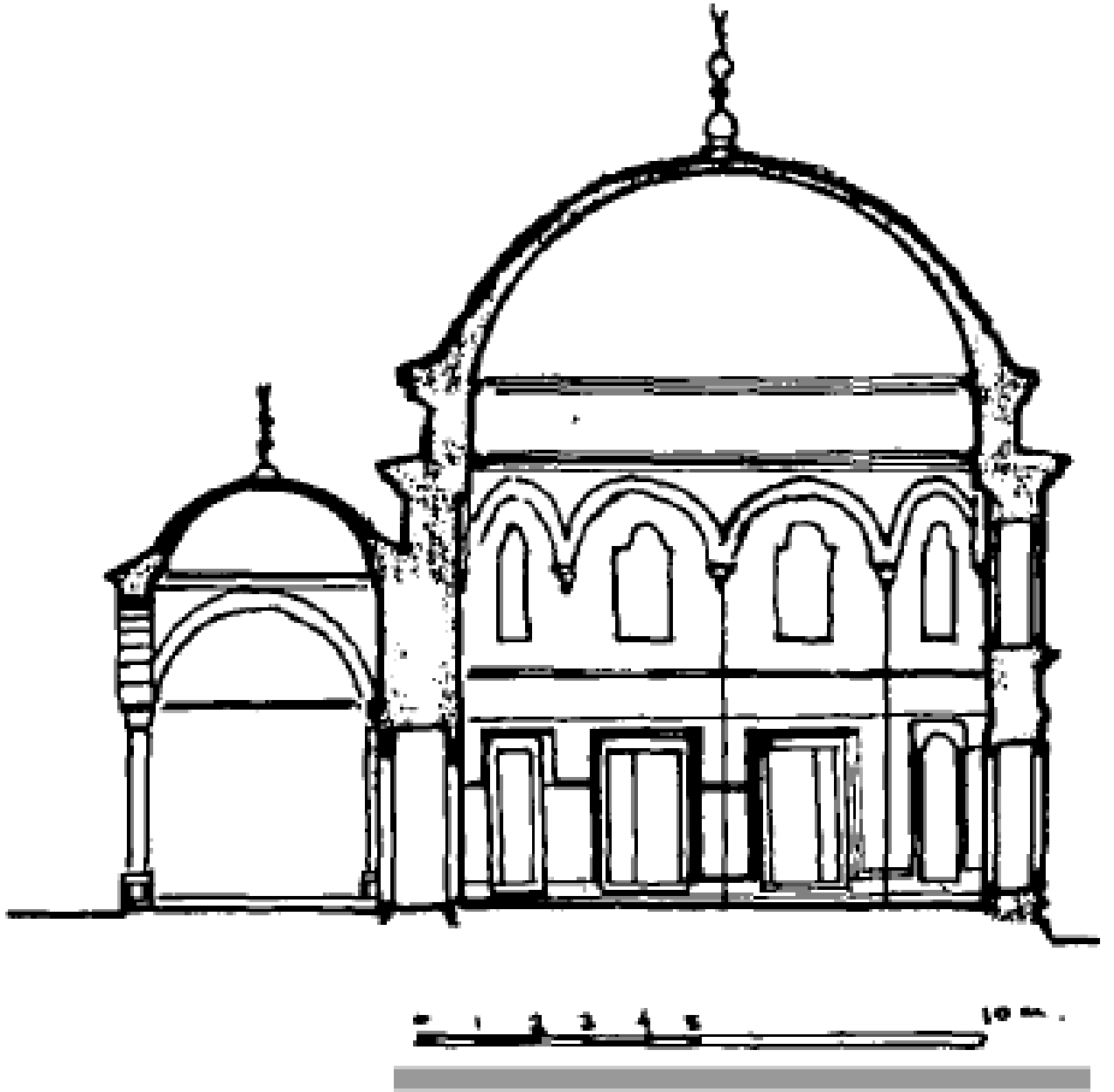
Şekil 20: Laleli Külliyesi (Pervititch).

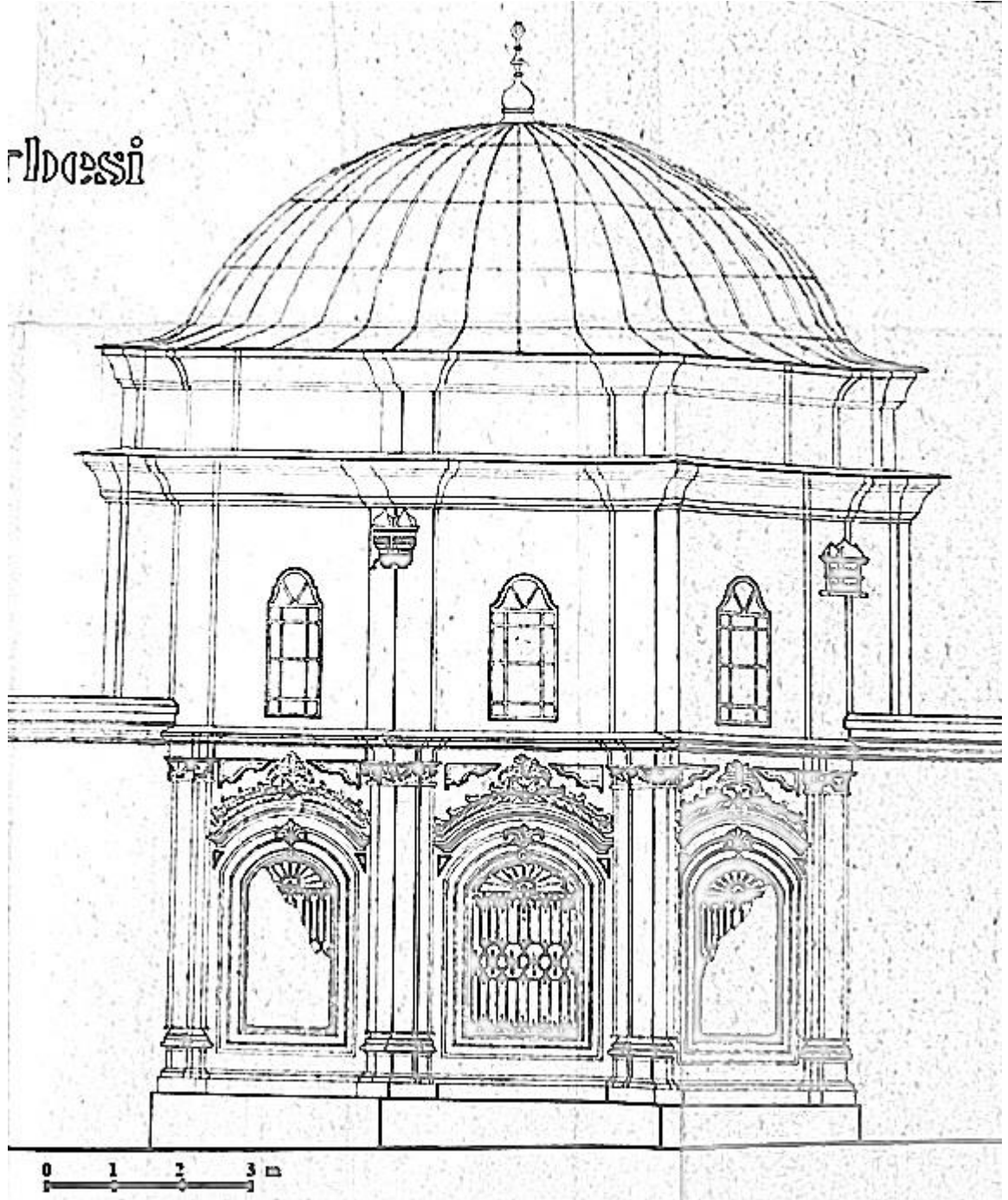
Şekil 21: III. Mustafa Türbesi planı (Hakkı ÖNKAL).

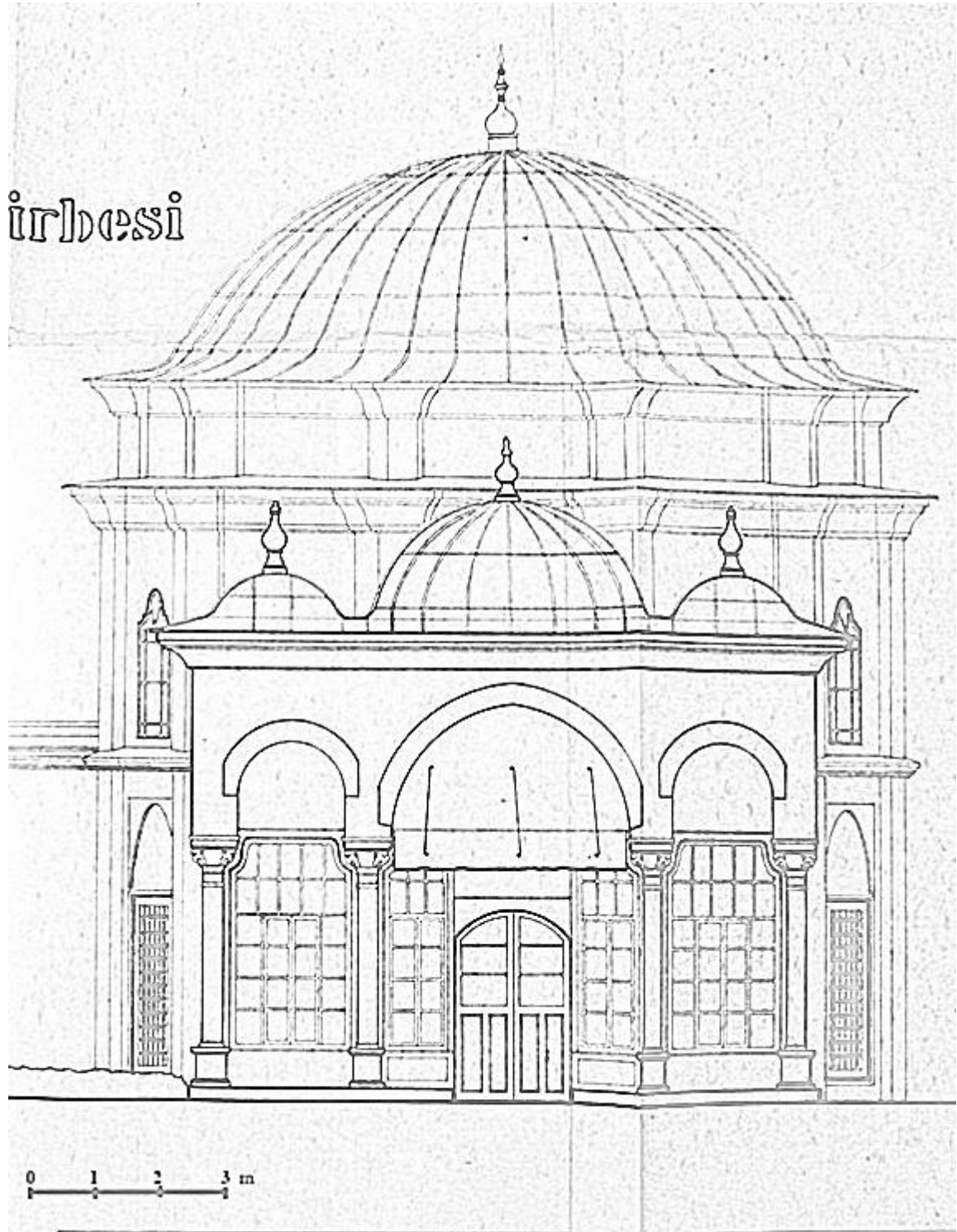
Şekil 22: III. Mustafa Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

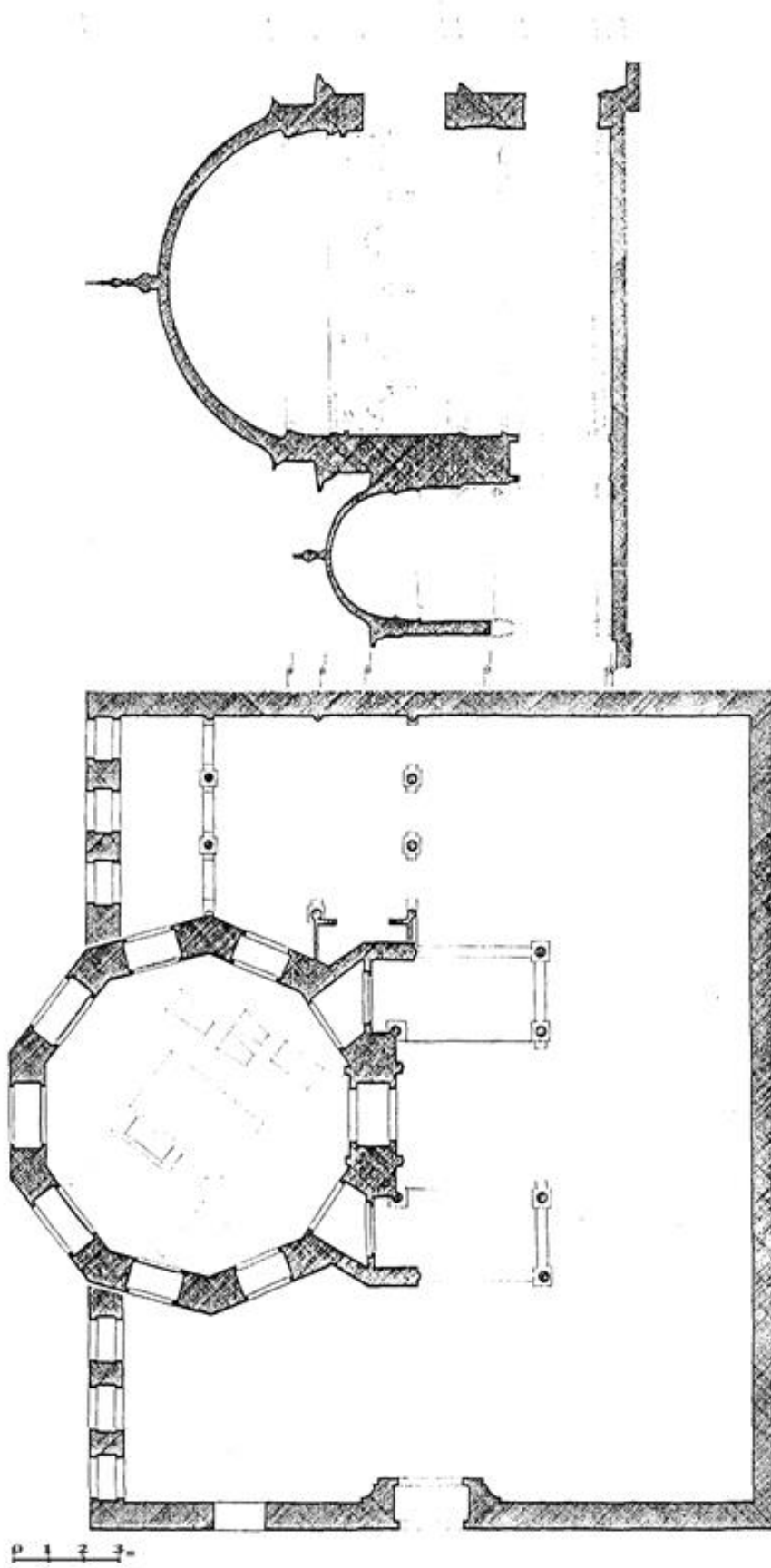
Şekil 23: III. Mustafa Türbesi kesit (Behçet Ünsal).

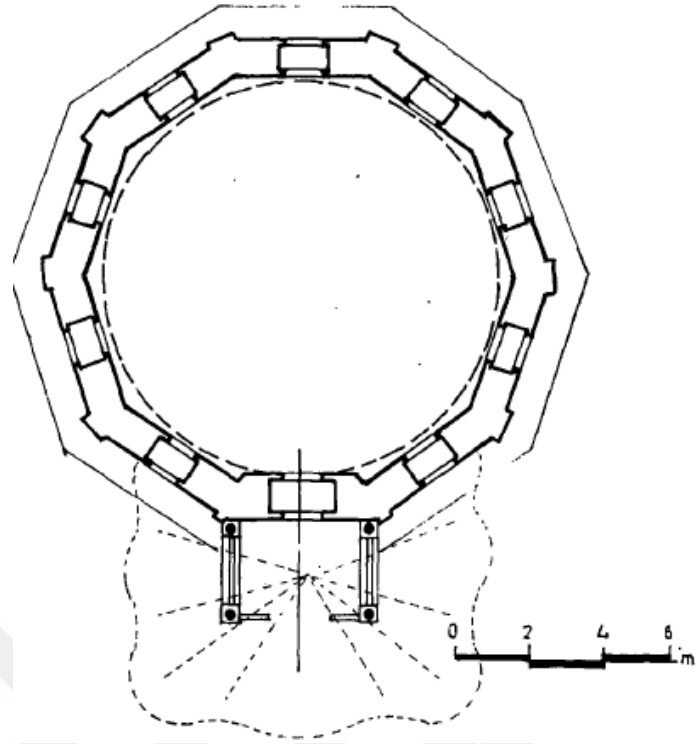
Şekil 24: III. Mustafa Türbesi ön görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

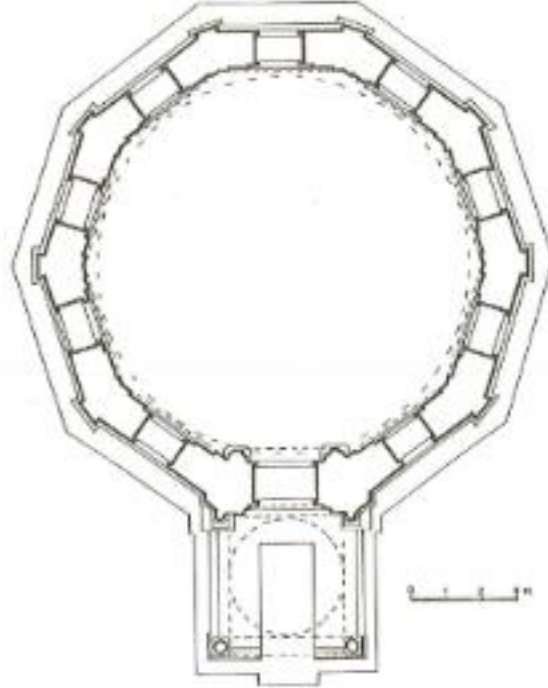
Şekil 25: III. Mustafa türbesi giriş cephesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

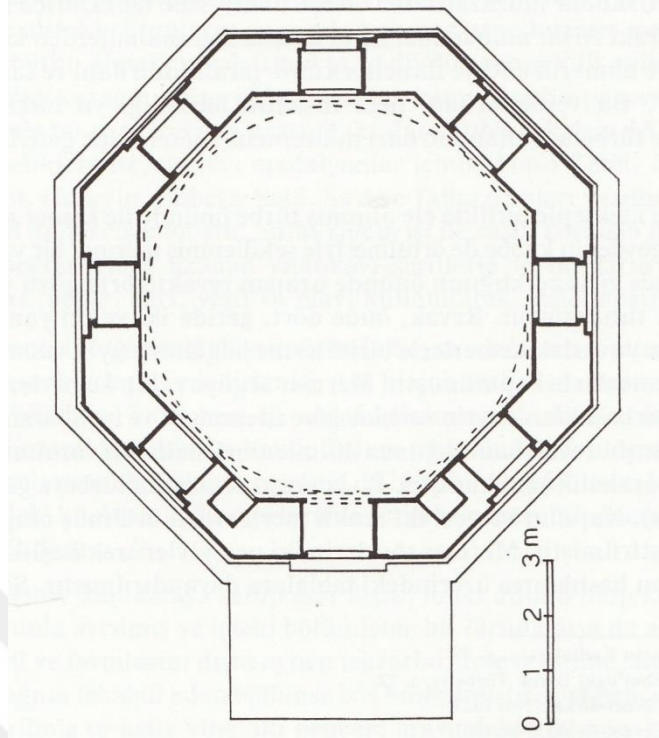
Şekil 26: III. Mustafa ve Aynülhayat Kadın Türbeleri (A.S. ÜLGEN).

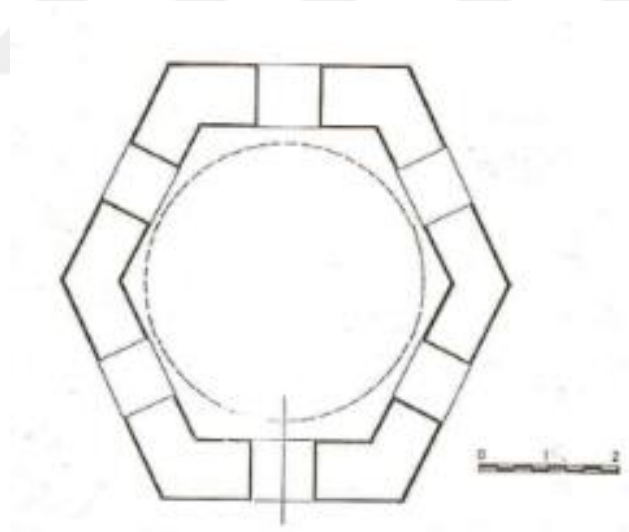
Şekil 27: Fatih Sultan Mehmet Türbesi planı (Behçet Ünsal).

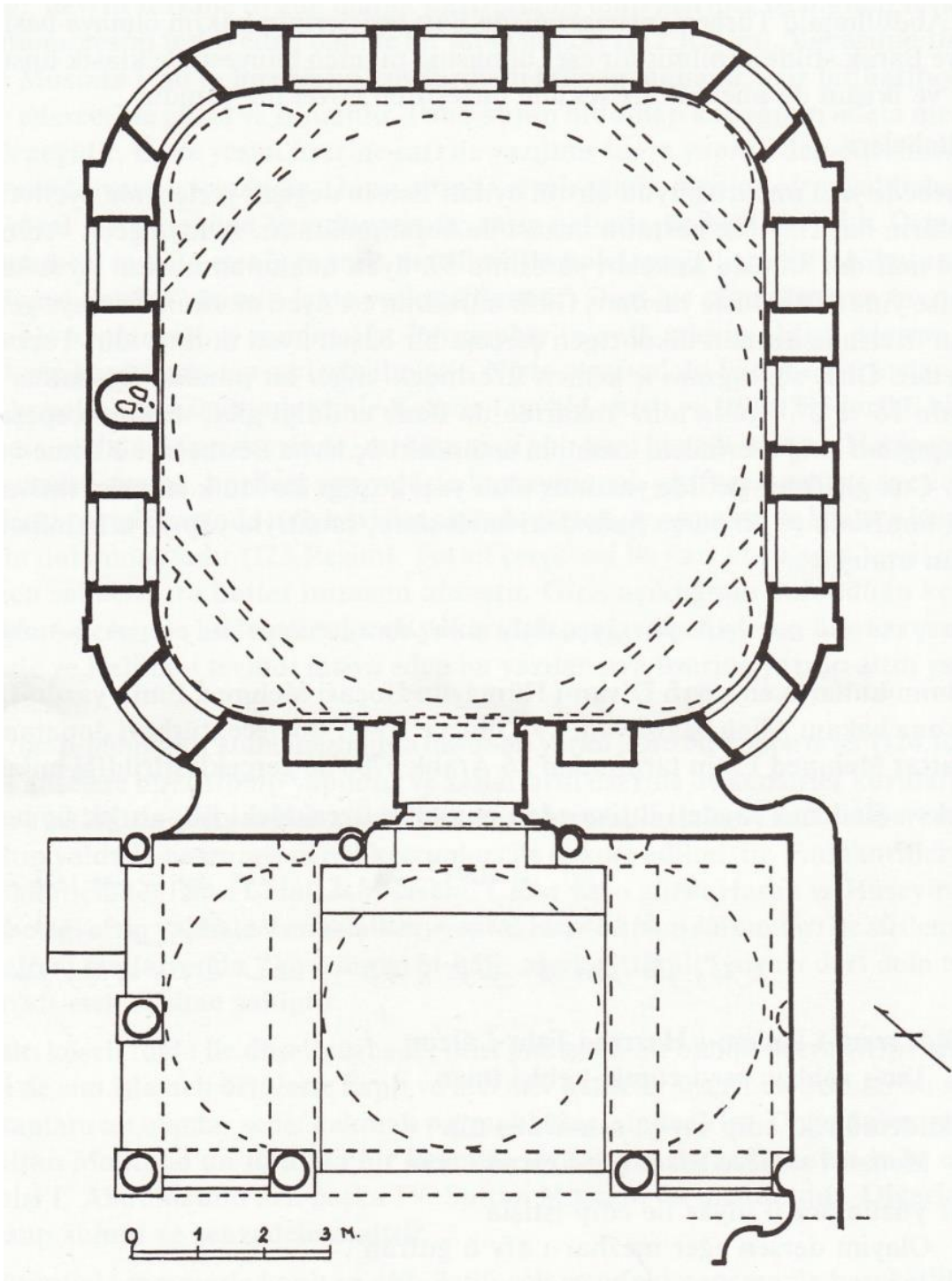
Şekil 28: Fatih Sultan Mehmet Türbesi planı (Hakkı Önkal).

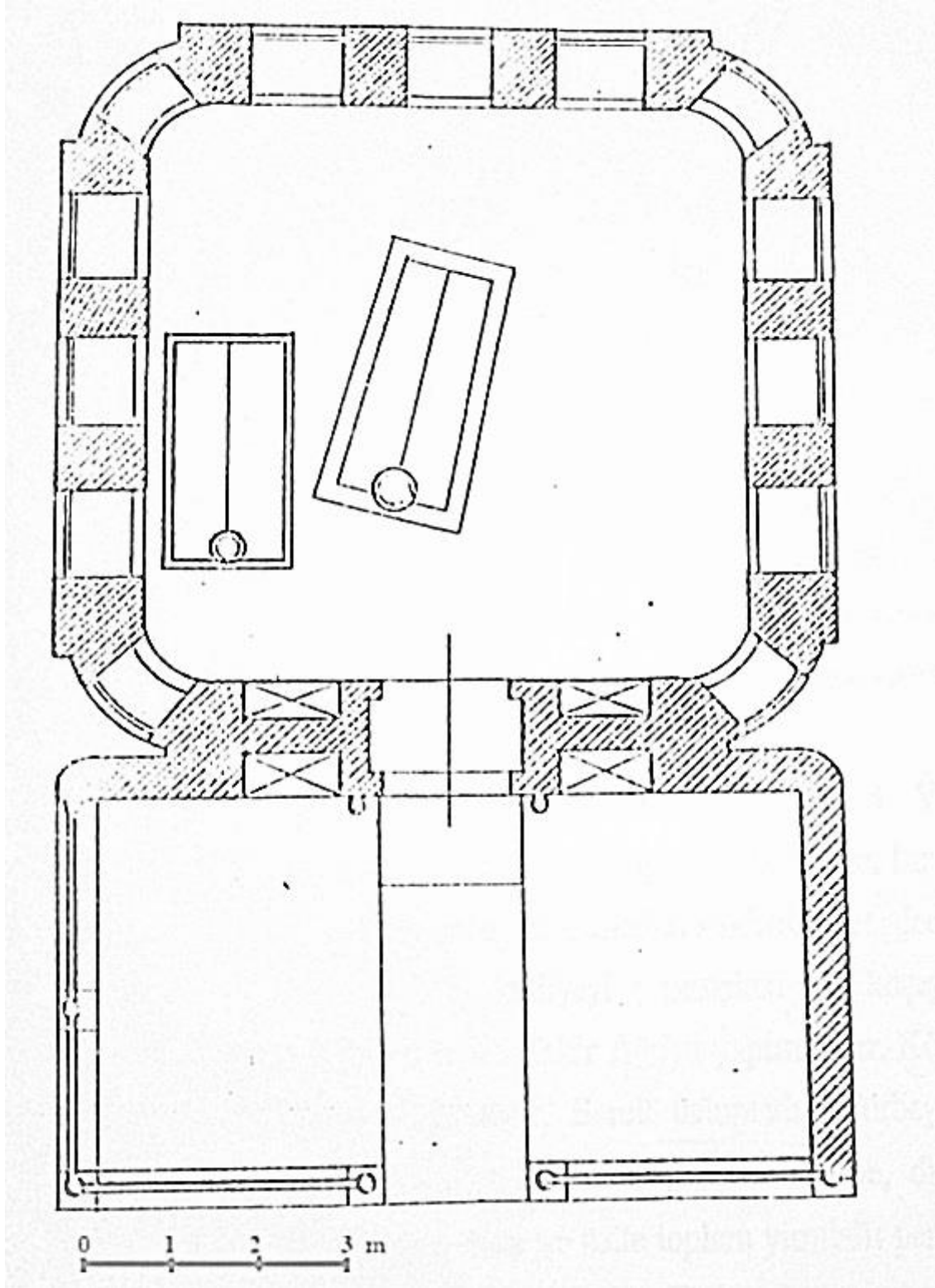
Şekil 29: Gülbahar Hatun Türbesi (Hakkı Önkal).

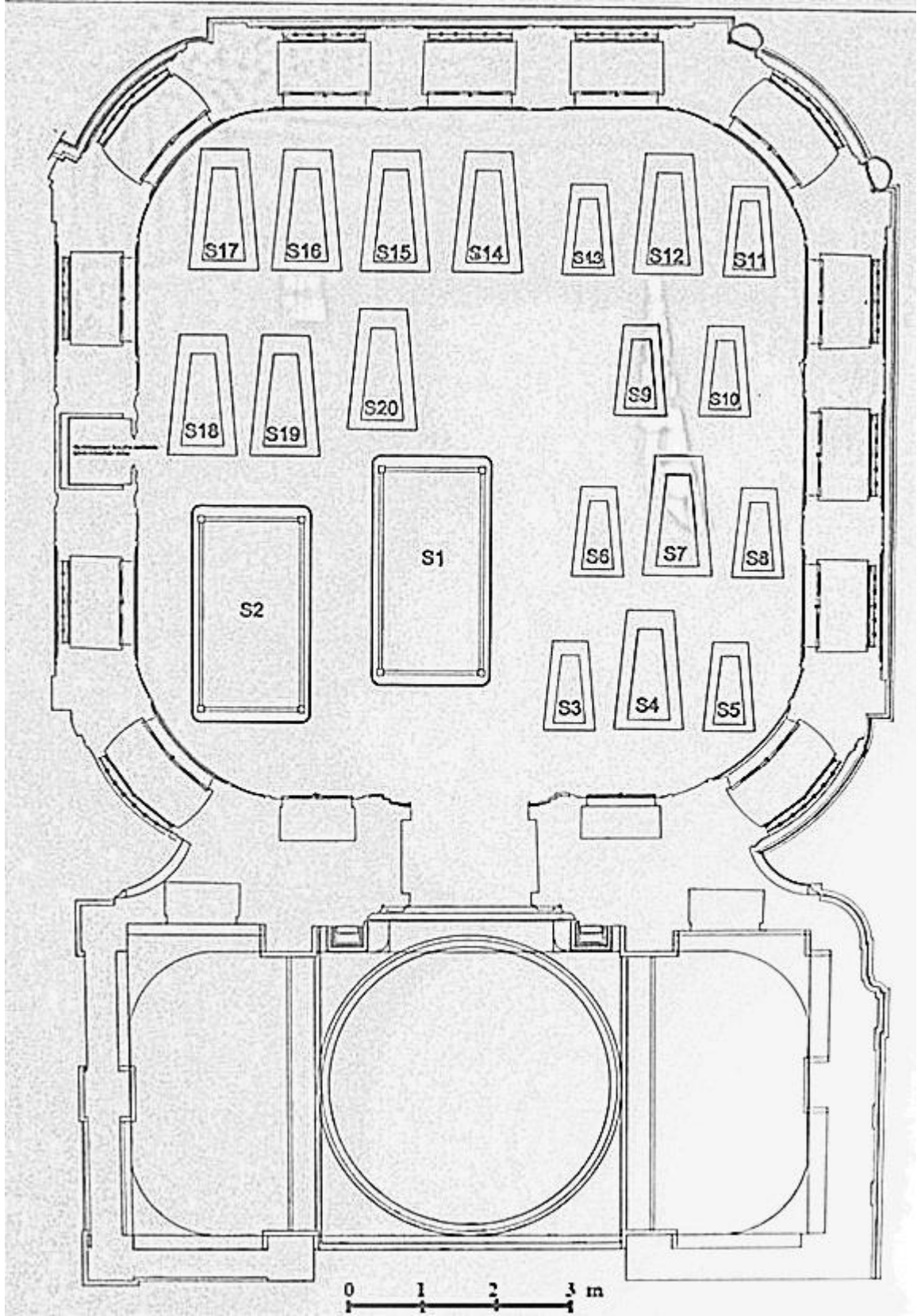
Şekil 30: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi (Yıldız Demiriz).

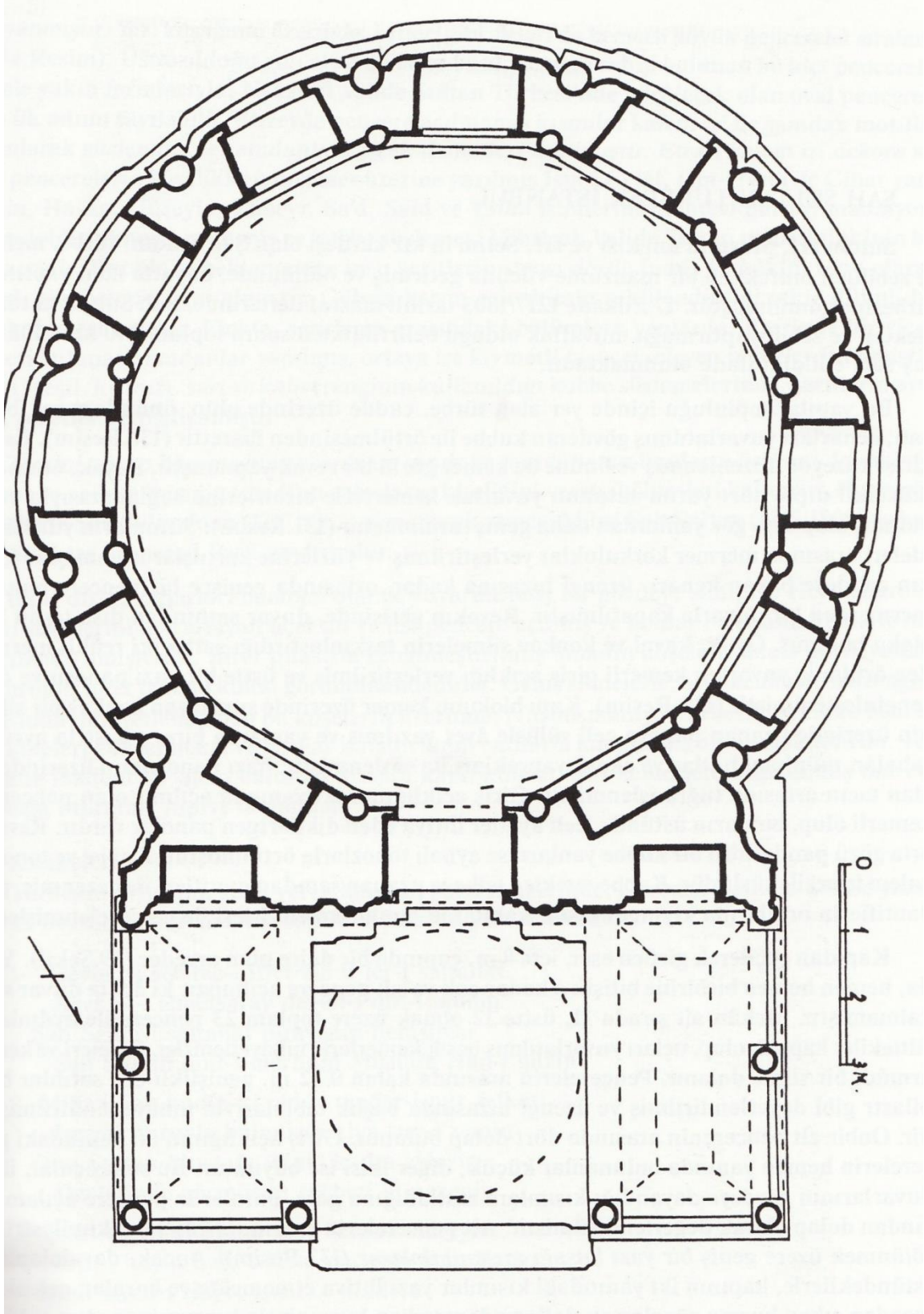
Şekil 31: Sultan I. Abdülhamid Türbesi planı (Hakkı Önkal).

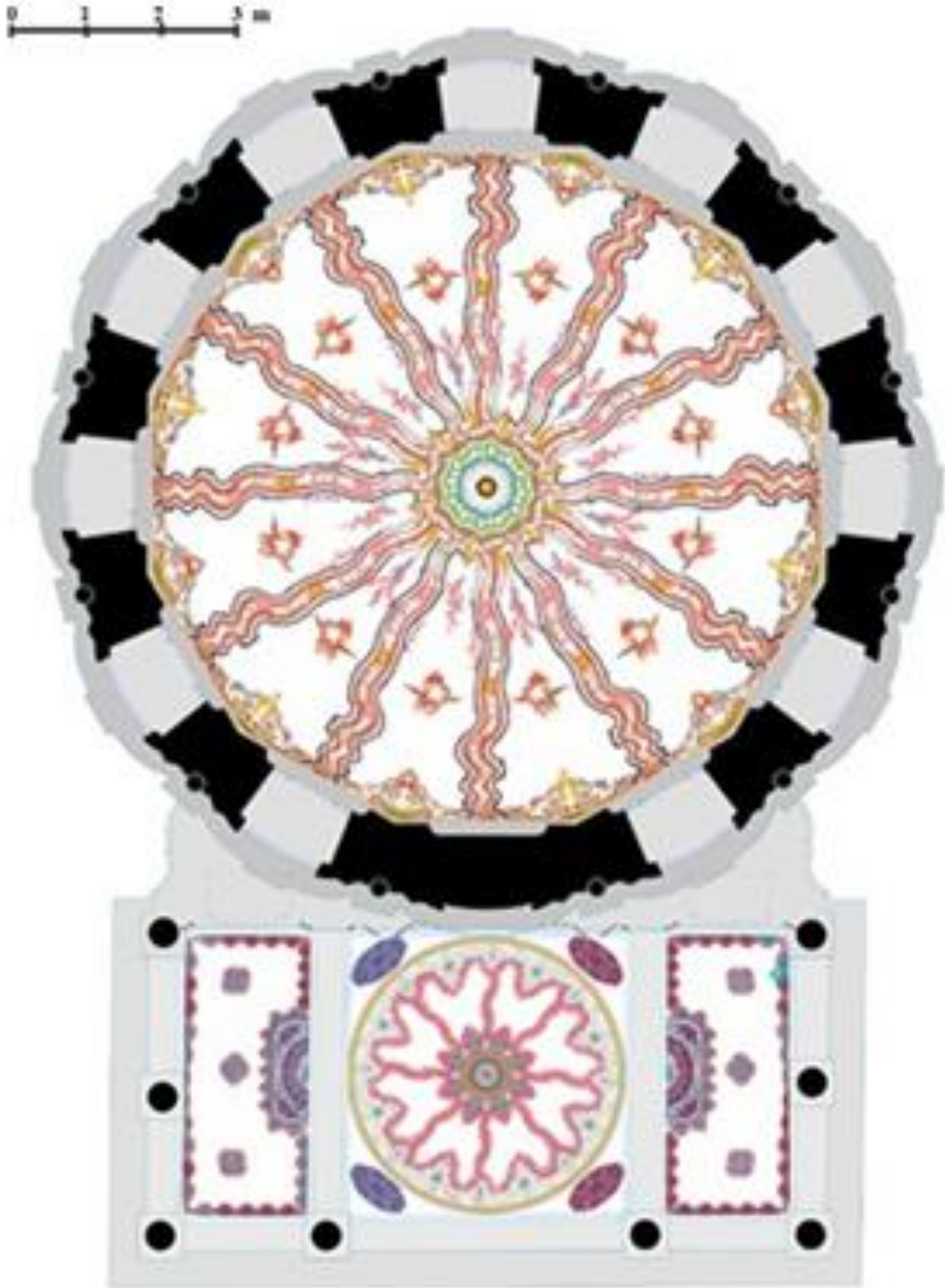
Şekil 32: Sultan I. Abdülhamid Türbesi planı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi).

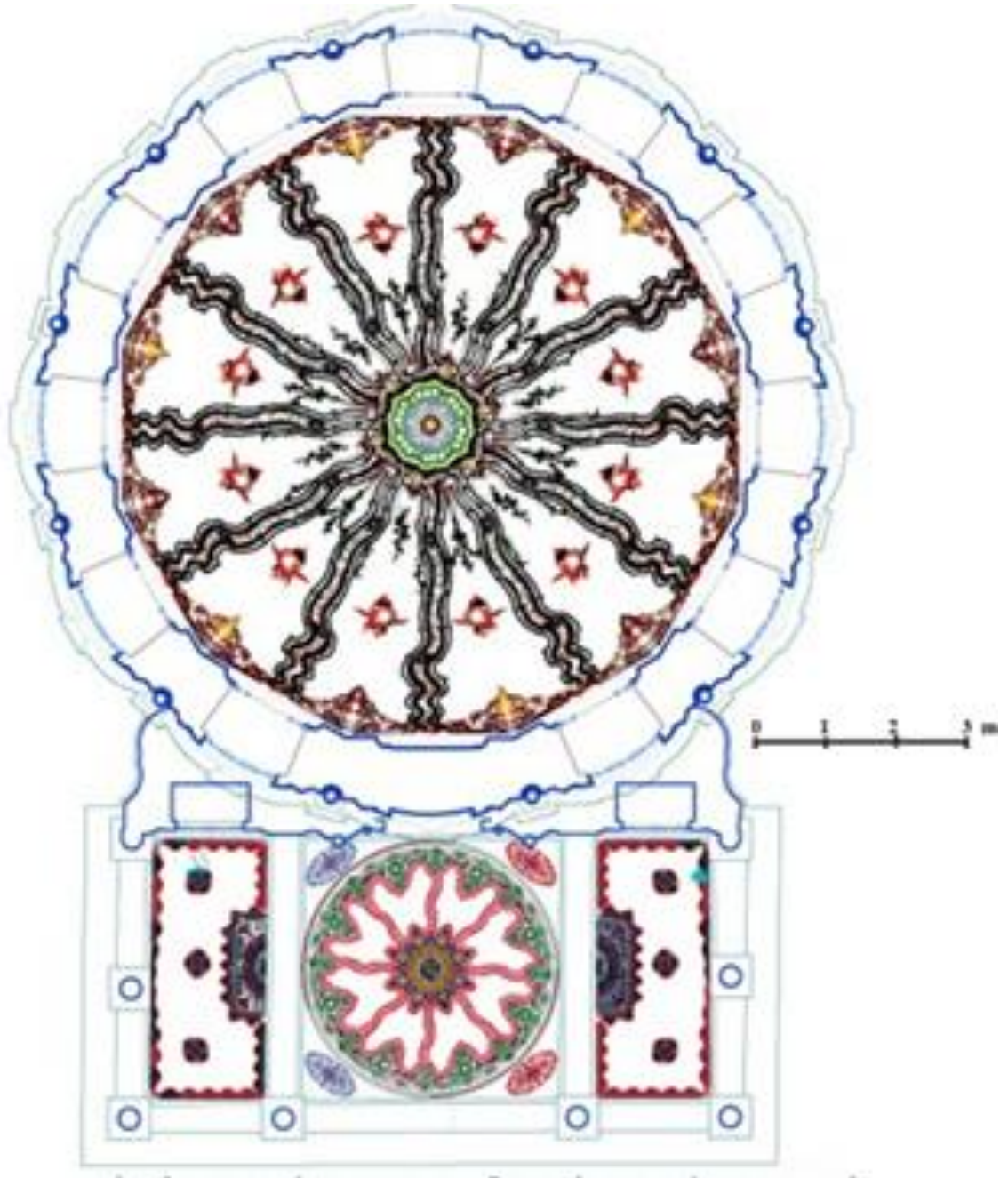
Şekil 33: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, sandukalar.

Şekil 34: Mihrişah Valide Sultan Türbesi planı (Hakkı Önkal).

Şekil 35: Mihrimah Valide Sultan Türbesi kubbe bezemesi (Akant Tasarım Restorasyon).

Şekil 36: Mihrişah Valide Sultan Türbesi kubbe bezemesi (Akant Tasarım Restorasyon).

RESİMLER

Resim 1: Gülnuş Valide Sultan Türbesi.

Resim 2: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, kubbe detayı.

Resim 3: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, taş süsleme.

Resim 4: Gülnuş Valide Sultan Türbesi, demir şebeke.

Resim 5: Gölnuş Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 6: Gölnuş Valide Sultan Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 7: Gülnuş Valide Sultan'ın mezarı.

Resim 8: Gülnuş Valide Sultan'ın mezar taşı kitabesi.

Resim 9: Gülnuş Valide Sultan'ın ayak taşı.

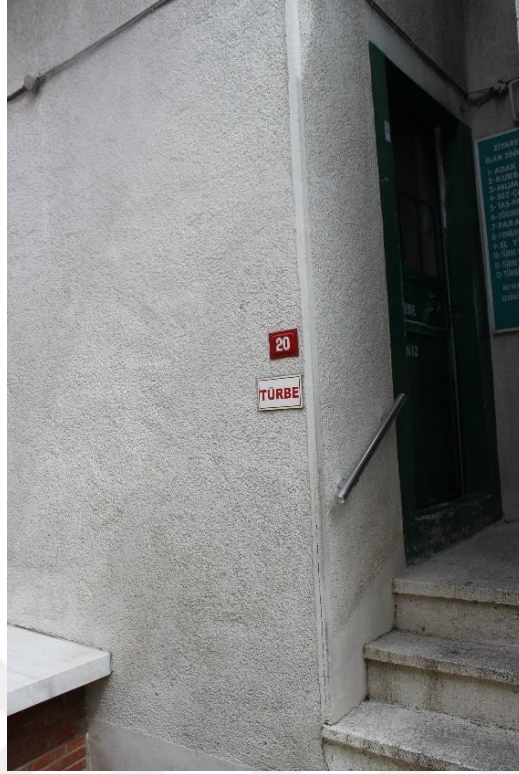
Resim 10: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi.

Resim 11: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, kuzey cephede yer alan kitabe.

Resim 12: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, doğu cephede yer alan kitabe.

Resim 13: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 14: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, güney cephede yer alan pencere.

Resim 15: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, sekiz kollu yıldız motifi.

Resim 16: Nasuhi Mehmed Efendi'ye ait sanduka.

Resim 17: Nasuhi Mehmed Efendi Türbesi, sandukalar.

Resim 18: Kefçe Dede Türbesi.

Resim 19: Kefçe Dede Türbesi, sütun başlıkları.

Resim 20: Kefçe Dede Türbesi, kubbeye geçiş öğeleri.

Resim 21: Kefçe Dede'nin mezarı.

Resim 22: Kefçe Dede'nin mezar taşı.

Resim 23: Hasan Ünsî Efendi Türbesi.

Resim 24: Hasan Ünsî Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 25: Hasan Ünsî Efendi Türbesi kitabesi.

Resim 26: Hasan Ünsî Efendi Türbesi, iç görünüş.

Resim 27: Fatma Hanım Sultan Türbesi.

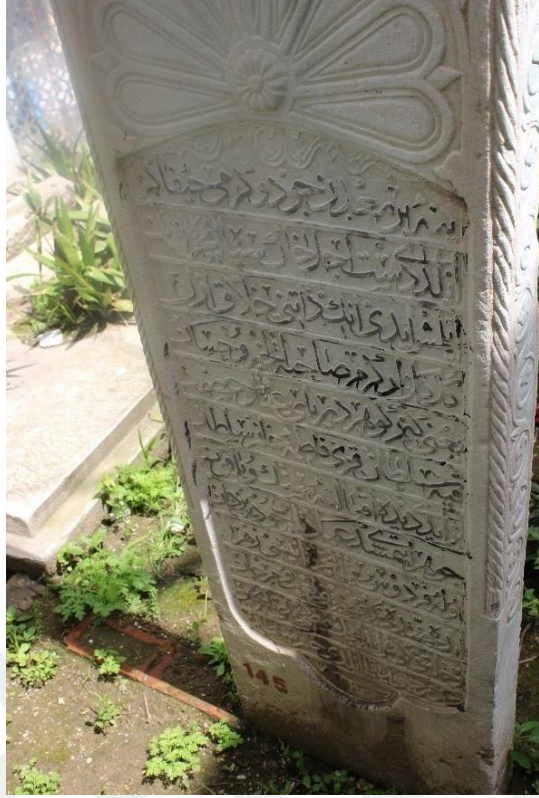
Resim 28: Fatma Hanım Sultan Türbesi, demir şebeke.

Resim 29: Fatma Hanım Sultan Türbesi, taş süsleme.

Resim 30: Fatma Hanım Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

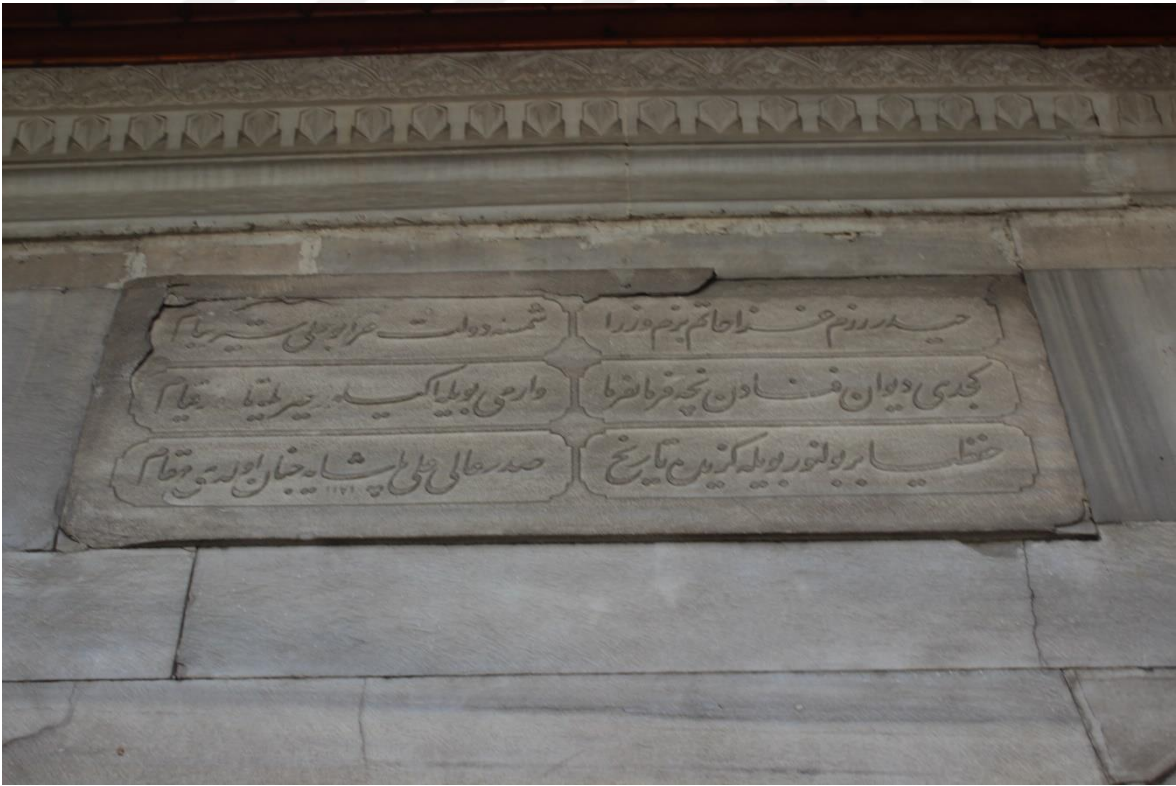
Resim 31: Fatma Hanım Sultan'ın mezar taşı.

Resim 32: Fatma Hanım Sultan'ın ayak taşı.

Resim 33: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi.

Resim 34: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kuzey cephede yer alan kitabe.

Resim 35: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, İsmail Ziyai Efendi'ye ait sanduka.

Resim 36: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Abdullah Paşa'nın sandukası.

Resim 37: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, güney cephede yer alan kitabe.

Resim 38: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, içte yapıyı ikiye bölen sivri kemer.

Resim 39: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 40: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kalemişleri.

Resim 41: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, kalemişleri.

Resim 42: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Abdal Yakup ailesine ait sandukalar.

Resim 43: Hekimoğlu Ali Paşa Türbesi, Hekimoğlu Ali Paşa ailesine ait sandukalar.

Resim 44: Hacı Beşir Ağa Türbesi.

Resim 45: Hacı Beşir Ağa Türbesi, giriş açıklığı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivinden).

Resim 46: Hacı Beşir Ağa Türbesi, batı cephede yer alan hacet penceresi.

Resim 47: Hacı Beşir Ağa Türbesi, batı cephede yer alan kitabe.

Resim 48: Hacı Beşir Ağa Türbesi, güney cephede yer alan ayet-i kerime.

Resim49: Hacı Beşir Ağa Türbesi, kuzey cephede yer alan giriş açıklığı.

Resim 50: Hacı Beşir Ağa Türbesi, sebil.

Resim 51: Hacı Beşir Ağa Türbesi, çini süsleme.

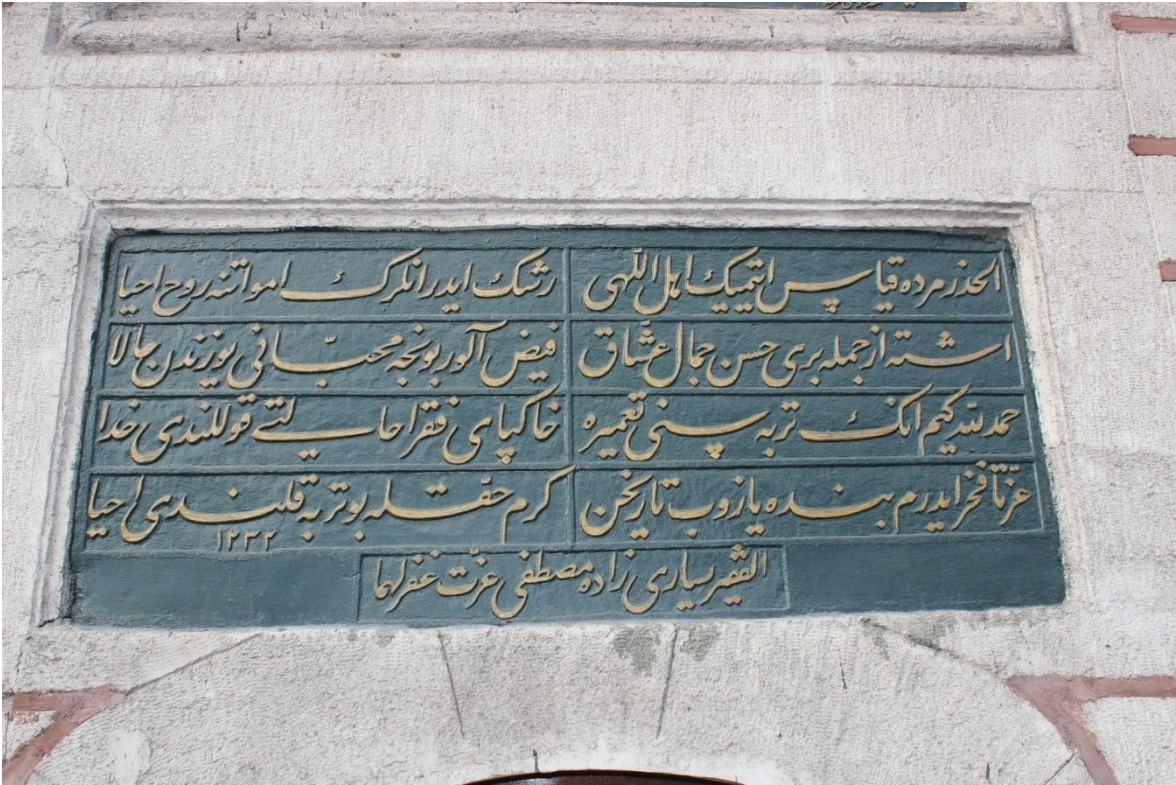
Resim 52: Hacı Beşir Ağa Türbesi, çini süsleme.

Resim 53: Hacı Beşir Ağa'ya ait sanduka (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 54: Şeyh Cemaledin Uşşaki Türbesi.

Resim 55: Şeyh Cemaledin Uşşaki Türbesi, kitabe.

Resim 56: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, kitabe.

Resim 57: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 58: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, batı cephede yer alan pencere.

Resim 59: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 60: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 61: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, çini süsleme.

Resim 62: Şeyh Cemaleddin Uşşaki Türbesi, sekiz kollu yıldız motifi.

Resim 63: Şeyh Cemaleddin Uşşaki 'ye ait sanduka.

Resim 64: Nuruosmaniye Türbesi.

Resim 65: Nuruosmaniye Türbesi, çatı kuleciği.

Resim 66: Nuruosmaniye Türbesi, kuzey cephe.

Resim 67: Nuruosmaniye Türbesi, doğu cephe.

Resim 68: Nuruosmaniye Türbesi, revak bölümü.

Resim 69: Nuruosmaniye Türbesi, üst örtü.

Resim 70: Nuruosmaniye Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 71: Nuruosmaniye Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 72: Nuruosmaniye Türbesi, köşelere yerleştirilen sütunlar.

Resim 73: Nuruosmaniye Türbesi, alt sıra penceresi.

Resim 74: Nuruosmaniye Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 75: Nuruosmaniye Türbesi, kubbe kasağında yer alan pencere.

Resim 76: Nuruosmaniye Türbesi, kubbe kalemişleri (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 77: Nuruosmaniye Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 78: Nuruosmaniye Türbesi, sandukalar.

Resim 79: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı.

Resim 80: Nuruosmaniye Türbesi, ana yapıdan ek yapıya geçiş.

Resim 81: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı giriş açıklığı.

Resim 82: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı doğu cephe.

Resim 83: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı üst örtü.

Resim 84: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı üst örtü kalemişleri.

Resim 85: Nuruosmaniye Türbesi, ek türbe yapısı sandukalar.

Resim 86: Koca Ragıp Paşa Türbesi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 87: Koca Ragıp Paşa Türbesi, XIX. yüzyılın ilk yarısında çizilen gravür (M. J. M. Juannın, Turque'den).

Resim 88: Koca Ragıp Paşa Türbesi, üst örtü (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 89: Koca Ragıp Paşa Türbesi, Koca Ragıp Paşa'nın lahdi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi'nden).

Resim 90: Koca Ragıp Paşa Türbesi, Mehmet Emin Bey'in lahdi (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü Arşivi'nden).

Resim 91: Laleli Külliyesi.

Resim 92: III. Mustafa Türbesi.

Resim 93: III. Mustafa Türbesi.

Resim 94: III. Mustafa Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 95: III. Mustafa Türbesi, kuş evi.

Resim 96: III. Mustafa Türbesi, kuş evi.

Resim 97: III. Mustafa Türbesi, üst örtü.

Resim 98: III. Mustafa Türbesi, avlu giriş kapısı.

Resim 99: III. Mustafa Türbesi, revak örtüsü.

Resim 100: III. Mustafa Türbesi, revak kalemişleri.

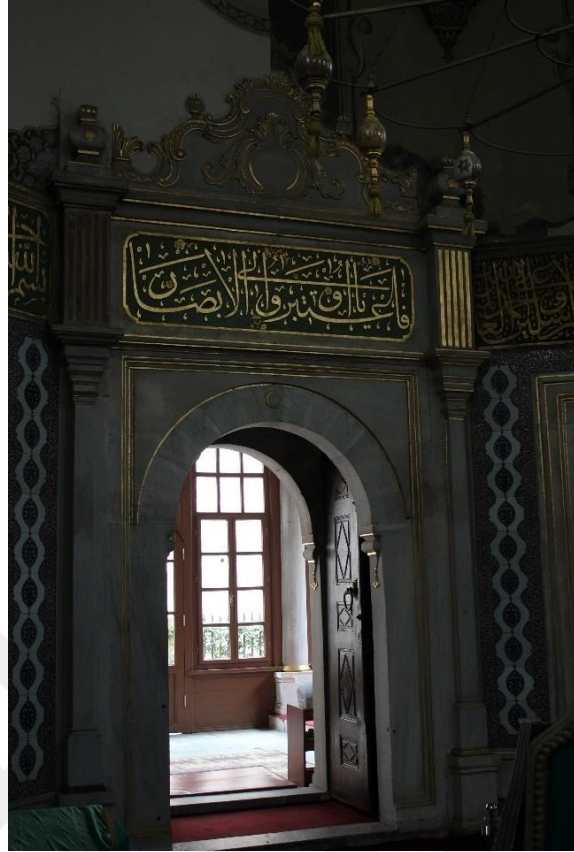
Resim 101: III. Mustafa Türbesi, revak kalemişleri.

Resim 102: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı.

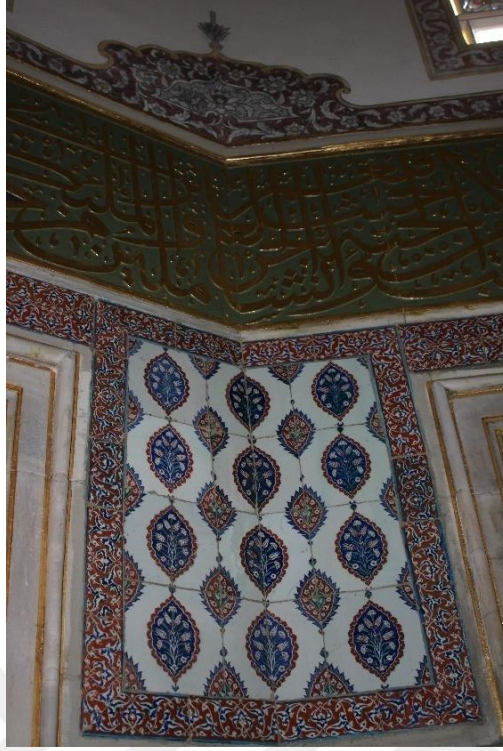
Resim 103: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 104: III. Mustafa Türbesi, giriş açıklığı içten görünüm.

Resim 105: III. Mustafa Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 106: III. Mustafa Türbesi, çini süsleme.

Resim 107: III. Mustafa Türbesi, çini süsleme.

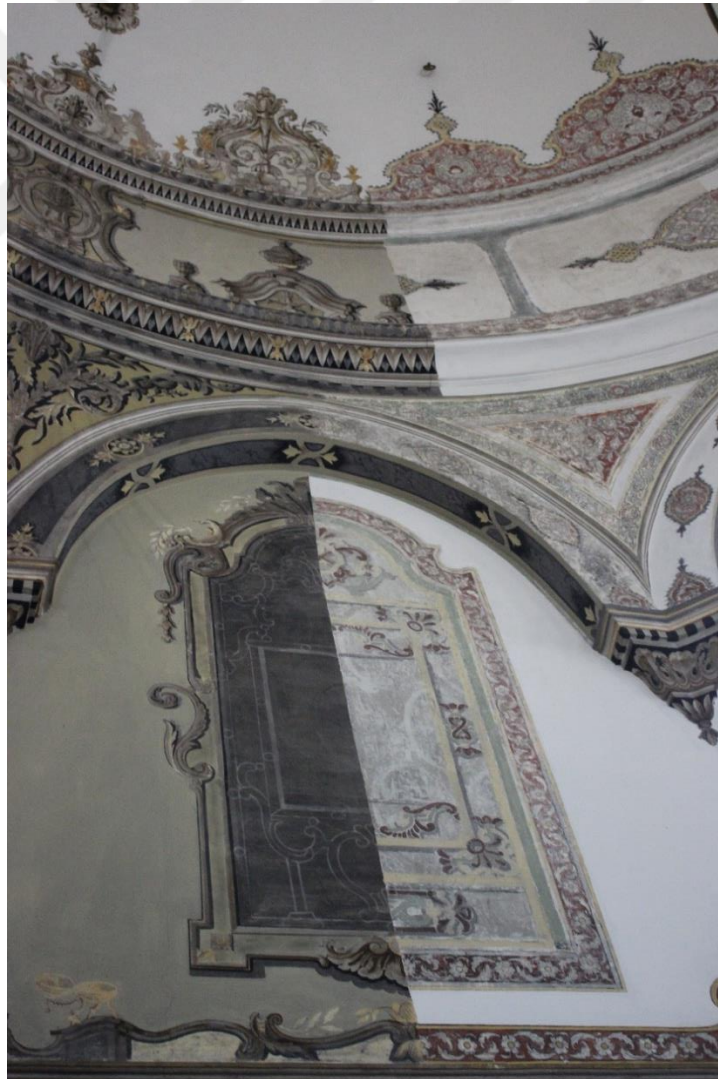
Resim 108: III. Mustafa Türbesi, mihrap.

Resim 109: III. Mustafa Türbesi, kadem-i saadet.

Resim 110: III. Mustafa Türbesi, yazı kuşağı (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 111: III. Mustafa Türbesi, kalemîşi pencere tasviri.

Resim 112: III. Mustafa Türbesi, kubbeye geçiş ögesi kalemişleri.

Resim 113: III. Mustafa Türbesi, kubbe kalemişleri.

Resim 114: III. Mustafa Türbesi, III. Mustafa'ya ait sanduka.

Resim 115: III. Mustafa Türbesi, III. Selim'e ait sanduka.

Resim 116: III. Mustafa Türbesi, sedef süsleme.

Resim 117: III. Mustafa Türbesi, sedef süsleme.

Resim 118: Aynülhayat Kadın Türbesi.

Resim 119: Aynülhayat Kadın Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 120: Aynülhayat Kadın Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 121: Aynülhayat Kadın Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 122: Aynülhayat Kadın Türbesi, içten görünüş.

Resim 123: Aynülhayat Kadın Türbesi, kubbe kalemışleri.

Resim 124: Aynülhayat Kadın Türbesi, sandukalar.

Resim 125: Aynülhayat Kadın Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 126: Aynülhayat Kadın Türbesi, Lefizar Kadın'a ait baştaşı kitabesi.

Resim 127: Aynülhayat Kadın Türbesi, Aynülhayat Kadın'a ait baştaşı kitabesi.

Resim 128: Fatih Sultan Mehmet Türbesi.

Resim 129: Fatih Sultan Mehmet Türbesi.

Resim 130: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 131: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 132: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, saçak.

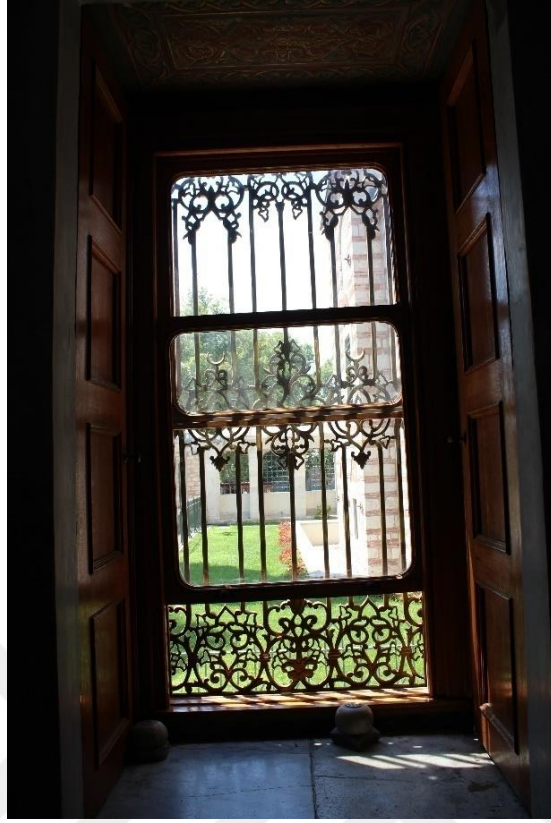
Resim 133: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, giriş açıklığı.

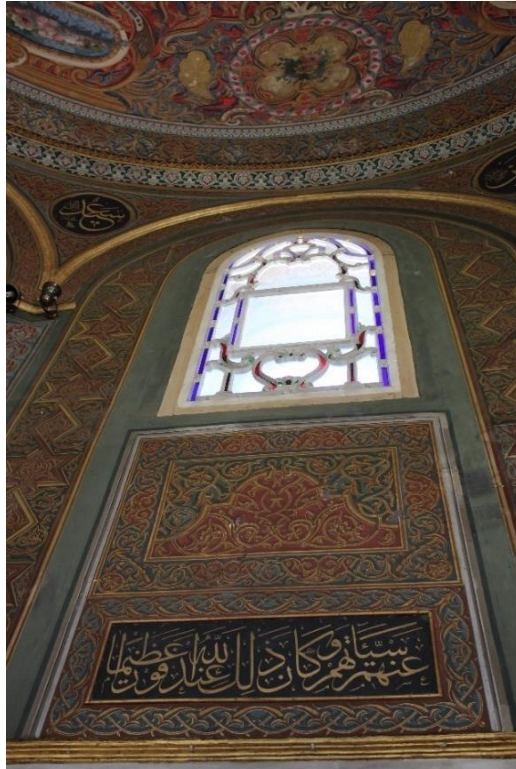
Resim 134: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, giriş açıklığı içten görünüş.

Resim 135: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, içten görünüş.

Resim 136: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 137: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 138: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kalemî pencere tasviri.

Resim 139: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kubbeye geçiş öğeleri.

Resim140: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kubbe kalemîşi süsleme (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 141: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kalemîşi süsleme.

Resim 142: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, kristal avize.

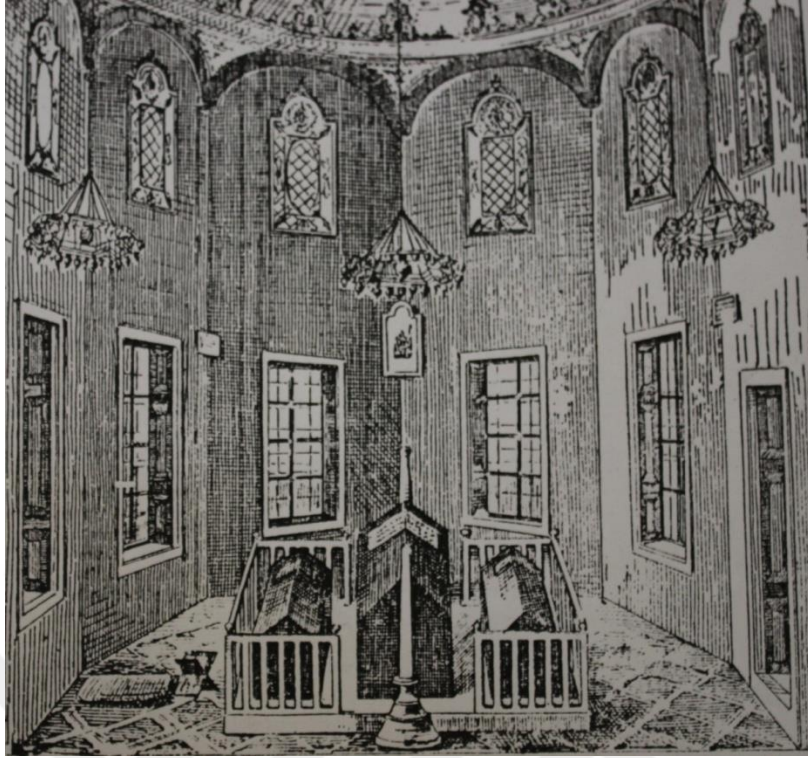
Resim 143: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, sanduka (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 144: Fatih Sultan Mehmet Türbesi, gümüş sanduka şebekesi.

Resim 145: Gülbahar Hatun Türbesi.

Resim 146: Gülbahar Hatun Türbesi, XVIII. asırdaki görünüşü (Haluk Y. Şehsuvaroğlu Asırlar Boyunca İstanbul'dan).

Resim 147: Gülbahar Hatun Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 148: Gülbahar Hatun Türbesi, kitabe.

Resim 149: Gülbahar Hatun Türbesi, içten görünüşü.

Resim 150: Gülbahar Hatun Türbesi, pencere kenarlarında yer alan kalemşileri.

Resim 151: Gülbahar Hatun Türbesi, restorasyon öncesi kalemşileri (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 152: Gölbaşı Hatun Türbesi, kubbe kalemişleri.

Resim 153: Gölbaşı Hatun Türbesi, sandukalar.

Resim 154: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi.

Resim 155: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 156: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 157: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 158: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 159: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 160: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, alçı şebekeli pencere.

Resim 161: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 162: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, kubbe kalemışleri.

Resim 163: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 164: Mehmet Vusuli Efendi Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 165: Sultan I. Abdülhamid Türbesi.

Resim 166: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 167: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 168: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe.

Resim 169: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, avlu giriş kapısı üzerindeki kitabe için.

Resim 170: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak bölümü.

Resim 171: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst örtü (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 172: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak kalemişi süsleme.

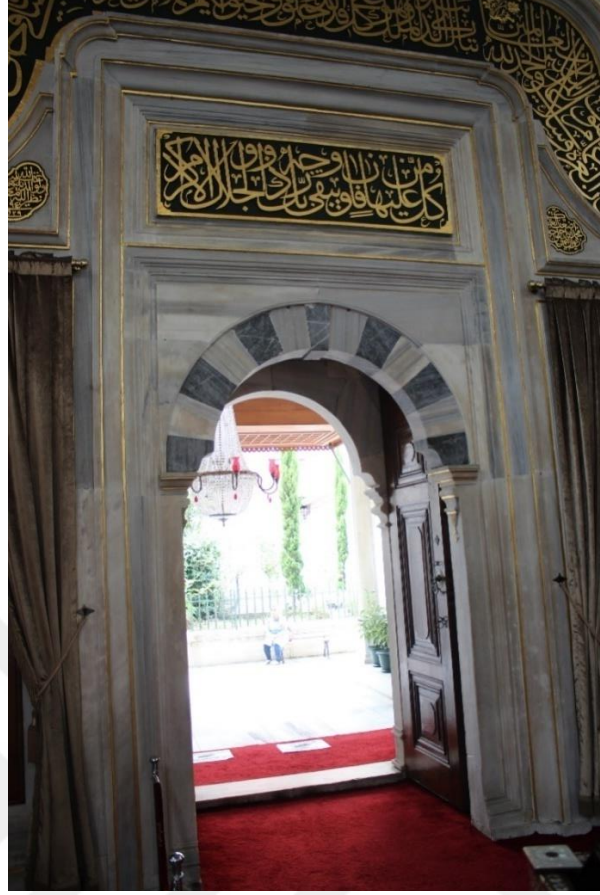
Resim 173: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, revak kalemişi süsleme.

Resim 174: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı.

Resim 175: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 176: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, giriş açıklığı içten.

Resim 177: sultan I. Abdülhamid Türbesi, içten görünüş (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 178: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kadem-i saadet.

Resim 179: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kadem-i saadetin üzerinde yer alan kitabe.

Resim 180: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, mihrap.

Resim 181: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, yazı kuşağı.

Resim 182: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, hattatın imzasının bulunduğu kısım.

Resim 183: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, “besmele” ve “kelime-i tevhid”.

Resim 184: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, üst sıra pencereler.

Resim 185: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kubbeye geçiş ögesi.

Resim 186: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, kubbe kalemişi süsleme.

Resim 187: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, Sultan I. Abdülhamid'e ait sanduka.

Resim 188: Sultan I. Abdülhamid Türbesi, IV. Mustafa'ya ait sanduka.

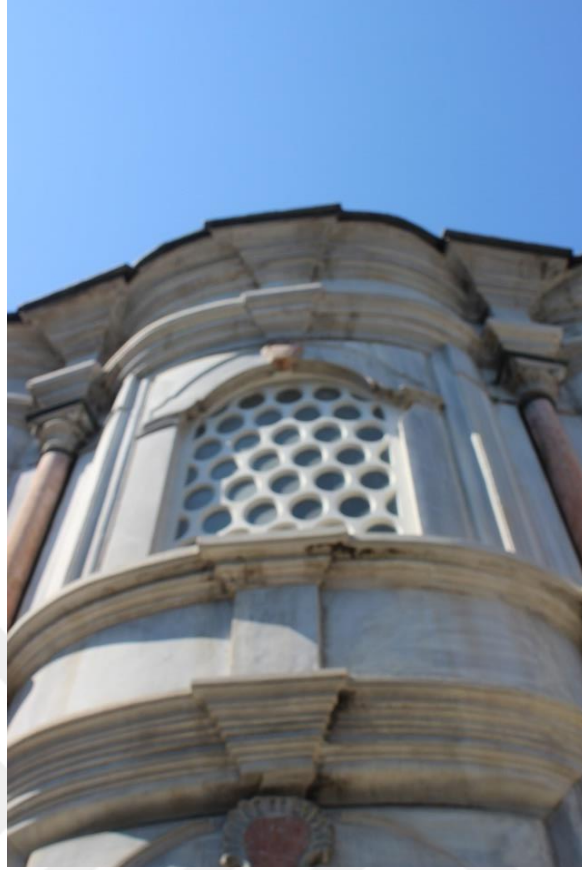
Resim 189: Mihrişah Valide Sultan Türbesi.

Resim 190: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 191: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, demir şebekesi olmayan pencereler.

Resim 192: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst sıra pencere.

Resim 193: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst örtü.

Resim 194: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, revak bölümü.

Resim 195: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, revak kalemişi süsleme.

Resim 196: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı.

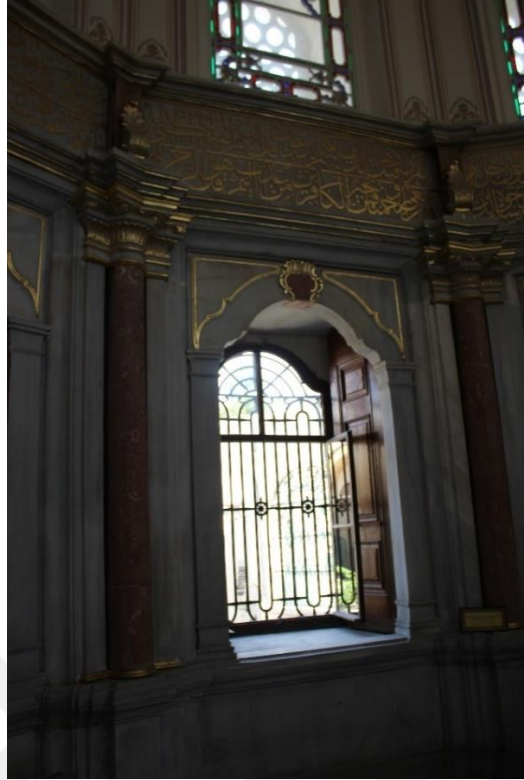
Resim 197: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe.

Resim 198: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı içten.

Resim 199: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, giriş açıklığı üzerinde yer alan kitabe içten.

Resim 200: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, alt sıra pencere.

Resim 201: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, yazı kuşağı.

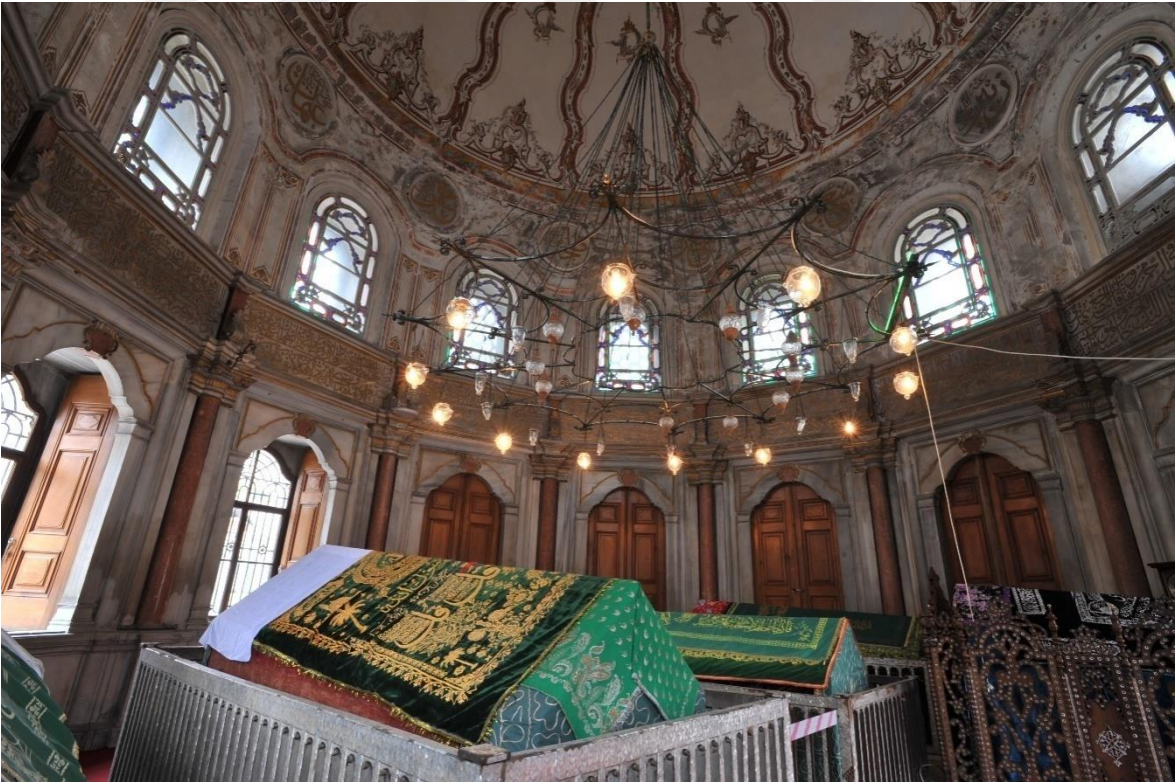
Resim 202: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, üst sıra pencereler.

Resim 203: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, dairesel madalyonlar.

Resim 204: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, kubbe kalemîşi süsleme (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 205: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, sandukalar (İstanbul Türbeler Müze Müdürlüğü arşivinden).

Resim 206: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Mihrişah Valide Sultan'a ait sanduka.

Resim 207: Mihrişah Valide Sultan Türbesi, Rahime Prestû Sultan'a ait sanduka.

